هەزار و یەک شەوە ئەو کتێبەی کە خۆرهەڵات و خۆرئاوا پێی سەرسامن.. ئەردەڵان عەبدوڵڵا

هەتا دێت جیاوازییەکانی نێوان خۆرهەڵات و خۆرئاوا زیاتر دەبێت، بەتایبەتی لەم چەند ساڵەی دواییدا، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا کەمێک شت دەتوانن ئەم جیاوازییە کەم بکەنەوە، لەمەشدا ئەدەب دەتوانێت ببێتە ئەو پردە ئەفسووناوییە، کە ئەم دوو بەشە دژ بەیەکەی سەر زەوی، بە یەکتریەوە ببەستێتەوە.
یەکێک لە کتێبە گرنگەکانی ئەدەبیاتی جیهان کتێبی ” هەزار و یەک شەوە”یە ، ئەم کتێبە لە پەنا کتێبەکانی تری جیهاندا، لە مێژووی ئەدەبیاتی جیهاندا پێگەی تایبەتی خۆی هەیە، لەهەمانکاتیشدا بە یەکێک لەو کتێبە گرنگانە دادەنرێت ، کە کاریگەری گەورەی بەسەر ئەدەبیاتی خۆرئاواوە هەبووە. بەپێی زۆربەی سەرچاوە مێژووییەکان بێت، کتێبی هەزار و یەک شەوە ڕۆڵێکی یەکلاکەرەوەی هەبووە بە پێشخستنی هونەری چیرۆک بەگشتی و ڕۆمان بەتایبەتی لە ئەوروپادا.
ڤۆلتێر فەیلەسوفی ناوداری فەرەنسا لە بارەی ئەم کتێبەوە دەڵێت: هەتاوەکو 14 جار ئەم کتێبەم نەخوێندەوە، نەمتوانی ببم بە چیرۆکنووس” تۆ بڵێیت ئاخۆ ئەم کتێبە چی تێدا بێت هێندە ناخی نووسەر و فەیلەسوف و بیرمەندانی جیهانی هەژاندووە؟!
دیارە هۆکار زۆرن بۆئەوەی جیهان پێگەیەکی تایبەت بەم کتێبە بدات، لە پێش هەموویانەوە ناوەڕۆکی کتێبەکە کە پێیەتی لە کۆمەڵێک حکایەتی ئێجگار جوان، پەندی پێشینان، حیکمەت، ئەمە جگەلەوەی ئەم کتێبە گوزارشت لە بەشێکی گرنگی مێژووی خۆرهەڵات دەکات، خۆرهەڵات بە مانا گشتگیرییە کولتوورییەکەی نەک بەو مانایەی ئەمڕۆ کە بەسەر چەند دەوڵەتێکدا دابەش بووە.
لێرەدا هەوڵ دەدەم تیشکێکی خێرا بخەمە سەر ئەم کتێبە و ناوەڕۆک و شێوازی نووسین و کاریگەرییەکانی باس بکەم، هەرچەندە بە قسەوباسکردن لەبارەی ئەم کتێبەوە زۆری دەوێت، بەڵام من لێرەدا هەوڵ دەدەم زانیارییەکی گشتی بدەمە خوێنەر و لە پەنا ئەوەشدا وردە سەرنجی خۆم باس بکەم.

ناوەڕۆک

یەکێک لە پاشاکانی خۆرهەڵات ناوی شەهریار دەبێت، پاش ماوەیەک بۆی دەردەکەوێت کە ژنەکەی خیانەتی لێدەکات و لەگەڵ یەکێک لە

خزمەتکارە رەشپێستەکانی پەیوەندی سێکسی دەبەست، ئەمەش ئاگر بەردەداتە گیانی و یەکسەر ژنەکەی دەکوژێت، دواتریش بڕیارێکی ترسناک دەدات، ڕقی لە هەموو ژنێک دەبێت و بڕیار دەدات، هەموو شەوێک ژنێک بهێنێت و پاشئەوەی لەگەڵیدا دەخەوێت بە بەیانی سەری ببڕێت، چونکە بەلای ئەوەوە هەموو ژنەکان خیانەتکارن.

گەڕان بە دوای کچی عازەبیشدا دەبێتە ئەرکی وەزیرەکەی، دواجار وەزیرەکەی هیچ کچێکی پاکیزەی دەستناکەوێت کچەکانی خۆی نەبێت.

کچێکی دەبێت بەناوی شەهرەزاد، ئەمەش وەزیرەکە دەخاتە رەوشێکی دەروونی ئێجگار خراپەوەو نازانێت چی بکات، بەڵام کچەکەی زیرەک دەبێت و دەچێت بە باوکی دەڵێت: من رازیم ئەم کارە بکەم و خۆی دەکاتە قووربانی. سەرەتا باوکی رازی نابێت دواتر شەهرەزاد بە زیرەکی خۆی، قەناعەت بە باوکی دەکات. لێرەشەوە حکایەتەکە دەستپێدەکات.

شەهرەزاد کچێکی زیرەک و جوان و ژیر دەبێت، هەر لە یەکەم شەو کە چاوی بە پاشا شەهریار دەکەوێت، دەستدەکات بە خوێندنەوەی حکایەتێک بۆی، بەڵام حکایەتەکەی تەواو ناکات، هەمووکاتێک کە دەستدەکات بە خوێندنەوەی حکایەتەکە، هەتاوەکو پاشا خەوی لێدەکەوێت، شەهریار بە بەیانی بڕیار دەدات کە شەهرەزاد نەکوژرێت هەتاوەکو حکایەتەکەی بۆ تەواو دەکات. بەم فێڵەش هەموو شەوێک شەهرەزاد حکایەتێک بۆ پاشا دەخوێنێتەوە، بەڵام تەواوی ناکات و بەمجۆرەش 1001 شەو لەلای دەمێنێتەوە هەر شەوەی حکایەتێکی بۆ باس دەکات. ئەمەش دەبێتە سەرەتا و کۆتایی ئەم کتێبە مەزنەی جیهان.

مێژوو و سەرچاوی حکایەتەکە

دیارە قسەو باسی زۆر و لێکۆڵینەوەی زۆر لە بارەی مێژوو، سەرچاوەی سەرەکی ئەم کتێبەوە نووسراوەو وتراوە. بەڵام بەشێکی زۆری سەرچاوە مێژووییەکان لەسەر ئەوە کۆکن، کە سەرچاوەو مێژووی ئەم حکایەتە دەگەڕێتەوە بۆ هیندستان. دیارە ئەم وڵاتە مێژووییەکی ئێجگار دێرینی هەیە و خاوەنی کۆمەڵێک ئەفسانە و حکایەتی گرنگە لە پێش هەموویانەوە ” مەها بەهاراتا” کە مێژووەکەی بۆ سەدەی پێنچی پێش زایین دەگەڕێتەوە.

پاشان لە ئێران ئەم حکایەتانە بەشێوەو ناوی جۆراوجۆر دەردەکەون لەوانە: “حکایەتەکانی بوونەوەرە ئەفسوناوییەکان، حکایەتەکانی شەهرەزاد و شەهریار” ئەمانە بوونە سەرەتای ئەم حکایەتانە.

کۆنترین دەقی وەرگێڕانی بۆ سەر زمانی عەرەبی لە فارسییەوە دەگەڕێتەوە بۆ سەدەی هەشتی زایینی، ئەوکاتە لە زمانی فارسی بەناونیشانی ” هەزار حکایەت” بڵاوبووەیەوە کاتێک دەکرێت بە عەرەبی

بە ناونیشانی " هەزار شەو، الف لیلة" بڵاودەکرێتەوە، دواتریش دەکرێت بە حکایەتکانی هەزارو یەک شەوە" الف لیلة و الیلة"چاپ دەکرێت. دواتریش لە سەدەی 17 دا لە زمانی عەرەبییەوە وەردەگێڕێتە سەر زمانی فەرەنسیی و لەڕێوە عیشقی خۆرئاواییەکان بە ئەم کتێبە ئەفسووناوییە دەستپێدەکات.

حکایەتە سەیرو سەمەرەکان

دیارە ئەم کتێبە تەنها لە یەک حکایەت پێکنەهاتووە، بگرە لە کۆمەڵێک حکایەتی جۆراجۆر لە خۆدەگرێت، هەندێکیان لە جیهاندا ناوبانگیان باش دەرکەوتووە، دەتوانم بڵێم لە هەزار و یەک شەوەش زیاتر ناوبانگیان پەیدا کردووە لە پێش هەموویانەوە" حکایەتی سندیباد، عەلادین و فانۆسی ئەفسوناوی، عەلی بابا و چل دزەکە" ئەم حکایەتانەش هەریەکەیان خاوەنی ناوەڕۆک و شێوازی نووسینی جیاوازن. هەمووشیان لەناو ئەم کتێبەدا کۆکراونەتەوە، ئەمەش شێواز و مەدلولێکی نوێی لە جیهانی ئەدەبیاتدا داهێنا.

شێوازی نووسین

یەکێک لە خاڵە جوان و سەرکەوتووەکانی ئەم کتێبە شێوازی نووسینیەتی، لەم کتێبەدا شێواز و تەکنیکی چیرۆک نووسین لەدایک دەبێت، بەتایبەتی هونەری " گێڕانەوە" . لەڕێوە گرنگی گێڕەوەر یان حکایەتخوان دەردەکەوێت، دواتریش لە ژانری چیرۆک و کورتە چیرۆک و ڕۆماندا، گێڕەوەر دەبێتە بنەمای سەرەکی هەموو کارێکی ئەدەبی.
جگە لەمیش ڕەگەزەکانی تر وەکو " دیالۆگ، گرێی ئەدەبی، کتوپڕە، سەرەتا و کۆتایی،" هەموو ئەمانەش دەبنە بنەمای سەرەکی بە ژانری تری ئەدەبی. لەڕێشەوە چیرۆک و ئەفسانەکان لە یەکتری جیادەبنەوەو هەریەکەشیان ڕێچکەی خۆی دەگرێتە بەر.
هەروەها تێکەڵاوکردنی سیحر و واقعیەت، تەکنیکێکی جوانی تری ئەم کتێبەیە، کە لە زۆر حکایەتتدا ئەمە ڕەنگدەداتەوە بەتایبەتی لە حکایەتەکانی " سندیباد، عەلی بابا و چل دزەکە" لەسەدەکانی دواتر تەکنیکی " ماگی ریالیزم،واقعی سیحری" لەدایک دەبێت، کە یەکێکە لە شێوازە جوانەکانی نووسینی ڕۆمان.
بۆیە تەواوی مێژوونوسانی ئەدەبیاتی جیهان لەسەر ئەوە کۆکن، کە حکایەتەکانی هەزارو یەک شەوە، سەرەتایەکی زۆر گرنگ بووە بۆ ژانری چیرۆک و دواتریش ڕۆمان و کورتە چیرۆک. شێوازی نووسین، خاڵێکی گرنگی تری ئەم کتێبەیە، بۆیە هەموو ئەدیب و نووسەرێک ناچارە ئەم کتێبە بخوێنێتەوە. جگەلەوەش ئەم کتێبە ئاسەی بیرکردنەوە خەیاڵی خوێنەر بەگشتیی و نووسەران و ئەدیبان بەتایبەتی فراوانتر دەکات.

شیعر

یەکێک لەو شێوازە تایبەتانەی کە ئەم حکایەتانەی پێ نووسراوە، زمانی شیعری و بەکارهێنانی شیعرە. هیچ حکایەتێک هێندەی ئەم حکایەتانە شیعری تێدا بەکارنەهاتووە، هەموو حکایەتێک پارچەیەک یان زیاتر شیعری تێدایە. لێرەشەوە دەگەینە ئەو راستییەی کە ئەو کەسانەی کە ئەم حکایەتانەیان نووسیوەتەوە، زۆر هۆگر و شەیدای شیعر بوون، تەنانەت دەکرێت بڵێین پێدەچێت شاعیریش بووبێتن، دەنا کەسێک شاعیر نەبێت ناتوانێت هەموو ئەو شیعرە جوانانە بنووسێت. هەربۆیە دەتوانین بڵێین کە شیعر بەشێکی گرنگی ئەم کتێبە گرنگە پێکدێنێت و لە زۆربەی لاپەڕەکانیدا شیعری تێدایە، هەمووشیانی شیعری جوانی عەرەبییە کە لە رووی مانا و دەربڕینەوە، شیعری زۆر جوانن.

بابەتە گرنگەکانی ئەم کتێبە

بەدەر لە لایەنی ئەدەبی، ئەم کتێبە پێیەتی لە کەمەڵێک بابەتی جۆراوجۆر و گرنگ، کە کاتێک خوێنەر دەیخوێنێتەوە چێژی زۆری لێوەردەگرێت. ئەم کتێبە تەنها گێڕانەوەی کەمەڵێک حکایەتی بەرئاگردان نییە، بەڵکو گێڕانەوەی مێژووی بەشێکی گرنگی جیهانە. ئەمە لەڕێگەی ئەم کتێبەوە، تاڕادەیەک وێنەیەکی گەلانی ئەم ناوچانەمان لا دروست دەبێت کە لە حکایەتەکاندا باسیان کراوە بەتایبەتی گەلانی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست و ئەفریقا و چین و هیندستان و ئاسیای ناوەڕاست و یۆنانی کۆن. هاووڵاتیانی ئاسایی، مەلیک و نەجیبزادەکان، کۆیلە و نەجیبزادەکان، ئەهلی قەڵەم و ئەهلی شمشیر و ئەهلی بازاڕ و ئیمانداری، ئەهلی کەیف و خۆشی و رابواردن، هەموویان لەم کتێبەدا جێگەی خۆیان کردۆتەوە. ئەمەش داهێنان و شتێکی نوێ بووە، کە کتێبێک هەموو ئەو خەڵکە جۆراجۆرانە کۆبکاتەوە.

لەلایەکی ترەوە ئەم کتێبە تەنها باسی چینێکی کۆمەڵایەتی ناکات، بگرە باسی هەموو ئەو چین و توێژانە دەکات کە لەو سەردەمەدا هەبوون. ئەمە خانەمێکی بەڕێز ، لەشفرۆش، سەماکەر، کەنیزەک دەبینین، هەروەها پیاوی ڕێزدار، شەهوەتباز، پیاوکوژ، میهرەبان . هەموویان حکایەتی خۆیانیان هەیە. ئەمەش جوانیی زۆری بەم کتێبە داوە، چونکە ئەمە تەنها بە حکایەتی مەلیک و نەجیزادەکان ئاشنا نابین، بەڵکو حکایەتی خەڵکی ئاساییشمان دەستدەکەوێت.

ئیرۆتیک

یەکێک لەو بابەتانەی کە مایەی سەرنجی من و زۆرێک لە ئەدیبان و

لێکوڵەوەرانی ئەدەبیشن ئەوەیە، ئەم کتێبە لە زۆر شوێندا حکایەت و دیمەنی ئیرۆتیکی زۆری تێدایە، ئەمەش لە کاتێکدا ئەمڕۆ لە گێتی ئیسلامی بە گشتی و خۆرهەڵاتی ناوەڕاست بەتایبەتی، ئیرۆتیک بە هەموو شێوەیەک قەدەغە و حەرام دادەنرێت. کەچی سەیر لەوەیە کە پێشتر ئەم حکایەتانە دەماودەمیان کردووە لە کۆڕ و مەجلیسەکان خوێندراونەتەوەو باسکراون، بەلای خەڵکیی و دەسەڵاتیشەوە نەبۆتە هۆی ئەوەی کە قەدەغە بکرێن یان حەرام بکرێن. هەندێکی تر پێیان وایە باسکردنی بابەتی سێکسیی و پەیوەندی خۆشەویستی نێوان ژن و پیاوان، خاڵێکی گرنگی تری ئەم حکایەتانەیە، چونکە هەست دەکەیت ئەم حکایەتانە هەڵقووڵاوی ژیانی رۆژانەی ئەوکاتەی خەڵکی خۆرهەڵات بووە، پەیوەندی خۆشەویستیی و سێکسیش ، بابەتێکن کە پەیوەندیان بە مرۆڤەوە هەیە جا لە هەر سەردەم و قۆناغێکی مێژوویشدا بن.

هەربۆیە زۆرکەس حکایەتە ئیرۆتیکەکانی ناو هەزارو یەک شەوە، بە سەرەتای لەدایکبوونی ئەدەبی ئیرۆتیک و دواتریش فیلمی پۆرنۆ دادەنێن.

ئەو دیمەنە ئیرۆتیکیانەی ناو حکایەتەکانیش وایکردووە کە نەک تەنها لە رووی ئەدەبییەوە، بەڵکو لەرووی هونەری تابلۆکێشانیشەوە کاریگەری هەبێت و زۆر تابلۆکێشی جیهانیش هاتوون بە کاریگەری حکایەتەکانی هەزارو یەک شەوە، تابلۆی جوان و گرنگیان کێشاوە.

حوکمڕانی خۆرهەڵاتی

کاتێک خوێنەر ئەم حکایەتانە دەخوێنێتەوە، کەمێک بەرچاوڕوونیی و زانیاری لەبارەی شێوازی حوکمڕانی ئەم ناوچەیە دەستدەکەوێت، ئەو وێنەیەش زیاتر ، وێنەیەکی ناشیرینی حوکمڕانی بووە، حاکم یان مەلیک و والییەکان، وڵات و ناوچەکانیان بە شێوازێکی حوکمڕانی رەها و تاکڕەویی کە ئەمڕۆ بە دیکتاتۆری وەسف دەکرێت، بەڕێوە بردووە. خەڵکانی ئەم ناوچەیەش زیاتر وەکو رەعیەت و زۆرجاریش وەکو کۆیلە سەیرکراون بەتایبەتی هەژار و کەمدرامەتەکانی شارەکان، جووتیار و س□□پانی گوندەکان. لەپەنا ئەمانەشدا هەست بە خۆشگوزەرانیی و بەختەوەری ژیانی میر و پادشاکان دەکەین، لە چ نازو نیعمەتێکدا ژیان و چۆن داهاتی وڵاتایان بۆ خۆیان و ماڵ ومنداڵیان تاڵان کردووەو کەسیش نەیوێراوە هیچ قسە بکات یان ناڕەزایی دەرب□□ت.

هارون رەشید

یەکێک لە پادشا ناسراوەکانی عیراق و خۆرهەڵاتی ناوەڕاستیش هاورن رەشیدە. دیارە قسەی جیاواز لە بارەی ئەم حاکمەوە دەکرێت،

هەندێکیان بە حاکمێکی ملهوڕ و هەوەسباز و شەهوانی ناویدەبەن، هەندێکیش بە باشترین حاکم و پادشای ڕووناکبیر ناوی دەهێنن. بەهەرحاڵ هیچ مەلیک و حاکمڕەوانێکی خۆرهەڵات، هێندەی هارون ڕەشید لەناو ئەم حکایەتانە ناوی نەهاتووە، هەربۆیە زۆرکەس پێیان وایە کە ئەم حکایەتانە بەشێکیان لە سەردەمی فەرمانڕەوایی هارون ڕەشیدا نوسراون. لە ڕێگەی کۆمەڵێک حکایەتەوە ئاگاداری ڕەوشی سیاسیی و ئابووریی و فەرهەنگی و کۆمەڵایەتی دەبین لە سایەی حوکمڕانی هاورن ڕەشیدا.
لە پەنا هارون ڕەشیدا کۆمەڵێک کەسایەتی تر کە لەوەوە نزیک بوون یان بەشێک بوون لە فەرمانڕەوایەتەکەی، ناویان دێت لە پێش هەموویانە شاعیری ناسراوی عەرەب ئەبونەواس، وەزیری ناودار جەعفەر بەرمەکی، مەسروری شمشێر وەشێنییەتی، لە زۆر شوێندا باسی د[illegible]قیی مەسروری شمشێر وەشێنی هارون ڕەشید دەکرێت.

ئاژەڵ
لە پەنا مرۆڤ و دەروبەری، ئاژەڵ لەم حکایەتانەدا پانتایی گەورەیان بەردەکەوێت، هیچ حکایەت و چیرۆک و ئەفسانەیەک، هێندەی هەزارو یەک شەوە باسی ئاژەڵەکانی تێدا نییە. لە زۆر شوێندا ئاژەڵەکان ڕۆحیان لەبەر دەکرێت و دێنە گۆ و لە هەندێک شوێنێشدا بە زمانی شیعر باسیان دەکرێت. ئەمەش شێوازێکی جوان بووە، کە دواجار ڕێگەی خۆشکر بە لەدایکبوونی هەزاران حکایەتی هاوشێوەی کە باسی ئاژەڵەکان دەکات.
لە زۆر شوێنیشدا مرۆڤەکان دەکرێنە ئاژەڵ ، لەمەشدا سیحر ڕۆڵی سەرەکی دەگێڕێت، دەتوانم بڵێم ئەم مەسەلەیە لە زۆر حکایەتدا دەبینین کە ژنێک یان پیاوێک لەلایەن ساحیرێکەوە کراوە بە سەگ یان پشیلە یان مار.
جێگەی ئاماژەیە لە سەدەکانی دواتردا ئەم شێوازە لە ڕۆماندا بەکاردێت، کە ئاژەڵ ببنە پاڵەوانی ڕۆمان بە نموونە ڕۆمانی ” مەزاری ئاژەڵان” ی جۆرج ئۆریل.

خۆرهەڵاتی ناوەڕاست
بەشێکی زۆری حکایەتەکان لە ناو شار و دێهاتەکانی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست ڕوو دەدەن. ئێرە دەبێتە مەیدانی سەرەکی حکایەتەکانی بەتایبەتی شاری بەغدا، لە هەموو شارەکانی تری خۆرهەڵات باس دەکرێت، هەرئەمەش وەکو بەڵگەیەک بەکاردەهێنرێت کە ئەم حکایەتانە لە سەردەمی هارون ڕەشیدا نووسراون. لە پەنا بەغداش، شاری بەسرە، موسڵ، حەلەب، موسڵ، دیاربەکر، قاهیرە دێن. بەشێکی زۆری

حکایەتەکان لەم شارانە روو دەدەن یان پاڵەوانەکان بەناویاندا تێدەپەڕن. لەڕێشەوە کەمێک ئاشنای ژیانی سیاسی و ئابووریی و فەرهەنگی و کۆمەڵایەتی ئەم شوێنانە دەبین.

قوستەنتینییە

قوستەنتینییە کە ئەستا پێی دەڵێن ئەستەنبوڵ، شارێکی ترە کە پانتایی باشی بۆ داگیرکراوە، بەتایبەتی لەحکایەتیی مەلیک عومەر و هەردوو کوڕەکەی شیرکان و زەوء مەکان، کە یەکێکە لە حکایەتە درێژەکان و نزیکەی 200 لاپەڕەی کتێبەکە باس لەم حکایەتە دەکات. بەشێکی زۆری حکایەتەکە باسی چۆنیەتی هەوڵدان بۆ پەلاماردان و داگیرکردنی شاری قوستەنتینییە دەکرێت لەلایەن لەشکری مسوڵمانانەوە، لەڕێشەوە دەگەینە ئەو دەرەنجامەی کە پەلاماردان و داگیرکردنی شاری قوستەنتییە کە ئەوکاتە بە پایتەختی ئەوروپا دەناسرا و پایتەختی شارستانی یۆنانی کۆن بووە، دەمێک بووە مسوڵمانەکانی خۆرهەڵات چاویان تێبڕیووەو ویستی داگیرکردنیان هەبووە بەئەوەی دەست بەسەر سەروەت و سامان و ژنە جوانەکانیاندا بگرن، بەداخەوە دواجار لەلایەن تورکی عوسمانییەوە بەدڕندەترین شێوە داگیر دەکرێت.

جیهانی کۆن و نوێ

جگە لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاست، ئەم حکایەتانە باسی جیهانی ئەوکاتە دەکات کە لەلایەن خەڵکی ناوچەکە ناسراوە بەتایبەتی وڵاتانی ” چین، هیندستان، ئاسیای ناوەڕاست بەتایبەتی شاری سەمەرقەند، ئەفریقا” بەشێکی حکایەتەکان لە وڵاتانی دوورترەوە هاتوون بۆ نموونە حکایەتی ” عەلی بابا و چل دزەکە” باسی کوڕی پینەدۆزێکی چینی دەکات ، کە کوڕێکی تەمبەڵ بووە. هەروەها لە حکایەتی ” بەرگدرو، کۆمەڵ، پزیشکی جوو”، ئەمیش رووداوەکانی لە چین ڕوویداوە. واتە لەڕێوە جیهان بە چین شارەزا بوون، پێدەچێت ئەسڵی حکایەتەکەش لە چینەوە هاتبێت.
هەروەها جگە لە چین شاری سەمەرقەندیش دەبێتە مەیدانێکی تری حکایەتەکانی هەزار یەک شەوە بەتایبەتی کاتێک باسی شای زەمان برای مەلیک شەهریار دەکات. لەڕێشەوە دیمەنێکی خۆرامان لە بارەی ئەم شارە دێرینەی ئاسیاوە پێدەدات.
هەندێک حکایەتی دەگەنە ئەفریقا و هیندستان. جگە لە وڵاتانی سەرزەوی، گەشتێکی گەورەی دەریاکانیشی تێدایە بەتایبەتی لە حکایەتی سندیبادا. هەربۆیە دەکرێت بڵێین حکایەتی هەزارو یەکشەوە، یەکەمین کتێبی ئونیڤەرسالە ” جیهانی” بووەو باسی هەموو گەلان و

ئاینزاناکانی جیهان کردووە. ئەمەش خاڵێکی تری سەرکەوتووی ئەم حکایەتانەیە ، هەرئەمەش وایکردووە کە جۆژی خوێنەرانی جیهان بەلای خۆی رابکێشێت.

کاریگەرییەکانی بەسەر ئەدەب و هونەری جیهانەوە

لە پاش کتێبی ئینجیل هیچ کتێبێکی خۆرهەڵات، هێندەی حکایەتی هەزارو یەک شەوە کاریگەری گەورەی بەسەر ئەدەب و هونەری جیهانییەوە بەجێنەهێشتووە بەتایبەتی بەسەر ئەوروپاوە. هەر لەگەڵ وەرگێڕانی بۆ زمانی فەرەنسی، ئیتر کاریگەری ئەم کتێبە بەسەر جیهان بەگشتیی و خۆرئاوا بەتایبەتی دەرکەوت. لە ساڵی 1704 بۆ 1717 لەلایەن خۆرهەڵاتناس و وەرگێڕی فەرەنسی ئانتوان جالان بەش بەش بەسەر زمانی فەرەنسی وەرگێڕاوە. لەرێگەی زمانی فەرەنسیشەوە بۆ زۆربەی زمانە ئەوروپییەکان وەرگێڕاوە. دواتر ئەم حکایەتانە بۆ زۆربەی زمانەی ئەوروپییەکانی تر وەدەگێڕێت و دەبێتە کتێبە ئەفسووناوییەکەی خۆرهەڵات، کە زۆربەی نوخبەی نووسەر و ئەدیبی ئەوروپا حەزیان بە خوێندنەوەی ئەم حکایەتە دەکەن.

بەیەکەمجاریش ساڵی 1823 لە زمانی فەرەنسییەوە وەرگێڕاوەتە سەر زمانی ئەڵمانی، دواتریش لە ساڵی 1837 -1841 بەیەکەمجار لە زمانی عەرەبییەوە لەلایەن گوستاڤ ڤایل وەردەگێڕێتە سەر زمانی ئەڵمانی، پاشان لە ساڵی 1907 دووبارە لەلایەن رۆژهەڵاتناس و وەرگێڕی ئەڵمانی ڤێکسی گرێڤەوە لە زمانی عەرەبییەوە وەردەگێڕێتە سەر زمانی ئەڵمانی.

تابلۆکێشان

لە رووی هونەرییەوە بەتایبەتی هونەری تابلۆکێشان، ئەم کتێبە ناخ و دەروونی کۆمەڵێکی زۆر لە تابلۆکێشە ناودارەکانی ئەوروپای هەژاندووە، وایکردووە کە عیشقیان بە خۆرهەڵات بجووڵێت و ئەم عیشقەش لە تابلۆکانیاندا دەربکەوێت. لە پێش هەموویانەوە تابلۆکێشی ناوداری فەرەنسی ژان ئۆگوست ئانگەر "کە لە ساڵی1780 لەدایک بووەو لە ساڵی 1867 کۆچی دوایکردووە." هەروەها ئۆژین دیلاکروا " لە ساڵی 1798 لەدایک بووە و لە ساڵی 1863 کۆچی دوایکردووە" کە ئەویش تابلۆکێشێکی ناسراوی فەرەنسایە سەر بە قووتابخانەی رۆمانسی بووەو جێپەنچەی بەسەر مێژووی هونەری تابلۆکێشانی فەرەنسا و جیهان دیارە. ئەم تابلۆکێشە هێندە حکایەتەکانی هەزارو یەک شەوە کاریتێکردبوو، کە هانیدا سەفەرێک بۆ وڵاتانی مەغریبی عەربی بکات و کۆمەڵێک تابلۆی نایابی مەغریبی عەرەبیی و خۆرهەڵات بکێشێت. جگە لە کۆمەڵێک تابلۆکێشی تری جیهان،

کە بەشێکی زۆریان لە ڕێگەی ئەم حکایەتانەوە وێنای خۆرهەڵات لە مێشکیان کێشاوە.

لە رووی موزیک و گۆرانییەوە

لە رووی موزیکیشەوە ئەم کتێبە کاریگەری بەسەر زۆرێک لە کۆمپۆنیست و موزیکژەنەکانی جیهانەوە هەبووە، بۆ یەکەمجار کۆمپۆنیستی فەرەنسی فرانسوا ئاریان بۆیلدیۆ لە ساڵی 1800 ئۆپێرایەکی بەناونیشانی "خەلیفەی بەغداد" ئامادەکرد و دواتریش هەر بەهەمان ناوەوە شاکارێکی موزیکی بڵاوکردەوە. دوای ئەویش کۆمپۆنیستی ئەڵمانی کارل ماریا ڤۆن ڤیبەر لە ساڵی 1811 شاکارێکی موزیکی بەناونیشانی " عەلی بابا" بڵاوکردەوە.

بەڵام لە هەموویان ناسراوتر ، کۆمپۆنیستی ناوداری روسیا کۆرساکۆف لە ساڵی 1888 دا لە پاش خوێندنەوەی ئەم کتێبە، شاکارێکی مەزنی بەناونیشانی " شەهرەزاد" بڵاوکردەوە. دواتر بووە یەکێک لە شاکارە موزیکییە جیهانییەکان کە هەتاوەکو ئەمڕۆش لە جیهاندا بە بەردەوامی لێدەدرێتەوە، هەر کە باسی ئەم کتێبە دەکرێت، یەکسەر ئەو پارچە موزیکییە لێدەدرێت.

لە خۆرهەڵاتیش ژنە گۆرانیبێژی میسری ئوم کەلسوم، یەکێک لە گۆرانییە جوانەکانی بەناوی " هەزارو یەک شەوە" یە، کە یەکێکە لە گۆرانییە جوانەکانیی و هەتاوەکو ئێستاش لەناو ناخ و دەروونی خەلکی خۆرهەڵاتدا ماوە. جگە لە زۆر کۆمپۆنیست و موزیکژەن و گۆرانیبێژی تری جیهان.

لەرووی فیلم و کاری سینەمایی و تەلەڤزیۆنییەوە

هیچ کتێبێک هێندەی هەزارو یەک شەوە کاریگەری بەسەری کاری سینەماو تیڤییەوە نەبووە، هەر لەسەرەتاکانی سەدەی بیستەمەوە هەتاوەکو ئەمڕۆ. بۆ یەکەمجار دەرهێنەری فەرەنسی جۆرج میلییس فیلمی " کۆشکی هەزار و یەک شەوە" لە ساڵی 1905 بەرهەمهێناوە. لە ساڵی 1924 دا فیلمی " دزی بەغداد" لەلایەن دەرهێنەر رائول والچ بەرهەمهێنراوە. دوایینجاریش لەلایەن دەرهێنەری ئیتالی پاولۆ بازۆلینی لە ساڵی 1974 دا فیلمی " گوڵی هەزار و یەک شەوە" بەرهەمهێنرا.

لەرووی فیلمی کارتۆنیشەوە کاریگەری هەبوو، لەراستیشدا بە حوکمی ئەوەی ئەم کتێبە کۆمەڵێک حکایەتی ئەفسوناویی لەخۆ دەگرێت، بەلای منداڵەوە زۆر خۆشن، من خۆم کاتێک منداڵ بووم زۆر حەزم بە فیلم کارتۆنەکانی " سندیباد، عەلادین ، هەزارو یەک شەوە" هەبوو. ئەم فیلمە کارتۆنانە دونیای خەیاڵ لای منداڵ زۆر فراوان دەکەن.

بۆ یەکەمجار لە ئەمریکا لە ساڵی 1959 وەکو فیلم کارتۆنی لەلایەن

جاک کینی بەرهەمهێنرا، دواتریش لەلایەن فیلمسازی ژاپۆنییەوە ئۆسامۆ تیزیۆکا لە ساڵی 1969 بەشێوەیەکی جوانتر و مۆدێرنتر فیلم کارتۆنی هەزار یەک شەوە هاتە بەرهەم.

ئۆپێرا

لەرووی ئۆپێراشەوە کاریگەری زۆر گەورەی هەبووە، هەر لەگەڵ بڵاوبوونەوەیەدا، چەندینجار کراوە بە ئۆپێرا، ئەمەش بەهۆی ئەوەی کە زۆرێک لە حکایەتەکانی هەزارو یەک شەوە، دەرفەتی زۆرباشی تێدایە بۆئەوەی لەرووی هونەری ئۆپێراوە کاری لەسەر بکرێت، بۆیەکەمجاریش لەلایەن کۆمپۆنیس و موزیکژەنی فەرەنسی فرانسوا ئاریان بۆیلدیۆ لە ساڵی 1800 ئۆپێرای خەلیفەی بەغداد” نمایشکرا، هەر لەگەڵ ئەم ئۆپێرایەشدا شاکارە موزیکییەکەی بۆ دانا. لە پاش بۆیلدیۆوە 12 جاری تر وەکو ئۆپێرا هەزارو یەک شەوە نمایشکراوە دواییجاریش لە ساڵی 2012 لە ئۆپێرای ڤییەننا لە نەمسا بەناونیشانی ” هەزار و یەک شەوە” نمایشکراوە.
لەرووی شانۆشەوە زۆرێک لە حکایەتەکانی کراون بە کاری شانۆیی لە زۆرێک لە وڵاتانی جیهاندا لەسەر تەختی شانۆ نمایشکراوە.

کاریگەری بەسەر ئەدەبی جیهانەوە

کاریگەری بەسەر ئەدەبی جیهانیشەوە زۆر دیارە، بەتایبەتی نووسەران و رووناکبیران و فەیلەسوفانی ئەوروپا لە سەدەکانی رۆشنگەری. لەمبارەیەوە ڤۆلتێر فەیلەسوفی ناسراوی فەرەنسا دەڵێت: من هەتاوەکو 14 جار حکایەتەکانی هەزارو یەک شەوەم نەخوێندەوە، نەبووم بە چیرۆکنووس”
ژنە رەخنەگەری ئەڵمانی ئارموندە هێلەر دەڵێت: حکایەتی هەزارو یەک شەوە، توانی وێنەیەکی رۆمانسیی و خەیاڵیی لە زیهنی ئێمەدا بەرامبەر خۆرهەڵات دروست بکات .” هیچ کتێب و نووسەرێکی خۆرهەڵات، هێندەی ئەم حکایەتانە کاریگەری بەسەر ئەدەبی ئەوروپییەوە نەبووە. هەروەها ئەم کتێبە بە قوڵی ناخی شاعیرو بیرمەندی ئەڵمانی گۆتەی هەژاندووەو کاری تێکردووە.

کاریگەری بەسەر رۆمان و چیرۆکی ئەوروپییەوە

زۆر مێژوونوسی ئەدەبی ئەوروپی پێیان وایە، کە ئەم کتێبە کاریگەری گەورەی بەسەر ئەو رۆمان و حکایەتە ئەوروپیانەوە هەبووە، کە بە بەردی بناغەی رۆمان و چیرۆکی ئەوروپی دادەنرێن. بۆ نموونە ئەم کاریگەرییە بەسەر حکایەتەکانی ” سەمیرامیس و شازادەی بابل” ی ڤۆلتێر زاڵە، هەروەها نووسەر و ئەدەیبی ناسراوی ئینگلیزی جیمس مۆریر ” لە 1780 لەدایک بووەو لە ساڵی 1849 کۆچی دواییکردووە” لە

بەشەکی زۆری کارەکانیدا، هەست بەم کاریگەرییە دەکەین بەتایبەتی لە حکایەتەکانی " حاجی بابا، موسلیمە، میرزا و حکایەتی فارسی" .
هەروەها هەست بەم کاریگەرییە گەورەیە بەسەر فەیلەسوفی ناسراوی فەرەنسا و ئەوروپا مۆنتیسکۆ دەکەین ، بەتایبەتی لە کتێبی " نامە فارسییەکان"دا. هەروەها رۆمانە ناسراوەکەی سەرکێشییەکانی رۆبنسۆن کروز کە لە نووسینی نووسەری ناوداری ئینگلیزی دانیێل دیڤۆ،" لە ساڵی 1660 لەدایک بووە و لە ساڵی 1731 کۆچی دوایی کردووە."
هەروەها سەفەرەکانی کالیڤەرز لە نووسینی نووسەری ناوداری ئینگلیزی جۆناتان سویف " لە ساڵی 1667 لەدایک بووە و لە ساڵی 1745 کۆچ دوایکردووە"، ئەم دوو رۆمانەش کە بە رۆمانە بنەڕەتیەکانی رۆمانی ئینگلیزی و ئەوروپی دادەنرێن، بەشەکی زۆری حکایەتەکانیان لە حکایەتی سندیبادەوە بردووە کە یەکێکە لە حکایەتەکانی هەزارو یەک شەوە.
نووسەری ناوداری روسیش لیۆ تۆڵستۆی زۆر هەواداری ئەدەبی خۆرهەڵاتی بووە، بەتایبەتیش حکایەتەکانی هەزار و یەک شەوە، زۆر کاری تێکردووە. ئەم کاریگەرییە گەورەیەش لە حکایەتی " پاشاو بازەکەی" بە ڕوونی دیارە. هەرچەندە ئەم حکایەتەی، حکایەتێکە بۆ منداڵان نووسراوە و دەچێتە قاڵبی ئەدەبی منداڵانەوە. ئەم حکایەتەش لەژێر کاریگەری حکایەتەکانی هەزارو یەک شەوە نووسراوە بەتایبەتی حکایەتی " قەمەر زەمان"

کاریگەرییەکانی لەسەر ژانرە جیاوازەکانی رۆمان

هیچ کتێبێکی جیهان هێندەی حکایەتی هەزارو یەک شەوە کاریگەری بەسەر ئەدەبیاتی جیهانەوە نەکردووە بەتایبەتی لەرووی چیرۆک و رۆمانەوە. زۆرکەس بە دایکی هەموو چیرۆک و رۆمانەکانی دادەنێن.
لەم کتێبەدا رۆڵی " گێڕەوەر، پاڵەوان، فەنتازیا، خەیاڵ، زمانی شیعری، گرێی ناو چیرۆک، دیالۆگ" دەردەکەوێت. هەربۆیە ئەم کتێبە دەبێتە ئیلهابەخش و سەرچاوەی داهێنان و ئەفراندنی ژانری نوێی چیرۆک و رۆمان لە پێش هەموویانەوە " رۆمانی خەیاڵی، ئیرۆتیک، پۆلیسیی، خۆشەویستی، مێژوویی"

رۆمانی خەیاڵئامێز و ئەفسووناوی

حکایەتی هەزارو یەک شەوە راستە لەلایەکەوە باسی ژیانێکی هەقیقی دەکات بەڵام لە پەنا ئەم هەقیقەتەشدا، ئێمە جیهانێکی خەیاڵیی و فەنتازیا دەبینین، ئەمەش لە کۆمەڵێک حکایەتی سەیر و سەمەرەدا دەردەکەوێت کە تێیدا پاڵەوانەکانی هێز و توانای ناسروشتییان هەیە بەتایبەتی لە حکایەتەکانی " سندیباد، عەلی بابا ، عەلادین"دا ئەو

حکایەتانەش بوونەتە سەرچاوەو سەرەتایەک بۆ ڕۆمان و چیرۆکی خەیاڵئامێز کە دواتریش ڕۆمانی " خەیاڵی زانستی-science fiction" و ماگیی ڕیالیزمی" واقعی سیحری" تێدا لەدایک دەبێت.

ئەدەبی ترسناک

بابەتێکی تر کە لە حکایەتەکانی هەزارو یەک شەوەدا بە ڕوونی دەردەکەوێت، مەسەلەی دەرکەوتنی جنۆکە و دێو و درێنجە، کە ئەمەش زۆرجار ترس دەخاتە دڵی خوێنەری ئاساییەوە، لەبەرئەوە ئەوەی کە ئەمڕۆ پێی دەڵێین، ئەدەبی ترسناک جا " فیلم یان ڕۆمان و چیرۆک" لەدایک بووە. ئەمەش بەڕوونی لە حکایەتەکانی ناو هەزارو یەکشەوە دەردەکەوێت بەتایبەتی لە حکایەتەکانی " ماڵی مردووەکان، شاری مس" دا بە جوانی دەردەکەوێت، کە تێیدا باسی جنۆکە و ڕۆحی مردووەکان دەکات.

ئەدەبی پۆلیسی

لە بەشێکی حکایەتەکانیدا باسی کەسانی دز و جەردە دەکات، لە حکایەتی " بەرگدرو، کۆمەڵ، پزیشکی جوو" کاتێک بەرگدرووێک لە چین کۆمەڵیەک دەباتەوە ماڵەوە ، لەکاتی نانخواردندا دەمرێت، ئەویش دەیبات بۆ ماڵی پزیشکە جووەکە و لە ژێرزەمینەکەدا فڕێی دەدا، دواتر پزیشکەکە تاوانبار دەکرێت بە کوشتنی کۆمەڵەکە، دواتر سوڵتان فەرمان دەردەکات بە سزادانی ئەو کەسانەی کە ئەم تاوانەیان کردووە، جگە لە بەرگدرووەکە و پزیشکە جووەکە، نزیکەی 12 کەسی تر تێوە دەگلێن و هەریەکەشیان باسی حکایەتی خۆی دەکات و لە کۆتاییدا تاوانبار دەدۆزرێتەوە.
هەروەها لە حکایەتی کوشتنی کچە منداڵەکە یان " سێ سێوەکە" کاتێک لە بەغدا تەرمی کچێکی منداڵ دەدۆزرێتەوە، هارون ڕەشید داوا لە وەزیر جەعفەر دەکات دەبێت لە ماوەی سێ ڕۆژدا تاوانباری بۆ بدۆزێتەوە، ئەویش هەتا سێ ڕۆژەکە تەواو دەبێت تاوانبار نادۆزێتەوە، دواتر خەریکە خودا حافیزی لە ژن و منداڵەکانی بکات و بچێت بۆ بەردەم مەسروری شمشێر وەشێن، تا ملی لە لاشەی بکاتەوە، کەچی لەپڕێکدا دوو کەس پەیدا دەبن و دەڵێن ئێمە کوشتوومانە، دواتر لێکۆڵینەوە دەستپێدەکات، ئەوانیش تاوانبار دەرناچن، دیسانەوە هارون ڕەشید سێ ڕۆژی تر مۆڵەت بە وەزیرەکەی دەدات، ئەویش دەگەڕێت تاوانبار نادۆزێتەوە، دواتر ئاشکرا دەبێت کە کۆیلەیەکی ڕەش سێوەکی بە کچەکە داوە، دواتر خواردوویەتی و ژەهر خواردوو بووە، ماوەیەکیش بە دوای کۆیلەکەدا دەگەڕێن تا لەکۆتاییدا تاوانبار دەدۆزنەوەو سزای دەدەن.

هەموو ئەمانەش سەرەتایەکی گرنگ بوون بۆ دروستبوونی تەکنیک و فۆرمی ئەدەب و ڕۆمانی پۆلیسی، کە لەمڕۆدا ڕەواجێکی زۆری هەیە.

هەندێک سەرنج

لەگەڵ هەموو ئەو جوانیانەی کە لەم کتێبەدا هەیە، بەڵام لە پەنا ئەوەشدا کەمێک سەرنج و تێبینی و ڕەخنەش لەم کتێبە دەگیرێت. لە پێش هەموویانەوە ئەم کتێبە بە چەندین جۆر چاپکراوە، لە جیاتی چاپێک و وەرگێڕانێک ، چەندەها وەرگێڕانی هەیە، کە زۆرجار خوێنەر سەری لێتێکدەچێت کامیان هەڵبژێرێت.
لەڕووی ناوەڕۆکیشەوە، زۆر ڕووداو، چیرۆک هەیە ، کە دووبارە و سێ بارە دەبنەوە، بۆ نموونە لە زۆر چیرۆکدا بابەتی " خیانەتی ژنێک لە پیاوەکەی، بەدگومان" گۆڕینی مرۆڤ لەڕێگەی سیحرەوە بۆ ئاژەڵ" ئەم دیمەنانە هەتاوەکو کۆتایی کتێبەکە بەردەوام دەبن.

کاریگەری ئەفسانەکان

لەلایەکی ترەوە لە زۆر شوێندا هەست بە کاریگەری ئەفسانە کۆنەکانی میزۆپۆتامیا و هیندستان و ئێران و یۆنان بەسەر ئەم حکایەتانەوە هەیە، بگرە هەندێک چیرۆکی هەیە وەکو خۆی دانراوەتەوە. بەتایبەتی ئەفسانەی گیلگامیش و کەلیلە و دیمنە، کە زۆر پێش حکایەتی هەزارو یەک شەوە نووسراون، لەم دوو ئەفسانەیەشدا " پاڵەوانی سیحر ئامێز، گۆڕینی مرۆڤەکان بۆ ئاژەڵ" ڕۆڵی سەرەکی دەگێڕن، بۆیە هەندێک لە لێکۆڵەرەوەکان پێیان وایە ، کە ئەم حکایەتانەش بەشێکن لەو ئەفسانە کۆنانە.
ژن سەرچاوەی خراپەکارییە
خاڵێکی تر کە زیاتر لەلایەن ڕەخنەگرە فێمینیستەکان لەسەری دەگرن ئەوەیە، کە وێنەی " ژن" لەم حکایەتانەدا لە زۆر شوێندا بە خراپ باسکراوە و زۆرجار باسی " فێڵبازیی و مەکری ژنان" دەکات، هەروەها ژن بە سەرچاوەی خراپەکاری دادەنێت، ئەمەش لە بەشێکی زۆری حکایەتەکاندا هەیە. بەڵام لەهەمانکاتیشدا نابێت ئەوەشمان لەبیربچێت، کە پاڵەوانی سەرەکی ئەم حکایەتانە شەهرەزادە، کە کچێکی زیرەکە و لەڕێشدا زیرەکیی ژن دەردەکەوێت و پێگەی بەهێزی لەناو حکایەتەکاندا پێبەخشیوە.

وەرگێڕانی بۆ کوردی

دیارە ئەم حکایەتانە بۆ زۆر زمانی جیهان وەرگێڕاوە، پێشتریش لە کوردەواریدا لەناو مەجلیس و کۆبوونەوە خێزانیی و کۆمەڵایەتییەکاندا ئەم حکایەتانە جا هەموویان پێکەوە بن یان دانە دانە لەناو خەڵکیدا باسکراون، بەڵام بەداخەوە زۆر درەنگ هەموو

حکایەتەکان کراون بە کوردی. خۆشبەختانە لەم چەند ساڵەی دواییدا لە زمانی عەرەبیی و فارسییەوە ، لەلایەن کۆمەڵێک وەرگێڕی هێژاوە، کراوە بە کوردی، ئەمەش خزمەتێکی باشی کتێبخانەی کوردی دەکات ، لەهەمانکاتیشدا خوێنەری کوردیش دەستی بەم شاکارە ئەدەبییە مەزنەی جیهان دەگات.

دوا قسە

بەدڵنیاییەوە ئەم کتێبە خاڵی زۆر جوان و شاراوەی تێدایە، لەوانەبێت من لەم وتارەدا تەنها ئاماژەم بە هەندێک خاڵ کرد بێت، بەڵام ئەگەر بمانەوێت باش لەم حکایەتانە بگەین ، سەرەتا پێویستە جارێک یان دووجار ئەم حکایەتانە بخوێنینەوە، بەئەوەی هەم زانیاریی باشمان دەستبکەوێت و هەمیش جێژ لەو حکایەتە جوانانە وەربگرین، کە لەم کتێبەدا باسکراون. هیوادارم لە خوێنەران کە ئەم کتێبە بخوێننەوە بەتایبەتی ئەوانەی حەزیان بە چیرۆک و ئەفسانەیە، چونکە حکایەت و دیمەن و ڕووداوی زۆر جوانی تێدایە.

سەرچاوە:

1/ ألف ليلة وليلة. الناشر مؤسسة هنداوي. لندن . المملكة المتحدة. 2017

1// ملهم فايز راضي. دراسة-تحليلية-لكتاب-ألف-ليلة-وليلة / https://mqqal.com

2/ محمد عبد الرحمن يونس. حكايات ألف ليلة وليلة تتمازج في ثقافات الأمم والشعوب. www.alarabiya.net

3/ عيسى مخلوف. شهرزاد أو الهجرة إلى الغرب. www.nidaalwatan.com .

4/ Tausendundeine Nacht zwischen Orient und Europa. www.hu-berlin.de/de

5/ Als Europa den Orient erfand Tilman Spreckelsen. www.faz.net/aktuell

چەند وێنەیەکی ورد “لەنێوگێژاوی ژیاندا” بۆ دروستبوونی وێنەیەکی گەورەتر.

ئەژین فەهمی

دەکرێ چەندین چیرۆکی ئەندێشەکراو لای هەر یەکێکمان بۆ گێڕانەوە هەبێت، بەڵام ئەوەی گرنگە وەها بگێڕینەوە لە هیی کەسی تر نەچێت؛ گێڕانەوەی تایبەت بە خۆمانمان هەبێت و هەمیشەیش پێی بناسرێینەوە. ئیجا ئەو گێڕانەوە جیاوازە لە داڕشتنی وشەسازی، دەربڕینی هەندێك وشەی تایبەت بە خۆمان بێت، یاوەخود تەکنیک و وەسف کردنی دیمەنەکان و گرێچنی بێت. بۆیە چەند گرنگە شارەزایی و کارامەییت لەخوێندنەوەی دەقی ئەوانی تر هەبێت، هێندەیش گرنگە لە دەقی خۆتدا چۆن کار دەکەیت و چیرۆکێکی جیاواز لە گێڕانەوە و ناوازە لە دەربڕین دادەڕێژیت. بۆ دووپات کردنەوەی ئەم چەند دێڕەی سەرەوەم، لە کۆمەڵە چیرۆکی “لەنێو گێژاوی ژیاندا”ی چیرۆکنووس (گۆران سەمەد)دا بە ڕوونی بەدیی دەکرێت. ئەم کتێبە لە نۆ، کورتەچیرۆك پێکهاتووە.

نۆ، چیرۆك لە کەشێکی جودا لە یەکدی، کە هەڵقوڵاوی کۆمەڵێك وێنەی وردن بۆ نیشاندانی وێنەیەکی باڵاتر، بەڵام خاڵێکی هاوبەشیان هەیە، ئەویش نیشاندانی وێنەی (ئیرۆتیك)ە، کە لە زۆرینەی چیرۆکەکاندا هەیە و تا ڕادەیەك چیرۆکنووسی پێ دەناسرێتەوە. نووسەر جگە لە خەمی تاك و کۆمەڵگە و نەهامەتییەکانیان، ئەو خەمێکی گەورەیش لە پشت ئیرۆتیکەوە باس دەکات، ئیرۆتیك بە مانای ئەوەی، کە وێنەکان سرووشتی وەك ئەوەی هەن، بێ هیچ تەمومژێك، ببینرێن.

نووسەر هەر لەڕێگەی وێنە هەستیارەکانەوە نیشانی داوین، کە چەند سرووشتین، بێ گومان ئیرۆتیکایش هەستی بزواندنە، کە دەشێ لە ژیانی هەر یەکێکماندا هەبێت و ئەمەستایش لەم چیرۆکانە بەری دەکەوین. هەرچەندە نووسەر لە چیرۆکەکانیدا هەموو شتێکی باس نەکردووە و زۆر شتی لە تاریکیدا بۆ خوێنەر بەجێ هێشتوە، لەگەڵ ئەوەیشدا، ئەوەی پێویست بووە گوتویەتی، بەڵام لە ڕێگەی وێنەکانەوە وێنەی تر دەبینین. گەر سەرنج بدەینە ناونیشانی کتێبەکە “لەنێو گێژاوی ژیاندا” ئەوە باش دیارە، کە مرۆڤ لە بەدبەختییەکانی و سەر

لێشێواوییەکانی نێو ژیاندا کەوتووەتە نێو گێژاوەوە. جا ئێو گێژاوە چەند ڕەهەندی هەیە و لە هەر چیرۆکێکدا بە شێوەیەک دەردەکەوێت. هەر بە خوێندنەوەی چیرۆکەکان هەست بە ورد چنینی دەکەین، دەرك بەوە دەکەین شتگەلێك کەشف دەکات و دنیایەکی جیاواز لە سەربەستی هەیە. بەو چەشنەی کارەکتەرەکان بەجەستە و ئازادن، بە دڵی خۆیان دێن و دەسوڕێن، نەك بە خواستی دڵی نووسەر گوزەر بکەن. ئەم ئازاد کارکردن و کارەکتەر ناسییە وای کردووە چیرۆکەکان جێگەی خۆیان لای خوێنەر بکەنەوە و ڕووداو و دیمەنەکان بیر نەچنەوە، تەنانەت خوێنەر بە خوێندنەوەی یەکێکیان پەرۆشی خوێندنەوەی ئەوانی تر دەبێت. لێرەدا بە باشم زانی بە چەند دێڕێك باس لە هەر نێ چیرۆکەکە بکەم، هەرچەندە زۆرینەیان قسەی زۆر هەڵدەگرن، بەڵام لام وایە "ئالودە بە تەنیایی"، شەشەمین چیرۆکە، لە بارەیەوە تێڕامانی زیاترم بۆی هەبێ و زێدەتر لەبارەیەوە بدوێم. چیرۆکی "دوو خولێک و پەنجاوسێ چرکە بە کاتژمێرەکەی دەستم" بە چەند دێڕێك لە بارەیەوە دەدوێم: ئەم چیرۆکە، مانشێتئاسایە، بۆ من تەکنیکێکی نوێترە لەکارەکانی تری نووسەر، ئەم ڕێپۆرتاژ کار کردنە وای لە دەقەکە کردووە، گەر هەر پارچەیەك لە چیرۆکەکە وەربگرین، چیرۆکێکی سەربەخۆیە، دەشکرێ پارچەکانی چیرۆکەکان تەواوکەری یەکدی بن و بێ یەکدی مانای تەواو نەدەن بەدەستەوە. بێگومان ئەم شێوازە کار کردنە خزمەت بە چیرۆکەکە دەکات و وای لێ دەکات بەر شێواز و تەکنیکێکی نوێ بکەوین. نووسەر، لە ڕێگەی کەسی یەکەمەوە بە زمانێکی پاراو و سادە، کە توخنی ناوچەگەرایی نەکەوتووە، چیرۆکی سەرگوزەشتەی خۆی و دێدارەکەی لە بەغدا، کە بێ بژێوی ژیان دەچێتە ئەوێ، بۆ هاوڕێکەی دەگێڕێتەوە. پاڵەوان لەکاتی گێڕانەوەدا بە نێو کەش و کوچە و کۆلانەکانی بەغداددا دەمانگێڕێت. وەها باش وێنەکانی گەیاندووە لە ئێمە وایە لە شەقامی "موتەنەبین" و بە دیار هاتن و چوونی پاڵەوانەکەوەین و تا دەگات بەوەی لە کونێکەوە سەیری نزیك بوونی ئەو و دێدارەکەی بکەین. ئەم چیرۆکە بە هونەرێکی بەرز نووسراوە، هونەرێك تژی لە وێنەی جۆرا و جۆر و بینراو. دوابەدوای ئەوە نووسەر لەو ڕێگەیەوە باسی عیشقێکی ناکام لەژێر سایەی پارە و دەستەڵات دەکات، پێشمان دەڵێت: عیشق باڵاترە لە هەر شتێك، کە مرۆڤ بایەخی بۆ داناوە. بۆ سەلماندنی ئەوەیش بێ گوێدانە هیچ شتێك، پاڵەوان و دێدارەکەی لەو غەریبییەدا بەردەوامی دەدەن بە عیشقەکەیان. هەر لە ڕێگەی پاڵەوانەکەوە بەر زۆر شتی نەبینراو دەکەوین، کە چەندین پرسیار دەوروژێنێت. بۆیە گەر لە دێڕەکانی نێو چیرۆکەکە ورد بینەوە دەرك بەوە دەکەین، نووسەر جگە لەوەی وەك نووسەرێك نووسیویەتی و خۆی بێ بەری کردووە لە ڕەگەزی نووسەربوون،

کەچی ئەوەی گرنگە چڕکردنەوە و کورتبڕی لە گێڕانەوەی چەندین ساڵە کردووە.

(گۆران سەمەد) بە زمانێکی پاراو و بە چەند لاپەرەیەك، چیرۆکی چەندین ساڵمان بۆ چڕ دەکاتەوە. لە چیرۆکی "گەنیو نەبوون"دا، بەر تەکنیکێکی تر دەکەوین، بۆ نموونە هەیکەلی ئەم چیرۆکە، تا دەگات بە ناواخنیشی، سەرتاپێی لە خزمەتی دۆخی سایکۆلۆژیی کارەکتەرەکەدایە. بار و دۆخی چیرۆکەکە سەروکاری لەگەڵ جەنگدا هەیە و کارەکتەر لەنێوان مەرگ و ژیاندایە. بۆ ڕوونی لێك چوونێك لەنێوان ئەم چیرۆکە و چیرۆکی "دواهەمین وێنە"دا هەیە. گەرچی کارەکتەرەکەمان بێ ناوە، بەڵام هۆکاری بێ ناوییەکەی بۆ بەدبەختییەکانی دەگەڕێتەوە… گەر بێ ناویش بوویت، شتێك نامێنێتەوە گرێدراوی ناونیشان بێت. گەرچی لەچەند دێڕێکدا هەست بە دەربڕینێکی چەشنی وتار نووسین و جۆرێ ڕاستەوخۆ دەربڕینێک دەکەوین، بەڵام لام وایە ئەم دەربڕینە وتارئاسا و ڕاستەوخۆییە زۆر جار وا دەخوازێت بۆ نێو چیرۆك، ڕەنگبێت ئەم جۆرە لە گێڕانەوە، بەرەو قووڵایی بمانبات، هاوکات لێرەدا گرنگە نووسەر بتوانێت تێمان بگەیەنێت و پەیامەکەیشی وەك ئەوەی ویستوویەتی بگات.

بۆ نموونە گەر بڕوانین لە دوا دێڕەکانی ل (٢٤) بۆ ڕوونی ئێمە دەبینین. بۆیە دەکرێت بڵێم: ئەم چەند دێڕەی باسی (قاتیل بونی گیانی خۆت و شانازی کردن بەم قاتیل بوونەوە) دەکات، لام وایە ئەم داڕشتن و دەربڕینە، چەندە وتارئاسایە، هێندەیش هونەرییانەیە و لێرەدا بۆ چیرۆکەکە گرنگە. لەم چیرۆکەدا نیگەرانییەکانی (ئەدگار ئالانپۆ)مان بیر دەنێتەوە، بێگومان هەمان نیگەرانی و تەمومژییەکانی نێو چیرۆکەکانی (ئالانپۆ) نییە، بەڵکوو نیگەرانییەکی ترە، کە وای لە کارەکتەرەکە کردووە شوێن بەخۆی نەگرێت و زۆر کات لە دواندنی خۆیدا بێت. کارەکتەر، چاوەڕێی هاتنی کەسێکە، هەر ئەم خۆ دواندنەیش، لەم چاوەڕوانییەدا وای کردووە ئەم چیرۆکە هەڵگری پەیامێکی قووڵ بێت و چەندین لایەنی سایکۆلۆژی لەخۆ بگرێت. لە چیرۆکی "ئاخێز" یشدا، نووسەر گرنگی بە پەیوەندی نێوان دوو عاشق دەدات، بێگومان ئەو پەیوەندییەیش پرسێکی گەورەیە لە چیرۆکەکەدا و وێنەی داوەتەوە. خەیاڵی چیرۆکەکە لەو چیرۆکانەیە، کە کەوتووەتە ژێر کەشێکی ساردی زستانی و بۆنی خاك و عیشقێکی جوان. لێرەدا (گۆران سەمەد) بە ئاگاییەوە دەستی بۆ بابەتەکە بردووە و وای کردووە وێنە ئیرۆتیکییەکان وەك ئەوەی هەیە چاوی کامێراکەی لە خزمەتی وێنەکان داناوە. کامێراکەیش وێنەکانی وەك خۆی، بێ زیاد و کەم، گەیاندووە. بێگومان دەربڕینی وشەگەلێك لە ئامانجی نیشاندانی وێنەی هەستیار و ئیرۆتیك، پێویستی بەوەیە

وشەی کەم و ئامانجدار بەکار بێت، لەم چەند دێڕەی خوارەم نیشاندانی وێنەکان و ئابووری وشە دەسەلمێنێت. ل (31) گوتی: دەخۆیتەوە؟ گوتم: لەوە دەچێت… لەو باوەڕەدا بووم دەرك بە شتێکی سەیر بکات، پێشبینی ترسێکم لێی دەکرد. گوتی: جەناب خۆش دەژییت… گوتم: من؟ گوتی شوشە‌کە قڵب بکەمەوە، یان چۆڕێکت بۆ تێکەم؟ باگۆم دایەوە: تکایە، چۆڕێك… جووڵەکانی جۆرێك بوون. زۆر کۆنتڕۆڵ و بەئاگا. هیشتا جلەکانی دانەکەندبوون. تەنیا ماچی هاتنیمان گۆڕیبووەوە…

لە چیرۆکی “بووکەڵە پەڕۆیینەکاندا” نووسەر بە شێوازێکی هونەری سووژە و دەربڕینەکانی چنیووە، ئەم چیرۆکە پشتی بە نیشاندانی وێنەی منداڵی بەستووە. شتێکی ئاشکرایە سەردەمی منداڵی هەر یەکێکمان بایەخێکی گرنگی لە یادەوەریماندا هەیە، منداڵیی دەتوانێت هەڵقووڵاوی چەندان بیرۆکەی کار کردن بێت لە چیرۆکدا. لەو بڕوایەدام، نووسەریش ئەم بیرۆکەیەی لە منداڵیی خۆیەوە وەرگرتووە. لەم چیرۆکەدا تەمەنی منداڵی لەنێوەندی کارەکەدایە و هەموو شتەکان بە دەوری ئەو یادەوەرییانەدا دەسووێنەوە، کە جارێکی تر هەرگیز ناگەڕێنەوە. لێرەدا پوختەیەکی چیرۆکەکە دێنمە باسەوە: ئەم چیرۆکە لە ژینگەیەکی هاوڕێیانەی منداڵیدا دەسووێتەوە؛ هەروەك چۆن لە چیرۆکی یەکەمدا نووسەر سوودی لە هاوڕێی ڕاستەقینە وەرگرتبوو، بەڵام لێرەدا باس کردنی هاوڕێ شتێکی ترە، بەکەمێك جوداوازییەوە. لێرەدا ئەوەی جەختی لەسەر کراوەتەوە منداڵییە، یادەوەری (کۆدۆ و کارۆیە)، کە یاداشت کراوە و خۆیان چیرۆکەکە دەگ□□□نەوە. یادەوەرییەك لەنێو فیلمی کارتۆن و یارییە منداڵییەکانییاندا بەرجەستەیە. بێگومان ئەو بەرجەستە بوونە وێنەی جوانی سەردەمی منداڵی ئەفراندووە. لەیەك چواندنی ئەو فیلەی یاری پێدەکەن و ئەو فیلەیشی لە چیرۆکەکانی دادە سەیراندا هەیە. شایانی باسە چیرۆکەکە ڕەوشێکی تایبەت بە دنیای منداڵان لەخۆ دەگرێت، کە خێزان تێیدا سەرپشکە.

هەبوونی خێزانیش لەم چیرۆکەدا، وای کردووە چیرۆکەکە ساکار و پاك و سرووشتی دەرکەوێت. کۆتایی هاتنی چیرۆکەکەیش بە تراژیدیایە، ناوەڕۆکەکەی تەواو پێکاوە و هەڵگری چەندان پەیامی جیاوازە، کە دەکرێ لای هەر خوێنەرێك جیاواز بێت.

لە چیرۆکی “دواهەمین وێنە، ڕوون نییە کەی دەبێتە دەستپێك” دا : نووسەر لەم چیرۆکەیشدا تیشکی خستووەتە سەر وێنەکان، بەڵام ئەم وێنەیەی لێرەدا دەبینرێت جیاوازترە لە وێنەکانی پێشووتر، بێگومان وێنەیش پاڵنەرێکە بۆ مانەوە، بە خۆشی و ناخۆشییەکانەوە، ئەوەی دەکر□ ببینین نیشاندانی کارەساتی بالیسانە، دەکرێ تەواوی

ڕووداوەکانی ئەم کارەساتەمان یاد نێتەوە، گەرچی خۆیشمان لەوێ ئامادە نەبووین، بەڵام نووسەر لێرەدا، بە نیشاندانی وێنەکان بۆمان دەگێڕێتەوە، وەک ئەوەی خۆمان لەوێ بووین. چرکاندنی وێنەیەک، ئەو ساتەمان بۆ تا ئەبد لەوێدا، بێ جووڵە دەهێڵێتەوە. لەبەر ئەوەی ئەم چیرۆکە بە زمانی کەسی یەکەم داڕێژراوە، لە تۆ وایە ئەم کارەساتە، گەر تەواوی کارەساتەکانیش نەبێت، ئەوا نووسەر ژیانی خۆی کردووەتە چیرۆك. گەر بە زمانی کەسی دووەم و سێیەمی تاك نووسرابوایە، شتێکی تربوایە و بە جۆرێکی تر بەری بکەوتینایە. سەرلەنوێ نووسەر، لەم چیرۆکەیشدا، خۆی بۆ بەری نەکردووە لە کۆمەڵگە، گەرچی لێک چوونێک لەنێوان ئەم چیرۆکە و چیرۆکی پێشتردا هەیە، بەڵام شایانی باسە بڵێم: ئەم خۆ دووبارە کردنەوەی نووسەر بێ مەبەست نییە. بە چەشنێکی تر و پلۆتیکی تر داڕشتنێکی جوانی نووسیوەتەوە. دەکرێ لە هەر کونجێکدا وێنەیەکی جوداوازی بەدبەختی و ڕاستەقینە و تەنانەت کارەساتەکانیش ببینین. لە چیرۆکی “ئالوودە بە تەنیایی” دا، چیرۆکەکە لام وایە پێویستە زیاتر لەبارەوە بدوێم و زیاتریش قسە هەڵدەگرێت. لێرەدا بە گێڕەرەوەی هەموو شت زان نووسەر هەوڵیداوە ڕاپێچی نێو ئەم چیرۆکەمان بکات. ئاشکرایە ئالوودە بە هەر شتێك بین، ڕێی تێدەچێت و لە ژێر فشاری شتگەلێکەوە ئالوودە بووبین، بەڵام گەر ورد بینەوە زۆر جار بە هەر هۆکارێك بێت، تەنیایی وا دەکات ئالوودە بین، ئەوەی لێرەدا پێویستە بڵێم ئالوودە بوون بە تەنیایی سەختە، تەنیایی پرسێکی فەلسەفی، مرۆیی و خودگەراییە، دەکرێ هەر کەسێك بۆچوونێکی لەبارەوە هەبێت.

زۆر جاریش هەر تەنیاییە داتدەماڵێت و دەتشکێنێت، تەنیاییەك تێیدا سەر لێ شێواو بیت، هاوکات گەر ئەم تەنیاییە پشتگوێ بخەیت و باکت پێ نەبێت و لە ئاستی خۆی گەورەتر نەکرێت، ئەوا زیانت پێ ناگات، لە هەمان کاتدا دەتوانی لەنێو تەنیای خۆتدا بەدوای ماناکانی بون بگەڕێیت. بیرمەندەکانی پێشوو لە تەنیایدا زۆر شتیان ئەفراندووە، بەدوای ماناکانی شتە وردەکان گەڕاون و زۆریان بۆ لێکداوینەتەوە، زۆر جاریش ببیرمەندەکان دەرەقەتی تەنیایی نەهاتوون و خۆیان کوشتووە. بۆیە دەکرێ لەهەرکوێ بێت خۆمان فریو نەدەین و لەکوێدا پێویستی کرد لە تەنیایدا بوەستین و لە کوێیشدا هەستمان کرد ئیدی نابێت تەنیا بین، ئەوا دەبێت تەنیا نەبین، بە جۆرێکیتریش: زۆر جار هەوڵی تەنیا بوونمان داوە و تەنیا نەبووین، زۆرجاریش بە پێچەوانەوە. ئێمە لەبەردەم کارەکتەرێکداین تێگەڵ بە تەنیایی بووە و تا ڕادەیەکیش تەنیایە و لە یادی دڵدارەکەیدایە، لە تەنیاییدا ئارەزووە سێکسییەکانی کپ دەکاتەوە. نووسەر لە نووسینەوەی ئەم چەند دێڕەدا، کە بە دوایدا چەند دێڕێکی تر دێن، ئازادانە باسی

ئەندامی نێرینە دەکات، ڕەنگبێت دەربرینی وەها وشەیەك ئاسان بێت، بەڵام ئاسانیش نییە نیشاندانی وێنەیەکی ئیرۆتیکی لە دەربرینی ئەم وشەیەدا. ئەوەی هەیە هەر ئیرۆتیکە نەك زیاتر لە ئیرۆتیك بێت. لە دوا دێڕەکانمدا لە بارەی چیرۆکەکەوە، گەرچی داڕشتنێکی تا ڕادەیەك فرە دەنگە و بەر دەنگی جودا دەکەوین. ئەوەیش باش ڕوونە، کە نووسەر چەندە شارەزایی لە دروستکردنی کارەکتەر هەبووە، شارەزاییەك بەو ڕادەیەی کارەکتەرەکە لەم چیرۆکەدا چۆن جووڵێنراوە، “گۆران سەمەد” وەها جووڵاندوویەتی و بارتەقای ناسینی کارەکتەر، لەگەڵ کارەکتەردا ژیاوە و کۆتایی چیرۆکەکەیشی بە کراوەیی جێهێشتووە. گەر بە چەند دێڕێکیش بێ، باسی چیرۆکی “باڵکۆنێکی شین” دەکەم: ئەم چیرۆکە بە زمانی کەسی دووەم دەگێڕدرێتەوە، کە تێیدا گرنگی بە باسکردنی کولتووری خۆرهەلات دراوە، ئێمە لەم چیرۆکەدا بەر شوێنێکی جیاوازتر دەکەوین، وەك لە چیرۆکەکنی تر، ئەویش با□ک□نێکی شینە، ناونیشانی چیرۆکەکەیش هەر بەو ناوەوەیە. چیرۆکی دایکێکمان بۆ دەگ□□□یتەوە، کە خاوەنی منداڵێکی کوڕە، کە منداڵەکەی لە تەمەنێکدایە هەست بە زۆر شتی دەوروبەر دەکات، تێدەگات دایکی لەبەر عیشقی پیاوێکی تر خۆی دەدوێنێت، گۆرانی دەڵێت و سەما بۆ ژیان دەکات، ئەستەمە تێگەیشتن لەو دۆخە، کە دایکی شوو بە پیاوێکی تر دەکات و پێێوەندی لەگەڵ باوە پیارەیدا چۆن بووە. دیاریش نییە ئەو پیاوە دەبێتە باوکی ڕاستەقینەی، یان نا، بوون بە باوك بەو مانایەی، کە جێگەی باوکی ڕاستەقینەت بۆ بگرێتەوە، بە ڕاستی ئەو دۆخە بۆ کوڕێکی لەو تەمەنە سەختە. هەر لەو ڕێگەیەوەیش نووسەر بەم ڕێگەیە چووەتە ناخی کارەکتەرەوە، لە هەمووی جێ بایەختر ئەوەیە، ئاوڕدانەوە لە چیرۆکی ڕووسی و لایەنی سایکۆلۆژیش پشتگوێ نەخراوە. گەر بە چەند دێڕێك باسی کۆتا چیرۆکەکانی (نادیار و مۆسیقاڕ) بکەم: دەشێ بڵێم: هەردووکیان کورتیلە چیرۆکن، بە شێوازێکی جودا لەوانی تر داڕێژراون و سرووشتی هەنگاو دەنێن: نووسەر هەوڵیداوە بە کەمترین وشە زۆرترین پەیام بگەیەنێت.

لە چیرۆکی “نادیار”دا جگە لە ڕەچاوکردنی دەستگرتن بە وشەوە، ئێمە دەکەوینە بەر دۆخێکی تەواو جیاوازەوە، گەر دوای چەند جارێك خوێنەری بن، دۆخەکانیش زیاتر دەردەکەون. من وەك خوێنەرێك دەرکم بە هونەری تێکەڵکردنی ئاوازی وشەکان بەو کوردییە پوختەیەوە، کرد. کۆتا چیرۆك، کە چیرۆکی “مۆسیقاڕ”ە، بێ هیچ وشەیەکی زیادە ئامانجی دەربڕینی ڕووداوەکانی پێکاوە، ڕوونتر بڵێم: بە کەمترین وشە، یان وشەی بێ ئەرك زۆرترین پەیامی تێدایە. من لێرەدا بۆ هەردووك چیرۆکەکە بە پێویستی نازانم، بچمە وردەکارییەوە و باسی تەواوی

ڕووداوەکانی بکەم، بەڵام ئەوەی لێرەدا پێویستە بیڵێم، تێڕامانی دیمەنێکە، لە ڕێی ئەم دیمەنەوە، جەخت لەسەر ئەم کارە ورد و گرنگەی نووسەر دەکەم، کە چەند بە باوەڕ بەخۆ بوونەوە لە بارەی ئازادی و ڕێچە شکاندنەوە وێنەی دوو عاشقی بێ کێشاوین، کە لەبەرچاوی خەڵکییەوە یەکدی لە باوەش دەگرن و ڕامووسین دەکەن. نیشاندانی ئەم وێنەیەی سەرەوەم بە نموونە هێناوەتەوە، گەر خوێنەر زیاتر لە جارێك نوقمی دێڕەکانی ئەم کورتە چیرۆکانە نەبێت، لە ئەو وایە، نووسەر هیچی وای نەگوتووە و وێنەکانیش پارچە پارچەن و نەشگەیشتوون، بەڵام لام وایە گەر زیاتر لە جارێك سەرنجی وێنەکان بدەین و ورد بینەوە، ئەوان بە باشی دەبینرێن، زەینت بەجێ ناهێڵن و لێڵ نین. بۆیە، لێڵ نەنووسین و ڕوون هوونەرە، وا لە خوێنەر دەکەن، کە لێی بێزار نەبن و تەنانەت ئەگەر نووسەریش دوای ماوەیەك بەر خوێندنەوەی هەمان بەرهەمی خۆی بکەوێت، هەم وێنەکانی دێنەوە بەرچاوی و هەمیش لەنێو وێنەکاندا دەمێنێتەوە.

سەرچاوە: “لەنێو گێژاوی ژیان”دا، گۆران سەمەد، ناوەندی غەزەلنووس بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، ٢٠٢١

کتێبی (بیرەوەرییەکانی نادیە موراد).. هیوا ناسیح

نادیە موراد کچە ڕزگاربووی دەستی داعش و هەڵگری خەڵاتی نۆبڵی ئاشتی

وابزانم کەس نییە ناوی نادیە مورادی نەبیستبێت، ئەو یەکێک بوو لەو کچە ئێزیدییانەی کە کەوتە دەست داعش و پاش سێ مانگ لە دەستیان ڕزگاری بوو. ئەو چیرۆکی کوشتوبڕی گوندەکەیان (کۆچۆ) و ڕفاندنیان و بەکەنیزەککردن و دواتر هەڵاتی خۆی لە دووتۆی کتێبێکدا ساڵی ٢٠١٧ بە هاوکاریی جێنە کەرەجسکی (Jenna Krajeski) بە زمانی ئینگلیزی چاپ و بڵاوکردۆتەوە، کە بە دەیەها میلیۆن کۆپی لێ فرۆشراوە و دەنگێکی زۆری دایەوە، دواتر ئەم بیرەوەرییانە بۆ چەندان زمانی تر وەرگێڕراوە، بەڵام هێشتا نەکراوە بە کوردی.

هەمان ساڵ لە لایەن سێ نوسەرەوە کراوە بە ئەڵمانی، کە بریتین لە (Ulrike Becker, Jochen Schwarzer،Thomas Wollermann)، لە لایەن دەزگای وەشاندنی کنورەوە بڵاوکراوەتەوە، کتێبەکە لە ٣٣ بەش پێک دێت، بە قەبارەی ٣٦٣ لاپەڕەیە. گێڕانەوەی ڕووداوەکانی ئابی ٢٠١٤ یە کاتێک داعش پەلاماری شارۆچکەی شەنگال و گوندەوارەکانی دەوروبەری دا و داگیریکرد، لەرۆژێکدا نادیە دایکی و شەش برای دەکوژرێت، دواتر ڕفاندنی و بە کەنیزەککردنی و مانەوەی بۆ ماوەی سێ مانگ لە نێو داعش، ئینجا هەڵهاتنی و ڕزگاربوونی. زۆر کاریگەر، هەستهەژێن و تاسێنەرە،. دەکرێت لەو ڕووداوەکانی نێو ئەم کتێبە چەندان بابەتی رۆمان و فیلمی بەڵگەنامەیی لێ هەڵبهێنجێنرێت. چونکە بەڕ هەموو پێودانگەکان تاوانێکی زۆر گەورەبوو، بۆیە لە زۆر وڵاتانی جیهان ئەو ڕووداوە بە ژینۆساید ناسێنراوە. پاش خوێندنەوەی کتێبەکە، حەزم کرد ئەم خوێندنەوەیەی لەسەر بنوسم.
ناوی کتێبەکە بە زمانی ئینگلیزی (دوا کچ: چیرۆکی دیلیم و جەنگی من دژ بە داعش)ە، بەڵام لە وەرگێڕانە ئەڵمانییەکەدا ناوی کتێبەکە کراوە بە (من دەنگی ئێوەم)، پێشەکییەکەی لە لایەن (ئەمەل کلۆنی) کە پارێزەریشی بووە، نوسراوە، ناوبراو هاوسەری ئەکتەری ناوداری ئەمریکی جۆرج کلۆنییە. ئەو دەڵێت: نادیە تەنها بریگرتە (موکل)ی من نییە، بەڵکو هاوڕێشمە، لەو کاتەوەی دەیناسم تەنها دەنگی خۆی نییە، بەڵکو دەنگی سەرجەم ئێزیدییەکانە، بەهۆی ئەم کتێبەوە سەرجەم جیهان چیرۆکی کوشتوبڕیانی بیست. ئەڵم یەکێک بوو لەو کچ و ژنانەی کە لەلایەن داعشەوە ڕفێنران و لە بازاڕ و تەنانەت ئینتەرنێت و فەیسبوکیشدا بۆ بڕەپارەیەک، هەندێک جار کەمتر بوو لە بیست دۆلار دەفرۆشران!).

نادیە موراد کێیە؟

نادیە موراد باسی تەها ساڵی ١٩٩٣ لە شارەدێی کۆچۆ لە دایکبووە، کە سەر بە قەزای شەنگالە و کەوتۆتە باشوری ڕۆژئاوای ئەو شارەکەوە و نزیکەی ٢٠ کم دوورە لێوەی. ئەم لە خێزانێکی گەورەێ و هەژارەوە هاتوە و خاوەنی هەشت برا بووە. دانیشتوانی کۆچۆ نزیکەی ١٧٠٠ کەسێک دەبوون و بەڕ کشتوکاڵ و مەڕوماڵات بەخێوکردن پژێوی ژیانیان دابین دەکرد. سەرجەم گوندەکە لەسەر ئاینی ئێزدین. سێ لای گوندەکە بە دێهاتی عەرەبی سوننە دەورە دراوە. نزیکی شارەدێی حاتەمییە بوو کە ئەوان ئێزدی بوون و نزیکەی دوو هەزار دانیشتوانی هەبوو. ساڵی ٢٠١٤ کاتێک داعش هێرشی هێناو ناوچەی بەرفراوانی لە سوریا و عێراق داگیرکرد، گوند و ناوچەکەی ئەمانیش کەوتە بەر ئەو شاڵاوە و بە هەزاران کەسیان لێ کۆمەڵکوژی کردن، وەک دەگوترێت نزیکەی ٦ تا ٧

هەزار کەسیشیان لە کچان، ژنان، مێردمناڵانیان و مناڵانیان ڕفاندن. کچەکانیان لێ کردنە کەنیزەک و مێردمناڵەکانیان دەبرد بۆ سەربازگەی تایبەت تا مێشکیان بشۆنەوە و دواتر وەک خۆکوژ بەکاریان دەهێنان. هەرچەندە وا بۆ نزیکەی دەساڵ دەچێت ئەو کارەسات و گەورە تاوانە ڕوویداوە، بەسەدان لە کچانیشیان هەڵاتون یان ڕزگارکراون، بەڵام هێشتا برینەکانیان سارێژ نەبووە و بە سەدان کەسیان بێسەروشوێنن، ناوچەکەشیان لە نێو ململانێی سیاسی و هێرشی جارناجاری درۆنی تورکیدایە.
لە ساڵی ٢٠١٥ نادیە لە ئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی وتاریدا و قسەی لەسەر پرسی بازرگانیکردن بە مرۆڤ لە ململانێکان و شەڕەکاندا کرد. لە مانگی ئەیلولی ٢٠١٦ نەتەوە یەکگرتووەکان ناوبراوی بە فەرمی وەک باڵیۆزی نیازپاکی بۆ کەرامەتی ڕزگاربووانی بازرگانیکردن بە مرۆڤ دەستنیشان کرد. لە ٥ی تشرینی یەکەمی ٢٠١٨ بە هاوبەشی لەگەڵ دەنیس موکوێگی پزیشکی کۆنگۆیی خەڵاتی نۆبڵی ئاشتی بەدەستهێناوە. جێگەی ئاماژەیە ئەو یەکەم کوردە کە خەڵاتی نۆبڵی پێ درابێت! ئێستا ئەم خاوەنی خەڵاتی نۆبڵی ئاشتییە و لە جیهاندا ناسراوە، سەرۆک و پاشاکانی جیهان پێشوازی لێ دەکەن، چیرۆکەکەشی بە چەندان زمانی جیهانی وەرگێڕاوە، ناسراوترین کەسایەتی ئێزدییشە لە ئاستی جیهاندا.

ڕۆژی حەشر!

نادیە دەڵێت: مێژووی ئێمەی ئێزدی مێژووی ئازار و چەوساندنەوە و ڕەشەکوژییە بەسەرماندا، هەموو سەرکوتیان کردوین، کوردە مسوڵمانەکان، شاکانی ئێران و سوڵتانەکانی عوسمانیش، بە جۆرێك تا ئێستا ٧٢ جار کۆمەڵکوژ کراوین، جارەهای لەژمارە نەهاتوو کچ و ژنەکانیان ڕفاندوین و بە کەنیزەك کراون، لەسەر ماڵوحاڵی خۆمان دەریانکردوین و تاڵان کراوین، یان بە هێز ناچارکراوین، ئاینی خۆمان بگۆڕین.عەرەبە سوننەکان لەلایەک و کوردەکان لەلایەک هەریەک بۆ لای خۆیان ڕایان دەکێشاین، دەیانویست واز لە کەلتور و نەریتی خۆمان بهێنین و ببین بەوان، ئێمە بە کوردی دەدوێین و لە کوردەکانەوە نزیکترین، کەچی ئەوانیش وەک عەرەبەکان ئێمەیان پێ بێباوەڕ بوو وە هەندێک جار بێزیان لێمان دەبووەوە و بە (شەیتانپەرست) ناوزەدیان دەکردین!
ئەو دێتە سەر سەرەتای مانگی هەشتی ساڵی ١٠١٤ و نزیکبوونەوەی هێرشی داعش، کە ئەوکات خوێندکاری ئامادەیی و تەمەنی ٢١ ساڵ بووە، باس لەوە دەکات کە بە هەزاران پێشمەرگە بە بەرگی سەربازییەوە لە ناوچەکەیان بووە و هەمیشە بەڵێنیان دووبارەکردۆتەوە کە هیچ ترس

و خەمیان نەبێت و دەیانپارێزن لە هێرشی داعش. بەڵام بەڵێنەکانیان درۆ دەرچوو، چونکە پێش ئەوەی هێزی ڕەشی داعش بگاتە ناوچەکەیان پێشمەرگە لە پڕێکدا و بێ ئەوەی هەواڵیان بدەنێ، دەکشێنەوە! ئەمە برینێکی قوڵ دەکاتە هەست و نەستی ئێزدییەکان. ئەم پێی وایە، گەر هێزی پ.م بەرگرییان بکردایە، یان لای کەمی ئەمانیان پێش پاشەکشەکەیان ئاگادار بکردایەتەوە، ئەیانتوانی خۆیان بەرگری لە خۆیان بکەن، یان لای کەمی زوو هەڵبێن و خۆیان قوتار بکەن و کۆمەڵکوژ نەکرێن، کەچی لە پڕێکدا بۆ بەردەم دڕندەکانی داعشیان جێهێشتن! بۆیە بە وشە دەڵێت (ناپاکی) بوو لێیان کرا!

دەیان هەزارکەس بەرەو شاخی شەنگال هەڵاتبوون و لەوێ گیریان خواردبوو، سەرگەردان و لامسەلایی ملدەنێن، زۆربەش بڕیار دەدەن بمێننەوە، یان ڕاستر بڵێین، هیچ چارێکی باشتر شك نابەن، چونکە شاخی شەنگال بەو چلەی هاوینە کە زۆر بێ پەنا و بێ درەخت و گەرم و ڕووتەنە، ژمارەیەکی زۆریان لە برسێتی و تینوێتیدا گیان لەدەست دەدەن. داعشیش پەلاماری دەدەن، دۆخێکی وەك ئەنفالەکان دێتە ئاراوە. پاشان دەڵێت: هێزەکانی یەپەگە و پارتی کرێکاران بە یارمەتی هێزی ئاسمانی ئەمریکی ڕاڕەوێکیان بەرەو دیوی سوریا کردەوە، چونکە نزیکی سنورە، ئەمە بووە هۆی ئەوەی کە گیانی دەیان هەزار کەسمان ڕزگاری بێت.

دوای گەمارۆدانی گوندەکەیان و پاشان کۆکردنەوەی چەکەکان لێیان بە فێڵ، گوایا ئاوا وازیان لێ دێنن، دێن سەرجەم خەڵکی گوندەکە لە باڵەخانەی خوێندنگەی گوندەکەدا کۆدەکەنەوە، پیاوان لە خوارەوە و ژنان و منداڵان لە قاتی سەرەوە لە وێش وەک پێشتر پێیان گوترابوو، هەموو زێڕ و سامان و پارەکانیان لێ کۆدەکەنەوە و بە تاڵان دەیبەن، ئینجا ئەوەندەی پێ ناچێت چەند لۆرییەکی زلیان بۆ دێنن، پڕیان دەکەن لە پیاو و گەنجەکان و دەیانبەن، بۆ دووری کیلۆمەترێك، ئەمان گوێیان لە دەنگی تەقە و دەستڕێژ دەبێت، هەست دەکەن کەسوکاریان کوشتن، بەڵام ئەوان گوایا بە لۆری دەیانبەن بەرەو شەنگال و لەوێ ئازادیان دەکەن! بە گوێرەی سەرژمێرییەک لە ماوەی سەعاتێکدا لەو ڕۆژەدا نزیکەی ٧٠٠ پیاویان لێ گولەباران کردون!

کەنیزە یان کۆیلەی سێکس

پاشان ژنان و کچانی گەنج کۆدەکەنەوە و سواری پاسیان دەکەن و دەیانبەن بەرەو لای موسڵ، لەوێ لە باڵەخانەیەکی گەورەدا کۆیان دەکەنەوە، دەڵێت: کچانی دە دوانزە ساڵانیشمان تێدا بوو، لەوێ لە دایکیان و ژنە بەتەمەنەکان جیایان دەکەنەوە و ئەمان دەبەن بەرەو

شاری موسڵ و بارەگایەکی گەورەی داعش. لەوێ ژنێک دەبینێت لێی دەپرسێت، لێرە چی دەگوزەرێت، دەڵێت: پێشتر ٤٠٠ ژن و مناڵیان هێنا و لێرە فرۆشتیانن، هەندێک لە کچەکان خۆکوژیان دەکرد، بۆ فرۆشتن و کڕین، کچیان بردۆتە لای پزیشک بزانن پەردەی کچێنی ماوە یان نا، دایکێکی گەنج مناڵێکی ساوای ١٦ رۆژەیان لێ سەند!
لەوێ ئەم لە لایەن ئەمیرێکی داعشەوە کە دادەوریان بووە بە ناوی حاجی سەلمان دەکڕدرێت، لە خانویەکی گەورەێدا، کە پێشتر هی دادوەرێکی شیعە بووە و هەڵاتوە، لەگەڵ پاسەوانەکانیدا دەژی. مامەڵەیەکی زۆر خراپی لەگەڵدا دەکات، دەستدرێژی سێکسیی رۆژانە، سوکایەتی و لێدان و …هتد. ئینجا دەیباتە دادگای گشتی موسڵ و وێنەی دەگرن وەک کەنیزەک لەوێ تۆماری دەکەن، تا گەر هەڵات بیدۆزنەوە.
رۆژێکیان پێی دەڵێت: ئێوە بێباوەڕ و پیسن، کافرن، ویستی خوایە کە بکەونە دەستمان، ئێمە هاتین پیاوەکانتان بکوژین و ژنەکانتان بۆ خۆمان ببەین، ئەمەش فەرمانی خوایە و جێبەجێمان کردوە! بە کورتی ناچاری دەکات، واز لە ئاینی خۆی بهێنێت، ئەم دەڵێت بە ناچاری و زۆر گوایا بوومەتە موسوڵمان. جار هەبوو خۆزگەم بە مردن دەخواست، بەڵام هیوای دەربازبوون و هەڵاتن لێ ناگەڕا خۆم بکوژم. دەڵێت ڕەوشی کچە ئێزدییەکانی تریش وەک من بوو، بەزۆر سێکسیان لەگەڵ دەکردین، بێ هیچ مارەیی و نیکاحێک، دەیانفرۆشتین و دەیانکڕیتین و دەڕیانبەخشین وەک دیاری بە یەکتری.
حاجی سەلمان هەموو رۆژێک لەگەڵم جوت دەبوو، گوێی نەدەدا بە نەخۆشی و ئازارم، ناچاری دەکردم بەرگی وروژێنەر لەبەر بکەم، مکیاژ بکەم، دەیگوت: تازە تۆ بوویتە بە ژن، گەر بچیتەوە لای کەسوکاری خۆشت دەتکوژن، بۆیە هەوڵی هەڵاتن مەدە، جاری وابوو بیانوی پێ دەگرتم، رووتی دەکردمەوە و بە قامچی دەکەوتە گیانم، وەک ئاژەڵ لێی دەدام.
شەوێک نادیە هەوڵی هەڵاتن دەدات، لە حەوشەکەدا پاسەوانەکان دەیگرن، حاجی سەلمان وەک سزا بەڕووتی دەیکاتە ژوورێکەوە، هەر شەش پاسەوانەکەی بانگ دەکات، یەک بەدوای یەکدا تا بەیانی لەگەڵی جووت دەبن، تا بێهۆش دەبێت! مان لە خواردن و خواردنەوە دەگرێت ،سودی نابێت، دەڵێت: بۆیەکەم جار هەستم کرد، ئەوانەی کۆمەڵکوژ کران لە من بەختەوەرتر بوون!
سەلمان دەیدات یان دەیفرۆشێت بە کەسێکی تر. دەڵێت هەمیشە دەپاڕامەوە، نزام دەکرد و دەگریام، کەس بە فریادم نەدەهات! جارێکی تر سزای دەدەن و دەیبەن بۆ خاڵێکی پشکنینی نزیکی موسڵ، لەوێ تا بەیانی بە نۆرە موجاهیدەکان سێکسی لەگەڵ دەکەن، تا لە

پەلوپۆی دەخەن! دەڵێت: کاتێک دەمگوت ئەی هاوار نەخۆشم، ئازارم هەیە، خراپتریان دەکرد. دەڵێت لەوێ تێگەیشتم: گەورەترین مۆتیف بۆ جیهاد لای ئەوان سێکس بوو.

هەڵاتن لە دۆزەخ

پاشتر لە ماڵێکدا دەبێت و دەیانەوێت بینێرن بۆ سوریا بۆ ئەو شارانەی ژێر قەڵەمڕەوی داعش، ئەمیش پلان دادەنێت ڕابکات، شەوێکیان لە موسڵ بەڕێکەوت پیاوەکەی خاوەنی بیریدەچێت، کە دەرگاکەی ناوەوە کلیل بدات، ئەمیش وەک ژنانی داعش عەبا بەخۆیدا دەدات و پەچە دەکات، دەچێتە حەوشەکە و لەوێوە بەسەر دیوارە بلۆکەکەدا باز دەدات، تا هێزی تێدایە دەڕوات، کۆڵان بە کۆڵان، تا دوور دەکەوێتەوە، ئیتر تەواو ماندو دەبێت، زۆر دوودڵ دەبێت، ئایا لە دەرگای ماڵێک بدات یان نا، وە گەر ئەمجار تەسلیمی بکەنەوە، چی بەسەر دەهێنن؟ بە هەر حاڵ لە دەرگای ماڵێک دەدات، کە ماڵێکی عەرەبی سوننە مەزەبن، خێزانێکی گەورەن و سەرەڕای پەیوەستییان بە ئاینەوە، بەڵام داعشی نین و خۆشیان پێیان نایەت. دەرگای لێ دەکەنەوە و ئەمیش باسی چیرۆکی خۆیان بۆ دەکات، پێی کاریگەر دەبن و ئارامی دەکەنەوە، کە نەترسێت و سەرەڕای مەترسییەکان دەیشارنەوە. دەستەڵاتی حکومەتی داعش بڕی ٥ هەزار دۆلار خەڵاتی داناوە بۆ هەر کەسێک، کە کەسێکی دیلی دەستی داعش بگرێتەوە و ڕادەستیان بکاتەوە، بۆیە نادیە ترسی زۆری دەبێت.
پاش ئەوەی ماوەیەک لە ماڵەکە دەمێننەوە دڵنەوایی دەکەن، بەڵام بۆ ئەوەی ئاشکرا نەبێت دەیگوێزنەوە بۆ ماڵی کوڕێکی تریان لە شارۆچکەیەکی دەرەوەی موسڵ، پەیوەندی بە یەک لە براکانی نادیەوە دەکەن، کە لە هەولێر کار دەکات و دەژی. کوڕی خاوەن ماڵ کە ناوی ناسر دەبێت، بڕیار دەدات هاوکاری تەواوی بکات و ڕزگاری بکات بەرەو هەولێر، پێناسی بۆ دروست دەکات، کە نادیە هاوسەرییەتی، ئیتر لە کەشێکی پڕ لە ترس و دڵەڕاوکەدا پلان دادەنێن، تەکسی دەگرن بەرەو کەرکوک، لە یەکەم خاڵی پشکنینی دەرچوون لە موسڵەوە پاسەوانەکە دایان دەبەزێنن و پرسیاری زۆریان لێ دەکەن، لەپڕ ئەم لەژێر پەچەکەیەوە سەرنج دەدات، لە خانۆچکەی پاسەوانی خاڵەکە، سێ وێنە هەڵواسراوە بە قەد دیوارەکەوە، کە هەڵاتون و بۆیان دەگەڕێن، کە یەکێکیان وێنەی ئەمە. ئیتر ئەوەندەی تر ترس دایدەگرێت، بەڵام خۆشبەختانە چونکە ڕووی بە ڕووپۆش داپۆشراوە نایناسنەوە.
ئیتر هەنگاو بە هەنگاو دێن تا دەگەنە کەرکوک، کە ئەوکات لە ژێر دەستی هێزی پێشمەرگەدا بوو. لەیەکەم خاڵی پشکنین نادیە ڕووبەندەکەی لادەدات، دەڵێت: هەستم بە ئاسودەییەکی زۆر کرد،

هەناسەیەکی قوڵم هەڵکێشا، شنەبایەکی ئێوارە دای لەڕووم، زەردەخەنەیەکم کرد. پێشمەرگەکان پرسیاریان لێ دەکەن، ناسر دەڵێن سەردانی ماڵی باوکی ژنەکەم، واتە نادیە، دەکەن لە کەرکوک، نادییە کە زۆر پەست و توڕەیە لە پێشمەرگە، خۆشیانی ناوێت و بەکوردیش قسەیان لەگەڵدا ناکات. لەوێوە دەچن بەرەو سلێمانی، ئینجا بەرەو هەولێر، خاڵی پشکنینی ئاسایشی سلێمانی بەرەو هەولێر، گومانیان لێ دەکەن، کە دوو کەس لە موسڵەوە هاتون، بۆیە لێکۆڵینەوەیان لەگەڵ دەکەن، ناچار ئەمان چیرۆکەکە دەگێڕنەوە و ڕاستییەکە دەدرکێنن.
ئەوان زۆر ڕێزیان دەگرن، بەتایبەت لە کوڕە گەنجە عەرەبەکە، کە هاوکاری نادییەی کردوە، مۆڵەتێکیان بۆ دەکەن کە بۆ کێشە هاتوچۆ بکەن، وێنەی ڤیدیۆیان دەگرن، ئەمان زۆردەترسن، بەڵام دەڵێن بۆ بڵاوکردنەوە نییە و تەنها بۆ بەڵگە و ناوخۆی خۆمانە، دەڵێت: پێشمەرگەکانی یەکێتی زۆر خۆشحاڵ بوون، کاتێک باسم کرد، کە بە هەزاران لە هێزی پارتی ئێمەیان بە گورگان خواردوو دا و جێیان هێشتوین. ئەوان گوتیان: ئەوە پاتی بوون، ئێمە بێ تاوانین. دواتر دەگەنە هەولێر و ئەو ئوتێلەی حوسنی برای نادییە لێی کار دەکات، لەوێ چەند رۆژێک دەمێننەوە و دەحەسێنەوە.
لەوێ نادیە لە ژوورێکدا لەگەڵ ژنێکی تری ئێزدی دەبێت لە تەمەنی دایکیدا، بۆی دەیگێڕێتەوە کە ساڵی ٢٠٠٧ لە تەقینەوە گەورەکەی تەلزەعتەردا سێ کوڕی بەجارێک بوونەتە قوربانی و تا ئێستاش گۆڕیان نییە، چونکە لاشەکانیان پارچە پارچە بووە، ئەویش بڕیاری داوە، تا لە ژیاندایە خۆی نەشوات، دەڵێت: چونکە گۆڕیان نییە هەر وا دەزانم زیندون و رۆژێک دێت دەگەڕێنەوە و دەڵێم ئەوکات خۆم دەشۆم، بەڵام ئێستا دەڵێم: باشتر نەمان و ئەم رۆژەیان نەبینی، کە چیمان بەسەردا هاتوە! هەردووکیان هاودەرد و خەمزەدە بۆ حاڵی یەکتر دەگرێن.
پاشتر حوسنی بڕیار دەدات لەگەڵ نادیە بچن بەرەو ئۆردوگای ئێزیدییەکان نزیکی دهۆک، کە هەندێک لە کەسوکاریانی لێیە. کوڕە عەرەبەکە (ناسر) دێت و خواحافیزی لە نادیە دەکات، نادییە زۆر زۆر سوپاسی دەکات، بەڵام ئەو لە لوتکەی هەستی مرۆڤایەتی خۆیدا، دەڵێت: من هیچم نەکردوە، تەنها ئەرکی خۆم بە جێ هێناوە! بە هەق مرۆڤ کاتێک هەلوێست و کرداری ناسر و باوکی و خێزانەکەیان دەبینێت، هەست دەکات، ئەوان چەند مرۆڤدۆست و خاوەن هەڵوێست و بوێر بوونە. ئاخر کچێکی نامۆ و هەڵاتوی دەستی دڕندەکانی داعش، لە ژێر دەسەلاتی داعشدا داڵدە بدەیت، کە نە ئاینەکەی، نە نەتەوەکەی خاڵی هاوبەشتان بێت. دواتریش بەوپەڕی ئازایی و دڵسۆزییەوە هاوکاری بکەیت بۆ دەرچوون و گەیاندنی بە براکەی.

دەبێت چ مرۆڤێکی جوان و بەڕەوشت و خانەدان بێت. لە هەمووی سەیرتر، پێی دەڵێت: نادیە تکایە گەر دەزانی لەسەر ئەو دەستدرێژییانەی کراوەتە سەرت، براکەێت یان کەسوکارت شتێکت بەسەر دێنن، ئەوا لێرە دەمێنمەوە و جێت ناهێڵم! هەردوکیان دەگریەن، نادیە دەڵێت، نا خەمت نەبێت. دوای خواحافیزی ناسر دەڵێت: دەگەڕێمەوە بۆ لای خێزانەکەم، گەر کچانی تر بوون وەک تۆ هاوکارییان دەکەم ڕزگاریان بێت و دەیانهێنمەوە! کێ دەڵێت، لەوانەیە ئێمە ڕۆژێک یەکتر ببینینەوە! نادیە دەڵێت، دواتر بیستمان داعش بە کارەکەیان زانیوە و دووبرای ناسریان گرتوە، بەڵام ئەوان حاشایان کردوە کە ئاگایان لەو کارە بێت.

ئۆردوگا یان زیندانێکی تر!

دەگەنە دهۆک پەنابەرانی ئێزدی لە چەند ئۆردوگایەکدا لە ڕەوشێکی زۆر خەمگینانە و ناخۆش و ناچاریدا لە کۆنتێنەردا دەژین. کەسوکار کوژراو و بێسەروشوێنکراو، بێ پارە و کار، بێ خانو ماڵ، کولەمەرگی دەگوزەرێنن. لەوێ براکەی تری نادیە (سەعید) دەبیننەوە، کە لە کاتی کۆمەڵکوژییەکە بە ئاستەم و پەرجو رزگاری بووە و هێشتا لە نەخۆشخانەیە، چونکە چەند گولەی پێوەیە. ئەو لە نێو تەرمەکان و دەسڕێژی گولە و نێو چاڵی مەرگەکەدا پاش ئەوەی وا دەزانن مردوە، بە برینی سێ گولەوە هەڵدێت و خۆی دەگەیەنێتە گوندێکی نزیک، دواتر ڕزگاری دەبێت. دەڵێت: سەعید هێشتا ئازاری زۆر بوو، بەڵام دەیگوت، ئازاری لەشم ناگاتە ئەو ئازارەی ویژدانم، کە ئەوان هەموو کوژران و من ماومەتەوە!

نادیە دەڵێت لە ئۆردوگا هیچمان نەبوو بیخۆین، بەرگمان نەبوو، لە ڕەوشێک زۆر خراپدا بووین، تەنانەت بەرگی ژێرەوەشم نەبوو. لە هەمووی ناخۆشتر ئەو بەسەرهاتە ناخۆشانە و بەتایبەت دەسدرێژیکردنەکانم باس ناکرد، دڵم پڕ بوو، لە کاردانەوە دەترسام. بۆ یەکەمجار کە سەرجەم چیرۆک و ڕووداوە دڵتەزێنەکانم بۆ پورم گێڕایەوە، بەمە دڵم زۆر ئاسودە بوو، وەک ئەوەی بارێکی گران لەسەر دڵم لاچوو بێت. پیاوێکی دهۆکی ئەم و چەندان کچ و ژنی تری ئۆردوگاکە دەبات و بە نانەسکی، ڕۆژی ژەمێک خواردنی گەرم، تا ئێوارە لە نێو مەزرادا کاریان پێ دەکات، لە هەمووی سەیرتر منەتێکی زۆریان بەسەردا دەکات، کە هێزی پێشمەرگەی ئەوان ڕۆژانە دژی داعش دەجەنگن و شەهید دەبن، ناوچەکانی ئەوانیش رزگار دەکەن و …هتد. ئەمیش لەوە زیاتر خۆی بۆ ناگیرێت ڕۆژێکیان ئەم دێتە وەڵام و دەڵێت: ئاخر هەزاران پێشمەرگەی ئێوە، ئێمەیان دەستخەڕۆ کرد، جێیان هێشتین، نە بەرگریان لێکردین، نە هاوکاریشیان کردین خۆمان

بەرگری بکەین. بۆیە بێدەنگ بی باشترە. ئیتر (کار!)ەکەی لەدەست دەدات.

ئەوەی زۆر ئازاری نادیە دەدات سەرەڕای شەش براکەی، لەوێ دەزانێت کە دایکیشی کوژراوە، کە ئەم زۆر خۆشی ویستوە و هۆگری بووە. دوای چەند مانگێك و لە مانگی دووی ٢٠١٥ ڕێکخراوێکی خێرخوازیی ئەڵمانی، کە پرۆژەیەکیان هەیە بۆ هاوکاری ژنانی هەڵاتووی دەست داعش، دێن و ناونوسی دەکەن بۆ وەرگرتنیان وەك پەنابەر لەو وڵاتە و ناردنیان بۆ ئەوێ. ئیتر قبوڵ دەکرێن و دەگوازرێنەوە بۆ ئەوێ.

هەڵسەنگاندن

ماوەتەوە بڵێین، کاتێک ئەم کتێبە دەخوێنینەوە، نادیە وەک کەسایەتییەکی بەهێز، بوێر بە باوەڕ بەخۆبوونێکی زۆرەوە، لە شکست نەهاتوو دەناسین. بەتایبەت لە گێڕانەوەی بابەت و ڕووداوە کاریگەر و هەستیارەکان، کە بۆ کچێکی ڕۆژهەڵاتی ناوازەیە، ئینجا هەستانەوە پاش ئەو مەرگەسات و تیاچوونی زۆربەی خێزانەکەیان بە دایکیشییەوە، دواتر چالاکی و کاری زۆری دیپلۆماسی بۆ ناساندنی کۆمەلکوژکردنی ئێزیدییەکان و دڕندەیی داعش، چارەسەرکردن و هاوکاریکردنی کچان و ژنانی ڕزگاربووی دەستی داعش. بەڵام لەگەڵ هەموو ئەمانەدا، دەکرێت هەندێک ڕەخنەشی لێ بگرین، بۆ نمونە، ڕاستە هەستو پەیوەستی ئاینی لە نێو کورددا وایکردوە، هەندێک جار بەشداری لە کۆمەڵکوژی ئێزیدییەکاندا کردوە، بەڵام ئەمە زۆر کەمینەن بوونە لە چاو گەلی کورد بە گشتی، کە هاوسۆزی ئەوان بوونە. بۆیە تەم و گومان خستنە سەر کوردبوونی ئێزیدییەکان کارێکی خراپە. جگە لە هەندێک هەڵەی تری مێژوویی و زانیاری، کە نەدەبوو بیکات، بۆ نمونە لە شوێنێکدا دەڵێت: ناوچەی دژە فڕین لە باکوری عێراق بە هۆی پرۆسەکانی ئەنفالەوە دانرا، لە کاتێکدا کێشەوەکە هۆکاری ئەوە بووە نەك ئەنفال.

تێبینی و سەرچاوە:

• نزیکەی مانگێکە دەستم کردوە بە وەرگێڕانی سەرجەم کتێبەکە بۆ زمانی کوردی. بەو هیوایەی تەواوی بکەم و لەمساڵدا چاپ و بڵاو بکرێتەوە.

• NADIA MURAD, Ich bin eure Stimme, Das Mädchen, das dem Islamischen Staat entkam und gegen Gewalt und Versklavung kämpft, ISBN 978-3-426-21249-9, KNAUR; 2017

توندبونەوەی ناکۆکییەکانی سەرمایەداری وئەزمە ئیکۆلۆژییەکانی!.. جەمال کۆشش

کۆڕبەندی ئابوری داڤۆس

کۆڕبەندی داڤۆس، سروتێکی ئاوازەی هەیە، وێنەیەکی چڕی خەونە دۆزخیەکانی هەرە دەوڵەمەندەکان و دەسەڵاتدارە لەکاڵی و نێونەتەوەییەکانی ئەمڕۆی جیهان بە کۆکراوەیی لەنێو سیرکوسێکی ئاهەنگی شاهانەدا دەبینی. ئەمساڵ، ٦٠ (سەرۆک و سەرۆکوەزیران) ، ٢٠٠ وەزیرەکان، لە ١٠٠ دەوڵەت و هەشتایان بە ڕاوێژکارانی ئاسایشی نەتەوەیی، ٨٠٠ بەڕێوەبەر لە گەورە کۆمپانیاکانی بواری تەکنەلۆژیای زیرەک و دجیتاڵی، نێوەندە گەورەکانی سەرمایەی پولی نێونەتەوەیی و بانکەکان و بازرگانی و زانکۆجیهانییەکان بەشداربوون.

چارەسەری ئاشتی بۆ شەڕە خوێناوییەکان "ئۆکرانیا و غەززە"، بەهیچ پەڕەیەکی ڕاسپێردراوی گشتی کۆتیهات. فلادمیر سیلنسکی، سەرۆکی ئۆکرانیا، مەرجی کۆتایهاتنی شەڕەکەی بە سەرکەوتن بەسەر فلادمیر پۆتین بەستەوە ، نوێنەرایەتی بۆرژوازی روسیاش لە بەشداری کۆڕبەندەکە بێبەشکرا بوون. "ئەوان نەک بەیەکەوە، بەڵکە بەدوای یەکدا قسەیان کرد، ئیسحاق هیرتسۆگ، سەرۆکی ئیسرائیل: ئیران ئەبێت لە پشتیوانی تیرۆریستان بوەستێنرێت. وەزیری دەرەوەی ئێران، حسین ئەمیر: قەوارەی زایەنی پێویستە لەسەر تاوانکارییەکانی لەغەززە، سەرنگون بکرێت، زیاتر شانەی خۆنواندن بوو، لە باخچەی ئاژەڵان دەچوو". ١

مەرجانە سپۆلیج ئیگگەر، خانمە سەرۆکی خاچی سوری نێو دەوڵەتی، لە بەرنامەیەکی تەلەفزیۆنیدا " زیاتر لە ١٠٠ شەڕی نێوان هێزە دوژمنە دژ بەیەکەکان لەگۆشە جیاوازەکانی جیهاندا بەرپایە"، بەڵام خاچی سور ناچارە سەدا ٢٠ کارمەندەکانیان بەهۆی بێپارەییەوە لەکارەکانیان دەربکەن.٢

" لە مانگی ٤ی ٢٠٢٣ دا ناوەندی توێژینەوەی ئاشتی جیهانی کە بنکەکەی لەستۆکهۆڵمە (سپیری) ڕاپۆرتێکی بڵاوکردەوە، بەپانتایی

جیهان کەرەستەسەربازییەکان بە ٨ مین جار لەسەر یەک بەرز بووە، بەجۆرێک بەبەهایی.٢،٠٦ بلیۆن ئیرۆ، تفاقی جەنگی کە دەکاتە ٢.٢ تێکڕایی بەرهەمهێنانی کۆمەڵایەتی جیهانی کەدراوە. ژەنەراڵ پێرشیل، سەرۆک ئەرکانی هێزی چەکداری فەرەنسا هۆشداری دەدا لە (گەڕانەوەی دراماتیکی شەڕی گەورەکان کە بەتە ئامرازی یەکلاکەرەوەی لایەنە ناکۆکەکان، لەم شەڕانەدا بەجۆرێک توندوتیژی بەکاردەهێنرێت کە سنوری هەموو مۆراڵێک و یاسایەکیان شکاندووە، لەکاتێکدا ئینسان بەڕاستی وا هەستی دەکرد کە تەنها لە کتێبە مێژووییەکاندا تۆمارکرابن) ٣.

جیهان لە کێبڕکێی خۆ پڕ چەککردندایە، وەزیری مالی ڕوسیا، ئەنتۆنی سلیناوف (هەموو لە پێناو بەرەکانی جەنگ، هەموو لە پێناو سەرکەوتن)، ١٠٩ ملیارد ئیرۆ کەدەکاتە سەدا ٦ ی تێکڕایی بەرهەمهێنانی نشتمانی ڕوسیا بودجەی پەسەند کرد. ئەڵمانیا لە ساڵی ٢٠٢٢ بە مۆدێرنیزەکردنی دامەزراوەی بەرگری ١٠٠ ملیارد ئیرۆی وەک دابینکردنی بڕە پارەیەکی تایبەت تەرخانکرد. ئەمریکا بە تەنها سەدا ٤٠ ی چەکی جیهان دابیندەکات، سعودیە و قەتەر و میسر سێ دەوڵەتی یەکەمەکانی کڕیارەکانی کەرەستە سەربازییەکانن. ٤

بە تێگەیشتن لە دیمۆگرافی جیۆپۆلەتیکی گلۆبالی ئەمساڵە، وردبوونەوە لە پێکهاتەی کۆمبەندی داڤۆس، نەخشەیەکی بەسوودە. بەشداربووانی کۆمبەندەکە، لەبارەی ئەم خۆپڕچەککردنە جیهانییەوە، بەدەنگیان هەڵبژارد، وەک ئەوەی بەرهەمهێنانی زۆرترین چەک، ئارامی بە مرۆڤایەتی بێت.

مانفێستی کەپیتاڵ

ساڵی ٢٠٠١ کتێبی مانفێستی کاپیتاڵ لە نوسینی "جوهان نوربیرگ" بڵاوکرایەوە، لەو کتێبەدا بازاڕی ئازاد وئازادی بازرگانی وکەمکردنەوەی گومرگ ، وەک زامنی گەشەی مرۆڤایەتی و دابینکردنی هەلی کار و کۆتایهێنان بەهەژاری ناسێنراوە. لە کۆمبەندی ئابووری داڤۆسیشدا، پلانی ئابووری بە جموجۆلی سەرمایەی جیهانی و مەنۆپۆلی بوارەکانی بەرهەمهێنان و بازاڕی ئازاد و لەهاتوویی کێبڕکێی کۆمپانیاکان دادەڕێژن، ئەم ڕێبازو شیوازە سەرمایەداری بەرەو ڕێگایەکی داخراو و پڕ مەترسی گەیاندووە. جیهانی ئەمڕۆ بەرهەمی ئەو پرۆسەیەیە و شەڕ و برسێتی و دواکەوتییە کلتورییەکان و نەخۆشییەکان وچەوسانەوە وئەزمە ئیکۆلۆژییەکان وکارەساتە ژینگەییەکان لەوەوە سەرچاوە دەگرن.

بەپێی ڕاپۆرتی ئۆکسفام ، کە زیرەکانە تەوقیتەکەیان هەڵبژارد،هاودەمی کۆمبەندەکەدا بڵاویان کردەوە، ٥ کەس لەدەوڵەمەندەکانی جیهان سەرمایەکەیان لەماوەی کەمتر لەدەیەیەک

دوو ئەوەندە بووە، لە ٤٢٠ ملیارد دۆلارەوە بوو بە ٨٦٥ ملیارد، لەکاتێکدا ٧٠٠ ملیۆن کەس داخزاون بۆ هەژارییەکی کوشندە ،رۆژانەیان بە تەنها دوو دۆلار ١٥ سەنتە. کەمتر لە دەیەیەک بلیۆنەرمان دەبێت، بەڵام بە ٢٢٩ ساڵی تر دەتوانین هەژاری لە نێوبەرین. لە مێژووی مرۆڤایەتیدا ئەم نایەکسانییە هەرگیز و هیچ کات بەم قەبارەیە نەبووە.٥

بە یەکەم جارە لەماوەی ٢٥ ساڵی ڕابردودا، هەژارییەکی سامناک و خاوەن سامانێکی یەکجار گەورە کەرقیان بەیەکەوە هەڵدەکشێن. لەساڵی ٢٠٢٠ دا ٢٦ بلیۆن دۆلار (٦٣ لەسەدا) تەنها چۆتە باخەڵی سەدا یەکەوە، لەکاتێکدا ١٦ بلیۆن دۆلار (٣٧) لەسەدا بۆ باقی دانشتوان بووە. ئەم پێشهاتە مێژووییەی دەیەی گەشەی کەڵەکەبوونی سەرمایە، لە ماوەی دە ساڵی پێشوودا، ژمارەی ملیاردێرەکانی دوو قات کرد.

لەهەمان کاتدا لە حاڵی ئێستادا ١.٧ ملیارد لە کرێکاران، مەمرەومەژی لەو وڵاتانەی هەڵائاوسان تیا بەرزە دەگوزەرێنن، ٨٢٠ ملیۆن کەس یانی هەر یەک لە دە کەس لەسەر ڕووی زەوی برسی و هەژارن و ژنان و کچان لە سەدا ٦٠ هەژاران پێک دەهێنن. ئۆکسفام ڕوو لە بانکی جیهانی دەکات و بەم وشانە دەنوسێت: (ڕەنگە ئەمە لەسەردەمێکدا بژین کە گەورەترین نایەکسانی و هەژاری لە دوای شەڕی جیهانی دووەمەوە ببینینەوە)

هەندێک لە وڵاتان بەتەواوی لە لێواری مایەپووچی دان. لە کاتێکدا ووڵاتە هەژارەکان چواربە قەد ئەو پارەیەی بە بواری تەندروستی تەرخانی دەکەن، پارە بە خاوەن قەرزەکانیان دەدەنەوە. چوار لە پێنجی دەوڵەتەکان پلانی دەستگرتنەوەیان هەیە بەبڕی ٧.٨ بلیۆن دۆلار لە کەرتە فەرمییەکانی بواری ڕێگاوبان پەروەردە و تەندروستی. ٦

ئەم سیستەمە وەک ڕاپۆرتەکەی ئۆکسفام نێوی ناوە "مەکینەی بەرهەمهێنانی نایەکسانی"، لە ئاکامدا دەستکورتەکان هەژارتر وزەنگینەکان دەوڵەمەندتر دەکات. بەینی مرۆق بە سروشتەوە، فەرمەکی چەوسێنەرانەی هاوشیوەی پەیوەندییەکانی نێوان مرۆڤەکانی پێدەدا و ناهێڵێت و ناتوانێت پابەندی کەمکردنەوەی گەرم بوونی زەوی و کەمکردنەوەی گازی سیئۆتۆ بێت.

"دە دەوڵەمەنترین پیاوەکانی جیهان توانیان لە کاتی کۆرۆنادا، سەرمایەکەیان دوو قات بکەن، لە هەمان کاتدا لانی کەم ١٣ ملیۆن لە ژنان، کار و داهاتیان لە دەستدا، ٢٠ ملیۆن لە کچان بەهۆی داخستنی قوتابخانەکانیانەوە، جارێکی تر ناتوانن دەست بەخویندن بکەنەوە. بەهۆی هەڵئاوسانەوە ماددە خۆراکییەکان و کۆمپانیاکانی ووزە، قازانجەکانیان زیاتر دوو قات بکەن. ٨٤ لەسەدای ٣٠٦ ملیاری دۆلاری ئەمەریکی بەسەر خاوەن پشکەکاندا دابەشکرێن. بەمجۆرە

دەوڵەمەندەکان هەر دەوڵەمەندتر و تەنانەت لە کاتی قەیرانەکانیشدا هەژارەکان هەژارتر دەبن. سەدا حەفتای ئەو کەسانەی کە لە ساڵی ٢٠٢٢ دا کاریان لە دەستداوە، ژنانن. ٧

ئیکۆلۆژی و شێوازی بەرهەمهێنان، ئیکۆسۆشیالیستی و سیستەمی گەرمی زەوی

پەیوەندییەکی پتەو لە نێوان شێوازی بەرهەمهێنانی سەرمایەداری وتاڵانکردنی ماددە سەرەتاییەکان (سروشت) وهەژارکردن و وێرانکردنی ژینگە و گەرمبوونی سیستەمی زەوی هەیە. ڕەنگە ئەم بابەتە بۆ خوێنەرانی کوردزمان لە چاو ئەوروپایی و ئەمەریکییەکان سەرەتا بێت. بەڵێ زۆر گرنگە لە نێو کۆنتێستی کۆڕبەندی داڤۆسداوبە فێڵی ئەوەی ' کاپیتالیستی سەوز" دەتوانێت کارەساتی ژینگەییەکان تێپەڕێنێت سەرنجبدەین. .

ڕەوتێکی نوێ لە نێو بزوتنەوەی سۆشیالیستی و مارکسیستی بە پشبەستن بە میتۆدی مارکسی، لە تەقالای ئەوە دایە لە نێو جوڵانەوەیەکی کۆمەڵایەتی فراواندا کە ئەمڕۆ لە بەرامبەر نابودکردنی ژینگەی جیهان و گەرمبوونی سیستەمی زەوی بەڕێکەوتوە، دەرکەوتنی ئەم مەترسیانە پەیوەند بکات بە هۆشیاری تیوری شێوازی بەرهەمهێنانی سەرمایەدارییەوە. ئەم ڕەوتە متمانە و پشتیوانییەکی فراوانی لە نێو لاواندا.ئەوروپا بەدەستهێناوە . تیۆریسیەنی بە هێزی مارکسیستی بۆ پەیدا بوون.

بەپێی ڕاپۆرتێک کە هەر لە دەوروبەری کۆڕبەندی داڤۆس بڵاوکراوەتەوە، ١٤،٥ ملیۆن مردن و١٢.٥ بلیۆن دۆلار زیانی ماددی بەهۆی بەرزبونەوەی پلەی گەرما تا ساڵی ٢٠٥٠ ڕوودەدات کە بەزۆری ژنان و کەمدەرامەتەکان دەگرێتەوە.٨

دە لەسەدی دانشتوانە دەوڵەمەندەکەی گۆی زەوی ، سەدا پەنجای تاهاب (گازسی ئەتە و میثان و ئۆزۆن)،دروستدەکەن.

(بەتایبەت کەشەی ئاو، لەکاتێکدا نیوەی دانیشتوانی گۆی زەوی لە ساڵێکدا، مانگێک لەژێر بێئاوی بەهێزدا ئازار دەچێژن، ..ئەوناوچانەی بەهۆی بەرزبونەوەی پلەی گەرمی سیستەمی زەویەوە کە ٣.٣ ملیارد ئینسانی تیا دەژی، بەهۆی بیابانی وگۆڕەوتەفانەوە، رادەی مردن ١٥ جار زۆرترە لەهەر جێگایەکی تر،… لە ساڵی ٢٠٠٨ ەوە هەر ساڵێک ٢٠ ملیۆن کەس بە هۆکاری گۆڕانی ئاوهەوا ناچارن کۆچ بکەن…)٩

زۆربەی جیۆلۆجیەکان بۆ ئەوە دەچن کە زەوی لە سەرەتای دەورەیەکی نوێدایە ولەئاکامی مامەڵەی ئینسانەوە ئەم ئاڵوگۆڕە پەیدابووە. بەرزبونەوەی پلەی گەرمی وزۆری تاهاب، توانەوەی خێرایی بەستەڵەکەکان، وشکبوونی ڕوبارەکان، تاڵانی کەرەستەکانی سروشت

لەلایەن دەوڵەتانی ئیمپریالیست وئەزمەی ووزە وەژاندنی ئەم هەموو ژەهرە، مرۆڤایەتی لەبەردەم مەترسیەکی جددیدا ڕاگرتووە. دواکەوتن هەڵناگرێت وگەڕانەوەی پلەی گەرمی زەوی بۆ پێش شۆڕش پیشەسازی وشۆڕش لە پەناو ڕاگرتنی ئیکۆلۆژی و ژینگەی پاک، پێویستە سیستەم بگۆڕین نەک ژینگە.

نوسینەکانی مارکس لەسەر پەیوەندی ئینسان بەسروشتەوەو میکانیزمی کاری ئینسان وکائینەکی بەرپرسیار لە بەرهەمهێنانی پێداویستیەکانی ژیانی خۆی، وە بەشداری ئینگلس لە زانستی دیالێکتیکی سروشت وپێبردن بە ئۆرگانیکی سروشت، لەکتێبی ئەنتی دەهرینگدا بەتایبەت، دەتوانین بە سەرەتایەکی تیوری گرنگ بۆ ناکۆکییە بنەڕەتیەکانی سیستەمی سەرمایەداری تێبگەین.

سیانزە تێزەکەی میشێل لۆڤی سەبارەت بەستراتیژی ئیکۆسۆشیالیزم و کتێب ونوسینەکانی کرستیان تسیللێرلەسەر بزوتنەوەی ئیکۆسۆشیالیستی و سەدان نوسەرو هەڵسووڕاوی سۆشیالیستی ئاسۆیەکی تر دەنێنە بەردەم کۆمەڵگای مرۆڤایەتی. ئاسۆی ڕزگاری لە هەژاری و نایەکسانی هاوپشت وهاوکاتە لەگەڵ شۆڕش بۆ ڕزگارکردنی سروشت لە چاوچنۆکی وتاڵانی سەرمایە.

(نوێنەرانی سەرمایەو ڕژێمەکانیان ، وەها زیندانی نەو لۆجیکی توانای ململانێیکانن بۆ مانەوە، نەدەیانەوێت و نەلەو پێگەیەشن بتوانن بەرهەمهێنان، گواستنەوە و بەکاربردن، زیانەکانیان وەها کەمبکەنەوە کە پلەی گەرمی زەوی بۆ ١.٥ پلەی گەرمی سیولی کەمبکەنەوە…ڕێگا مەدەن با لە پێشدا ئاوهەوا زرگاربکەین وئینجا دواتر ولەکۆتاییدا لەدژی ستەم وچەوسانەوە خەبات بکەین)١٠

ئێکۆسوشیالیزم، پەیوەندی ئینسان بە سروشتەوە، ڕێکدەخاتەوە لەسەر بنچینەی ڕزگارکردنی کار لە چەوسانەوە. ئەزمەی ئاو لەناوچەکە وبەتایبەت لەعێراق وپیسبوونی ژینگەی شارەکان، بەشێکە لە گێشەی سەرمایە و هۆکاری هەژاری جەماوەرە. ئەم وتارە هەوڵێکی بچووکە بەو ئاڕاستەیەدا.

مانگی یەکی ٢٠٢٤

———

der Bund.leitartikel , page 15, 19.01.2023-1

2-WOz.Nr 4.25.jaunuar.2024

3-Le Monde diplomatique.januar 2024,Annete Hug.

4-هەمان سەرچاوەی پێشوو

Nzz.20.01.2024 , bewegung fur sozialismus.-6&5

7-flamende magazine ausgabe 5 Herbst 2023
8-woz,Nr 3,janaur 2024
9-okosozialismus ,Daniel tanuro , page 41
10-okosozilsmus.position des Klassischen Marxismus.page

شەڕخوازی لە دەرەوە و لەسێدارەدان لە ناوخۆی ئێران!.. عەبدولڕەحمان گەورکی

لە لێژایی نەمانی دەسەڵاتی مەزهەبی لە ئێران، (عەلی خامنەیی) وەک هەموو دیکتاتۆرەکان، شەپۆلی ستەم و سەرکوت و ئەشکەنجە و ئەعدام و کوشتنی خەڵکی زیاد کردووە. بە پێی ئاماری باوەڕپێکراو، ئەم رژێمە لە ماوەی چوار مانگی رابردوودا زیاتر لە ٤٠٠ کەس و لە ماوەی ساڵی ٢٠٢٣دا نزیک بە ٩٠٠ کەسی لە سێدارە داوە. پێشبینی دەکرێت لە رۆژانی داهاتوودا ئەم ژمارەیە زیاد بکات! بۆچی?!

تێڕامانێک لە دۆخی ئێستای دەسەڵاتی ویلایەتی فەقیهی، یارمەتیدەرمان دەبێت بۆ گەیشتن بە وەڵامی ئەم پرسیارە. دۆخی رژێمی ویلایەتی فەقیهی لە ناوەڕاستی دەیەی پێنجەمیدا، لار و لەرزۆک و ناسکە و رێگاکانی گەڕانەوە بۆ هاوسەنگی پێشوو بەڕوویدا داخراوە! ئەمە پرۆسەیەکی زانستی و لۆژیکی و حەتمییە. چونکە هەموو تاکتیکەکانی مانەوەی لە دەسەڵات بەکارهێناوە و ئێستا هیچ بژاردەیەکیتری نییە جگە لە رووخان و نەمان؟

بە واتایەکیتر، ئەم دۆخەی رژێمی ئێران، کۆتایی هەموو دیکتاتۆر و دیکتاتۆرییەکان بووە کە ناچار بوون پێیدا تێپەڕن و بڕووخێن و رووخاون. دەسەڵاتی دیکتاتۆری حەمەڕەزاشا، نموونەیەکی کۆنکرێتی ئەو راستییەیە کە لە ساڵی ١٣٥٧ (1979)لە لایەن خەڵکی ئێرانەوە رووخێنرا و کۆتایی پێهات!

لە گەڕان بەدوای هۆکارەکانی ئەم دۆخەدا، کە راگوزەر و کاتییە و ئاسۆیەکی روونیش دەخاتە بەرچاو، چەند هۆکارێکی سەرەکی و گرنگ هەن:

- لەناوخۆی ئێراندا خەڵک تووڕەن و بە هیچ شتێک کەمتر لە

رووخاندنی دیکتاتۆرییەتی ویلایەتی فەقیهی رازی نابن. بە تایبەت ئەستا کە ناوەندەکانی شەش (کانونەکانی شەش) لە هەموو ئێراندا بڵاوبوونەتەوە و سەرکردایەتیکردن و ڕێنوێنیکردنی ناڕەزایەتییە جەماوەرییەکانیان گرتۆتە دەست. ئەم ناوەندانە، بە چالاکیی ڕۆژانەیان، بوونەتە خاڵی ئومێد بۆ خەڵکی ئێران لە پێناو گەیشتن بە ئازادیدا.

• هەموو بەرنامە و پیلان و بەشەیتانکردنی لایەنانی راپەڕینکار و شۆڕشگێڕی بەرخۆدان لە لایەن دەسەڵاتی ئێرانەوە و لە پێناو بە لاڕێدابردنی بیروڕای گشتی و پەراوێزخستنی هێزی سەرەکی موقاوەمەتی ئێران شکستی هێناوە. تەنانەت ڕێژەی تێکدەرانە و ماڵوێرانکەری پاشماوەکانی دیکتاتۆری پێشوو و ئیمدادگەرانی غەیبی و ڕۆژئاواییش، نەیانتوانی قەیرانی رووخاندنی دیکتاتۆری لە ئێران چارەسەر بکەن!

• سیاسەتی (سازان لەگەڵ دیکتاتۆریی ویلایەتی فەقیهی لە ئێران) کە هەمیشە وەک ئاستەنگ لە بەرانبەر ڕاپەڕینی گەل ڕۆڵی هەبووە، شکستی هێناوە و ئەستایش خزمەت بە مانەوەی ئەم دیکتاتۆرییەتە دەکات لە هەڵایسانی شەڕ و شەڕئەنگێزی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا!

• شەڕ لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لە ڕاستیدا دوو لایەنی هەیە. لە لایەک دەسەڵاتی دیکتاتۆری ئایینیی ئێران و بە تایبەتی باسکە سەربازییە مەترسیدارەکەی، واتە (سوپای پاسداران) و هێزە هاوتەریبەکانی، و لە لایەکی دیکەشەوە خەڵکی ئێران و خەڵکی ناوچەکە. بە واتایەکیتر، شەڕی سەرەکی لە نێوان دەسەڵاتی دیکتاتۆری مەزهەبی و خەڵکی ئێراندایە کە پێشهاتەکانیتری ناوچەکە یەکلایی دەکاتەوە!

• لە ناوەند و کانگای ئەو شەڕە سەرەکییەی لە سەرەوە ئاماژەمان پێدا، شەڕخوازیی وەلی فەقیە لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست پێشبینیکراو بوو. شەڕخوازیی دەسەڵاتی وەلی فەقیە کە “دیاردەیەکی شووم و دەتەزێنە”، نەک هەر نەیتوانی و ناتوانێ ڕێگری لە رووخاندنی دەسەڵاتی دیکتاتۆرییەتی مەزهەبی بکات، بەڵکو خێراتریشی دەکات و بیر و رای گشتی لە جیهان هان دەدات بۆ پشتیوانیکردن لە ڕاپەڕین و بەرخۆدانی گەل لە ئێران!

• ڕاپەڕینی جەماوەری ساڵی ١٤٠١ ڕاپەڕینێکی نەک جیاواز نییە لە ڕاپەڕینەکانی رابردوو، بەڵکو خاڵی پێگەیشتن و درێژەی ڕاپەڕینەکانی پێشووە و بە تایبەت تەواوکەری ڕاپەڕینی خەڵکی ئێرانە لە ساڵی ١٣٥٧ (1979) لە دژی دیکتاتۆرییەتی حەمەڕەزاشا. گەلی ئێران و خۆڕاگریی ئێران بەبڕیارن بۆ بنبڕکردنی دیکتاتۆرییەت لە ئێران بۆ هەتا هەتایە! ئەزموونەکان دەریانخستووە کە موقاوەمەتی خەڵکی ئێران ئەوەی دەیەوێت و پلانی بۆ داناوە و بە تایبەتی

(ئازادی)، بەدەست دەهێنێت!

• تا ئێستا کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی لە پەیوەندی لەگەڵ ئێراندا "ستراتیژییەکی دروست"ی نەبووە. ستراتیژیی دروست بریتییە لە "دانان بە خەباتی خەڵک و موقاومەتی ئێران بۆ رووخاندنی رژێمی دیکتاتۆری" و پاشان "دامەزراندنی ئەڵتەرناتیڤێکی دێموکراتیک" کە پابەندە بە جیابوونی ئایین لە دەوڵەت، یەکسانبوونی نێوان ژنان و پیاوان، خودموختاریی نەتەوەکان، . هەڵوەشاندنەوەی سزای لەسێدارەدان و ئێرانێکی کۆماری و نائەتۆمی و فرەیی و پابەند بە ئاشتی و دۆستایەتی لەگەڵ جیهاندا.

• ستراتیژیی دروست، رووخاندنی رژێمی ئێرانە لەسەر دەستی خەڵک و موقاومەتی ئێران. لەبیرمان نەچێت، ساڵی رابردوودا، سیاسەتی سازانی حکومەتەکانی رۆژئاوا لەگەڵ دەسەڵاتی ئایینی لە ئێران، ویلایەتی فەقیهی لە ئێران هارتر و رووقایمتر کرد. ئەو شێوە نەگریسەی ئێستا لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا لە ئارادایە، بەرهەمی مانەوەی دیکتاتۆرییەت لە ئێران و سیاسەتی سازانە لەگەڵ ئەم دەسەڵاتە. لە کاتێکدا هەر لەسەرەتاوە روون بوو کە "سەری ماری ویلایەتی فەقیهی لە تاراندایە" و پەیڕەوکردنی ئەم فۆرمولەیە بە چارەسەرکردنی قەیرانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست پێویستە!

• ئامانجی سەرەکیی عەلی خامنەیی لە چڕکردنەوە و درێژەدان بە شەپۆلی سەرکوت و ئێعدام لە ناوخۆی وڵات و شەڕخوازی لە دەرەوەی سنوورەکاندا، (بەر لە پاراستنی دەسەڵاتی دیکتاتۆری و دوورکەوتنەوە لە قەیرانی نەمانی دیکتاتۆرییەت) بۆ "شێواندنی" سنووربەندی و بەها مرۆیی و سیاسییەکان و دووبەرەکینانەوە لە ریزەکانی گەل و لایەنە سیاسییەکاندا بووە، کە هەرچەند کورتخایەنە و ناتوانێت چارەسەرێکی درێژخایەن بێت بۆ دەرچوون لە قەیرانی رووخاندن، بەڵام بە کاریگەری نەبووە. لایەنە بەرژەوەندیخوازەکانی ناوخۆ و دەرەوەی ئێران، لاگر و کڕیاری تاکتیکی ئەم دەسەڵاتە دیکتاتۆرییە بوون کە دەرئەنجامەکەیشی، رشتنی خوێنی زیاتری خەڵک و رۆڵەکانی خەڵک بووە لە ئێران و ناوچەکەدا.

• هێزەکانی ناو ئۆپۆزسیۆنی رژێمەک، هەمیشە قاعیدەی بەرخۆدانن بەرامبەر بە دەسەڵاتێکی دیکتاتۆر. بە واتایەکیتر ئۆپۆزسیۆنی رژێمەک، هەرچەندە نوێنەرایەتی رێژەیەکی فراوانتری گەل دەکەن لە دژی دیکتاتۆرییەت، بەڵام (بەرخۆدانی گەل) هەڵگری شۆڕش و گۆڕانکارییەکی ریشەیین لە وڵاتدا، کە خاوەن رێگەچارەی بنەڕەتین بۆ چارەسەری کێشەکان. هەر لەبەر ئەمەشە کە رژێمە دیکتاتۆرەکان لە ئێران هەمیشە لە "ترسی تایبەت"دا بوون و تەقاون لە بوونی بەرخۆدان و یەکە و ناوەندەکانی شۆڕش!

دەرەنجامەکان:
ڕژێمی دیکتاتۆری ناتوانێت خۆی لە رووخاندن بەدوور بگرێت. هەروەک چۆن ئێران و خەڵکی ئێران بە هیچ شتێک کەمتر لە رووخاندنی دیکتاتۆرییەت رازی نابن. لە بەرامبەر "بازنەی بچووکبوونەوەی دەسەڵات"، پێویستە "بازنە لە بەرەی گەل"دا بەرفراوانتر بکرێت و "بەرخۆدان" بە بەهێزتر و داواکاری و دروشمەکان لەگەڵیدا رێک بخرێت. هەربۆیە پێویستە پیلانگێڕان و خەوشدارکردنی سنووربەندییەکان و لاوازکردنی بەرەی گەل، (کە لە لایەن دەسەڵاتی دیکتاتۆرییەوە کاری بۆ دەکرێت) پووچەڵ بکرێنەوە و ریزەکانی گەل و بەرخۆدانی گەل پتەوتر بکرێن و هەموو فێڵ و تەکتیکی رژێمی ویلایەتی فەقیهی، پێچەوانە بکرێتەوە بەسەر دیکتاتۆرییەتدا. ئەم فۆرمولە، لێکدانەوەیەکیتری فۆرمولەی "سەری ماری ویلایەت لە تاران"ە، کە پێویستی بە پەلیشکردنی ئیرادە و قۆڵ هەڵماڵینە بە درێژەدان بە خەبات و تەکۆشان لە پێناو گەیشتن بە سەرکەوتن بەسەر دیکتاتۆرییەتدا. بەم شێوەیە دیکتاتۆرییەت لە ئێران و ناوچەکەدا کۆتایی دێت!

عەبدولڕەحمان گەورکی، نووسەر و شرۆڤەکاری سیاسی

”نامەکانی ڤانکۆخ“.. ئامادەکردن و وەرگێڕانی” حمە هاشم“.. خوێندنەوەی: رۆژگار خالید

کتێبێکی قەبارە بچووکە و نزیکەی 150 لاپەڕەیە .
ناوەڕۆکی کتێبەکە زیاتر لە 30 نامەی دەستنووس و زیاتر لە 40 تابلۆ و ” سێکچ ” دروستکراوی لەگەڵدا چاپکراوە هەموو نامە و تابلۆ و سێکچەکان بە ” تیۆ ڤانکۆخی” براکەی ناردووە .
سەرەتا دەمەوێت ئەوە بڵێم کەوا بەدرێژایی مێژوویی ناردنی نامە و

دەستنووس و نووسین ، بە سەدان ساڵ پێش ئێستا دەگەڕێتەوە .
پێش ئەوەی مرۆق فێری نووسین و خوێندنەوە ببێت لەڕێگەی " هێماگەلێک لە نێو ئەشکەوتەکان و دیوار و کۆشکەکان وێنەی ڕم و قەڵغان و وێنەی مرۆق و هەبوونی ئاژەڵی دڕندەیی کێشاوە و کەسانی دیکەی لێ ئاگادارکردۆتەوە .
"دواتر مرۆق فێری نووسین و خوێندنەوە بووە ، ئەوجارە لەڕێگەی هەڵکۆڵین و نووسینی لەسەر ئاسن و پێستە و دواتر لەڕێگەی نامەی کاغەز پەیامی هەبووە .
ئەو پەیامەش چەندەها جۆر بووە وەک " راگەیاندنی شەڕ و ئاشتی " یانیش" پیرۆزبای و سەرزەنشتی بووە " یانیش" نامەی شادی بووە یانیش پرسە و سەرەخۆشی بووە " یانیش مرۆق دەردە دڵی کردیە .
پێش سەدان ساڵ تەنها پادشا و ڕاوێژکار و دەسەڵاتداران و دەوڵەمەند و خانەدان و دواتریش پیاوانی ئایینی و عاریفان توانیویانە بنووسن و بخوێننەوە .
لە ئێستادا ژیانی مرۆقەکان گۆڕانکاری بەسەر روویداوە و نووسینی نامەی سەر کاغەز پاشەکشەی کردووە و بووە بە بەشێک لەو شێوە ژیانەی هەبووە .
کەچی
نامەی دەستنووسی کەسایەتی و ناوداران و شاعیران و نووسەران کەچەند سەد ساڵێکە نووسراون تاوەکو ئێستا بەشێوەیەکی فراوان دەستاو دەستی پێوەدەکرێت و دەخوێنرێتەوە و لە مەزادی ئاشکرا دەفرۆشێن و هەندێکیان لە مۆزەخانەکانی دونیا نمایش دەکرێن و جێگەی بایەخێن .
ئەم کتێبە 3 بابەتی لەخۆ دەگرێت .
یەکەم /
دروستکردنی تابلۆی سکێچ وێنەکان ڕەش و سپین و تەنها پێنووس بەکاردەهێنرێت و دواتر شێوازی هەڵبژاردن و پەرشکردنی ڕەنگەکان و داهێنانی نوێی کردووە لە دروستکردنی تابلۆکان وەک تابلۆی " پەتاتەخۆرەکان و ژیانی جوتیار و کرێکاران و ژیانی هەژاران " و هەڵبژاردنی ئەو شوێنانەی تابلۆی تێدا دروست دەکا و لەو بارەیەوە دەڵێت " چوومە دەرەوە لەناو جووتیارەکان و کێلگەکان دەگەڕام بە ئەوەی شوێنم هەبێت و تاوەکو تابلۆکان بکێشم ، وە کڕینی فلچە و بۆیە و کاغەز و قوماشی تایبەت بە تابلۆکانی خەمێکی گەورەم بووە چونکە پارەم نەبووە ناچارانە براکەم پارەی بۆی دەناردم لەم بارەیەوە دەڵێت " لەبەر کەسانێک هەن پاڵپشتی لە تابلۆکێشان دەکەن ئەگەرچی باری دارایان باش نییە وە هەندێکجار کڕیارەکان وا هەست دەکەن پارەیان بەفیڕۆداوە لە کڕینی تابلۆکان، هیوادارم ڕۆژێک بێت

تابلۆکانم بفرۆشم و قەرەبووی چاکەکانت بکەمەوە و باری دارایی سەرشانت سووک بکەم ، لەبارەی ئەم دۆخەدا قانکۆخ دەڵێت

" بە شتە بچووکەکان دەستپێدەکەم بەڵام هیواکانم گەورەن ، منیش بۆ ژیان شەڕ دەکەم و ئازار دەچێژم تا بگەمە ئەو ر□نگ□ □□شنەی هیوای هەردووکمانە " .

دووەم /

نهێنی ژیانی خۆی .

دەڵێت

م□ر□ق ب□ژیان تاقی د□ک□ر□تەوە هەروەک چۆن ز□□□ ب□ ئاگر تاقی دەکرێتەوە !

نازانم ژیان بەرەو کوێ دەڕوات ؟

چی بەسەر هۆشیاری ئێمە دێت ؟

هەموو شتەکانی دەوروبەرم بەرەو خەمۆکیم دەبەن هەرباشە کاغەز و ڕەنگم هەیە، لەگەڵ ئەوانەشدا شتەکان سەرلەنوێ دروست دەکەمەوە و هەموو شتەکان دوای ئەوەی کات بەسەریاندا تێدەپەڕێت کۆن دەبن و سارد و مات دەبن ، من چی بکەم ؟

3. گۆرانکاری فکری و هونەری .

باسی ژیانی تایبەتی خۆی دەکات کە سوودی چییە بۆ ژیان و مرۆڤایەتی ئەگەر بوێری ئەوەمان نەبێت هەموو شتێک تاقی بکەینەوە لەگەڵ تەمەنمان شتەکان قورستر دەبن !

بەڵام هێزی ناوەوەی دڵ گەشە دەکات لەکاتی بەرەنگاربوونەوەی سەختیەکان و هەندێک سەرکەوتن دەرئەنجامی هەڵەیە ، هەر بۆیە پرسیارێکی سەیر دەکا و دەڵێت ژیان چی دەبوو ئەگەر بوێری هەوڵدانمان نەبوایە ؟ راستە خۆشەویستی هەمیشە سەختی دەهێنێت بەڵام لایەنی ئەرێنی ئەوەیە کە وزە دەبەخشێت .

دوێنێ هەندێک گوڵم بەڕەنگی گل نەخشاند هەموو شتێک خەونێکە خەونەکان بێهودەن پەڕی خەونیش بەردەوام فریومان دەدەن !!

بیرۆکەی زۆر پاڵم پێوەدەنێت بۆ تابلۆی تازە کەچی ناتوانم بیکەم ، دووشت ڕوحم دەجولێنێت تەماشاکردنی خۆر و مردن .

هەربۆیە زۆربەی تابلۆکانی ڕەنگی زەرد و ڕەنگی خۆر و ڕەنگی گلن و هەست دەکەی هەموو شتێک ڕوحی تێدا دەرچووە .

ئەگەر بەڕاستی سروشتت خۆش بوێت، لە هەموو شوێنێکی ئەم دونیایەدا هەمیشە جوانیەکان دەدۆزیتەوە .

ڕوودەدات؛ هەموو ژیانت خەریکی دڵخۆشکردنی ئەوانی تر بیت کەچی کەس لەبیری تۆدا نەبێت کە چ جەهەندەمێک لەسەرم گەرم

بووە !

گفتوگۆ لەگەڵ ستیڤان شەمزینی.. ئامادەکردن: لیزا محەمەد

(**ئەمە ئەو نەوەیەی مەحکوم کراین بە ڕەشبینی..**) ستیڤان شەمزینی

لیزا: وەک ڕۆژنامەنووسێک سەرەتا دەمەوێت بپرسم لە هەنووکەدا کێشە و ڕەوشی ڕۆژنامەوانی کوردیی دوای سەد و بیست ساڵ تەمەن چۆن دەبینیت؟. قسەت لەسەر شێوازی کاری میدیایی چییە لەم بارودۆخەدا؟.

ستیڤان شەمزینی: جیهانی ڕۆژنامەوانی کوردیی جیهانێکی پڕ ئیشکالییەت و ئاڵۆزییە، بۆ ئەوەشی بتوانین قسەی لەسەر بکەین، هەم پێویستمان بە رووبەرێکی فراوانترە لە دیمانەیەک، هەم بابەتێکی پێویستی بە وردبوونەوە و داتا و شرۆڤەی تیۆرییە. ئەوەی لێرەدا دەکرێت ئەمە لەسەر ئەم تەمایە قسە بکەین، ئەویش: ڕەوشی ڕۆژنامەوانی کوردیی بە بەراوورد بە تەمەنی خۆی "١٢٠ ساڵە" ڕۆژنامەوانییەکی پاشکەوتوو و بەجێماوە، شایانی بەراوورد نییە تەنانەت بە ڕۆژنامەوانی عەرەبیی!! کە من پێموایە ڕۆژنامەوانی عەرەبیش ڕۆژنامەوانییەکی دواکەوتووخوازە و تاکو ئەندازەیەکی زۆریش بە جێماوە لەو گەشەکردنە خێرایەی فۆرمی ڕۆژنامەوانی خۆرئاوایی بە تایبەت لە قۆناغی دوای کۆتاییهاتنی جەنگی سارد و خێرا بەستنەوەی جیهان بە یەکترەوە و بچووکبوونەوەی دنیا بۆ ئاستی گوندێک. لەم گوندە بچووکە جیهانییەدا ڕۆژنامەوانی کوردیی "بە تایبەت باشوور" پاشکۆی ڕۆژنامەوانی عەرەبییە لە رووی جیهانبینی و فۆرمەوە، ڕۆژنامەوانی عەرەبیش هەروەک وتم ڕۆژنامەوانییەکی ئیفلیج و لەنگە بە پێی ستانداردە ئەکادیمییەکانی کاری ڕۆژنامەوانی.
لە ستروکتەرەوە کاری ڕۆژنامەوانی مامەڵەیە لەگەڵ ڕووداو یان هەواڵ، ئەو شەش ڕێگەزە سەرەکییەی هەواڵ "کێ و کەی و چۆن و بۆ و لە کوێ و چی" بنچینەی کاری ڕۆژنامەوانین، بەڵام ڕۆژنامەوانی کوردیی دوای سەد و بیست ساڵ کەمتر دەتوانێت هەواڵێکمان پێشکەش بکات بەو زمان و فۆرمە ڕۆژنامەنووسییە ستانداردە، بە پێچەوانەوە

پیشەییبوون و ئیتیک و موراڵی رۆژنامەوانی هەمیشە لە راگەیاندنی کوردییدا ون بووە و ژێر پێ خراوە!!. رۆژنامەوانی کورد بە گوێرەی ئایدیای خۆی مامەڵە لەگەڵ رووداو و هەواڵدا دەکات، نەک وەک ئەو وێنە مەلموسەی لە واقیعدا هەیە یان روویداوە، بە دیوێکی تردا هەمیشە ئەو هەواڵ و ئەرتیکڵە رۆژنامەوانییانەی لەلایەن رۆژنامەوانی کوردەوە ئاڕاستەی وەرگر دەکرێت وێنایەکی ساختەی رووداو و هەواڵەکانن. ئەمەش زادەی ناپرۆفیشناڵی و بێلایەن نەبوون و هەمەلایەن نەبوونی تاکی رۆژنامەوان و دەزگاکانن!. من لێرەدا نامەوێت بڵێم رۆژنامەوان بۆی نییە لایەنگری ئایدۆلۆگییەکی دیاریکراو بکات، هێندەی مەبەست لە مامەڵەکردنی بێلایەنانە و هەمەلایەنانەیە لەگەڵ رووداو و ئامادەکردنی هەواڵدا.
من ئەم قۆناغەی ئێستای رۆژنامەوانی کوردیی ناو دەنێم قۆناغی گەندەڵبوونی رۆژنامەوانیی لە کوردستان، بەو پێیەی رۆژنامەوان و دەزگا رۆژنامەوانییەکان دەسەڵاتی خۆیان وەک دەسەڵاتی چوارەم، خراپ بەکاردەهێنن، ئەمەش خۆی لە خۆیدا جۆرێکی ترە لە گەندەڵی، لەو سۆنگەیەی دیاردەی گەندەڵی تەنها رەهەندی ئابووری یان ئیداریی نییە، بەڵکو دیاردەیەکی فرە رەهەندە. ئەوەی لە رەوشی رۆژنامەوانی کوردییدا پراکتیزە دەکرێت، نموونەیەکی هێندە بێ کەڵک و مەسرەفگەرایە، مەگەر هەر لە کورد ئەمە روویدا بێت، بەو پێیەی مەسرەفگەرایش هەروەک گەندەڵی تەنها لە رووە ئابوورییەکەدا کورت ناکرێتەوە، بەڵکو فۆرمی جۆراوجۆری هەیە، لەم نێوەندەدا دەبینین، لە کوردستان تاپێک لە رۆژنامەوان دروستبوون مەسرەفگەرن، تەنانەت هێندە وشەیان بە فیڕۆداوە هیچ ئەرزشێک بە وشە نەماوەتەوە، بۆیە “راستکردنەوەی زمان” بە مانا “کۆنفۆشیۆس”ییەکەی کارێکی پێشنەرە و بایەخداری ئەم قۆناغەی کاری میدیاییە لە کوردستاندا، وەک وتیشم ئەم قۆناغە ناو دەنێم زەمەنی گەندەڵبوونی رۆژنامەوانان. “هەڵبەتە مەبەستم بەدکەڵکی دارایی نییە، هێندەی مەبەستم بەدکەڵکی خراپ بەکارهێنانی دەسەڵاتی رەمزییەکەی رۆژنامەوانییە”.

لیزا: لە هەردوو کۆمەڵە شیعرەکەتدا کە بە چاپت گەیاندوون، بە روونی ئەوە دیارە پەیڕەوی هیچ رێبازێکی ئەدەبی دیاریکراو ناکەیت.؟ ئەمە چۆن دەبینیت و ئایا کێشە نییە شاعیرێک سەر بە قوتابخانەیەکی ئەدەبی نەبێت یان لە روانگەی تۆوە پێناسەی شیعر چییە و چۆن دەڕوانیتە پاشەگەردانی شیعر نووسین؟.

ستیڤان شەمزینی: پرسیارێکی جیددییە، هەڵبەتە خۆم بە مەلێکی ئازاد دەبینم، ناچمە ناو قەفەزی هیچ رێڕەوێکی ئەدەبی دیاریکراوەوە،

ئەمەش هاوواتای ئەوە نییە سوودوەرگرتن لە کەلەپووری ڕۆشنبیریی و قوتابخانە ئەدەبییەکان بەهەند وەرناگرم. هەرچەند زیاتر سەرسامم بە ڕۆمانسیزمی نوێ، بەڵام هەوڵمداوە بە شێوازی خۆم شیعر بنووسم، ئاخر شیعر مامەڵەیە لەگەڵ هەست و خەیاڵ، تۆ ناتوانیت ئەم هەست و خەیاڵە بخەیتە چوارچێوەی جیهانبینیی قوتابخانەیەکی دیاریکراوەوە، خۆیشم نازانم شیعرەکانم لە چ خانەیەکدا پۆلێن دەکرێن، تەنیا ئەوە دەزانم هەستی خۆم دەنووسمەوە، ئەو بورکانەی لە خەیاڵمدا دەتەقێتەوە لە بۆتەی شیعردا دەیانووسمەوە. بانگەشەی ئەوە ناکەم کێش و مۆسیقا و فۆرمی شیعرییم بە گرنگ نییە، بەڵام لەسەر ستایلی هیچ کەس و قوتابخانەیەک شیعر نانووسم، کەسێکی بەرەڵام لە شیعردا، ئاوهاش ئازادترم وەک لەوەی خۆم لەناو بازنەی قوتابخانەیەکی دیاریکراودا گەمارۆ بدەم.

لێرەدا دەمەوێت ئەوە بڵێم شیعر پێناسە ناکرێت، تەنێ ئەوەندەیە شیعر جۆرێکە لە گەڕانەوە بۆ منداڵی، واتە گەڕانەوەیە بۆ ناو بەرائەت و جیهانی ساکاری منداڵی، لەم سۆنگەوە هەندێک لە توێژەرانی سۆسیۆلۆجی پێیانوایە کۆمەڵگەی شیعریی کۆمەڵگەیەکی منداڵە. لە شیعر مێژووی نییە، ڕەنگە هێندەی هەموو تەمەنی مرۆڤ بێ تەمەن بێت، بەڵام زمانی شیعر زمانێکە لەگەڵ ئاوابوونی فیوداڵیزم، کاریگەریی خۆی لە دەستدا، لە بری ئەوە "ڕۆمان" وەک ژانرێکی زەمەنی مودێرنیتە جێگەی گرتەوە، بە مانایەکی تر شیعر بەرهەمی گوندە و "ڕۆمان"یش بەرهەمی شار. هەر لەم ڕوانگەوە ڕووداوی ناو ڕۆمانەکان ئەگەر لە گوندیشدا ڕووبدەن نکۆڵی لەوە ناکرێت ڕۆمان کوڕی منداڵدانی شارە. ئەگەر دوور نەکەوینەوە لە کرۆکی بابەت، کورد کۆمەڵگەیەکی مناڵە "بەپێی پێناسەی کۆمەڵناسی" چونکە زمانی باڵادەست تیایدا شیعر بووە، بەیەکا هیچ کار و فرمانێکی بێ ئامادەیی شیعر نەچووە بەڕێوە "نموونەی شیعرە کێش و سەروادارەکانی کاتی جووتکردن و تۆوکردن و دروێنە و شەتەلەدان و قەغەی و هتد..".

لەبەرئەمەش زۆرێک لەو ڕۆمان و وتارانەی بە زمانی شیعریی دەنووسرێن تا نووکەش پڕ خوێنەرترینن، چونکە تێگەیشتن لە زمانی ئەکادیمی و زانستی بۆ خوێنەری کورد گەلێ ئەستەمە.

لەگەڵ ئەوەی خەریکە ئەستێرەی بەختی شیعر ئاوا دەبێت، کۆمەڵێک شیعرنووس گۆڕەپانی شیعری کوردییان مۆنۆپۆل کردووە بە ڕێژی ڕووناک شیعر ئەتک دەکەن. یەکێک بە ناوی ئیرۆسییەتەوە شیعر لە ئیستاتیکا دادەڕنێت و دەیکاتە بابەتی سەرجێیی. یەکێکی دی بە ناوی زمانی ساکارەوە شیعر دادەڕنن لە هەموو فەنتازیا و تەکنیکێکی هونەریی. هەر یەکەو بە جۆرێک خەریکی ئەتککردنی شیعری کوردییە، ئەمە سەرەتای شیعریمان لە خانی و مەلای جەزیری و باباتاهیرەوە تا

دەگاتە حاجی قادر و مەحوی و مەولەوی و نالی و سالم و حەمدی، پێیەتی لە داهێنان و شۆکی بیرکردنەوە و گەمەی زمانەوانی و فەنتازیا و ئافراندن، کەچی دوای چەندین سەدە لە ڕێگەی فەیسبووکەوە چەند ئەرزوحاڵچییەک سەرقاڵی ریسواکردنی شیعری کوردین. ئەمە تاوانەکە وەک تاوانی تاڵانکردنی شوێنەوارە مێژووییەکان، وەک تاڵانکردنی سەروەتە سروشتییەکانی وڵات، وەک گەندەڵی و بە هەدەردانی سامانی گشتیی. زانیمان لە مێژوودا سیاسییەکان کاریان تەنیا بازرگانی بووە بە خوێن و هەستی مرۆڤەوە، ئەدی هەموو ئەو شیعرنووسانە هەمان کار ناکەن؟. بەیە پەندەکی فەڕەنسیتان بیر دەنێمەوە کە دەڵێ (ئەوانەی کاری بەد جوان دەکەن باشترن لەوانەی کاری جوان بەد دەکەن). هەشمەند ئەوەیە لەم پەندە تێبگات.

لیزا: شیعرەکانت دوو ئاڕاستەی سەرەکییان هەیە، یەکەم عەشق و دووەم ڕەشبینی و مردن. چۆن دەتوانیت ئەم دوو پێدراوە پێچەوانەیە لە یەک کاتدا لە بۆتەی شیعردا تەوزیف بکەیت؟.

ستیڤان شەمزینی: بەهێنە بەرچاوت هەڕەتی لاوەتی من، یان دەسپێکی عەشقەکەم کەوتە زەمەنێکەوە، کە ناوم ناوە زەمەنی “تێکشکان و کوژانەوە”! واتە ئەو قۆناغەی دوای راپەڕینی ساڵی ١٩٩١، کە هیچ شتێک بەهای نەما لە شەڕی ناوخۆدا، هیچ گۆرانییەکی دڵخۆشکەر نەما بێ وتن، هیچ ئاوازێکی رووناک نەما بێ ژەنین، ئەوە رۆژە سەرباری جەنگ و گەمارۆی ئابووری و رووخانی تەلاری خەونی نەتەوەیەک، زەمینە و ژینگە کۆمەڵایەتییەکەش مرۆڤی توشی هەناسەسواریی و نامۆیی دەکرد، ئەمە ئەو نەوەیە بووین لەو هەلومەرجەدا مەحکوم کراین بە ڕەشبینی، ئاخر ڕەشبینی ئارەزوویەک نەبوو هەوڵی بۆ بدەین، بەڵکو مۆتەکەیەک بوو بەرۆکی دەگرتین، ئەمە لەو زەمانەدا گەنجیمان دەگوزەراند هەموو ئاسۆکان تاریک ببوون، لە ئەم هەڵەدا دراماتیکییەی تراژیدیای کورد تاکو ئێستاش درێژەی هەیە، بەڵام بارە قورسەکەی لەسەر شانی ئەو نەوەیەی ئەمە بوو، نابێت ئەو سیاقە مێژووییە نادیدە بگریت نەوەیەکی سیخناخ کرد بە ڕەشبینی و نیهەلیزم، بە نەوەی ئەمە کە ژیان هەموو ڕەنگە پەلکەزێڕینییەکانی خۆی حەشار دەدا، نائومێدیی ڕەوایی هەبوو!!، بەڵکو بە هەندێکی وەک ئەمە کە ئەوسا خوێنەری جیددی بووین و بیرمان لە دنیای خۆمان دەکردەوە کارەساتەکە دوو هێندە گەورەتر بوو.
لەوە بەولاوە وەک نزار قەبانی لە دێڕە شیعرێکیدا دەڵێت “لە زەمەنێکدا بۆ دوای عەشقدا وێڵ بووین، کە نازانێت عەشق چییە”. لەو

زەمەنەی تەنیا بەنی بارووتی لەدەهات و دیمەنی هاتنەوەی تەرمی شەڕکەرەکانی جەنگی نێوخۆیی وەک تەمێک ئاسۆی ڕوونی گرتبوو، هاوزەمان لەو ژینگە داخراو و تەقێنەرە کۆمەڵایەتییەدا عەشق و عاشقبوون بە خۆی شۆڕشێک بوو، شکاندنی سنوورە تابۆکراوەکانی کۆمەڵگە بوو، وەنەبێت لە کاتی شکاندنی ئەو سنوورانە کۆمەڵگە تەنها فەزای بدایەتبایە دەرەوەی خۆی، بەڵکو لە رووی فیزیکیشەوە دەیسەپێنێتەوە. گەنجێکی وەک منیش هەم ڕەشبین هەم عاشق، ئاخۆ دەبێت شیعرەکانی چۆن دەربچن؟. هەوڵم دەدا دوالیزمی ڕەشبینی و عەشق پێکەوە بخەمە ناو رستە شیعرییەکانمەوە، لە کۆتاییدا ڕەشبینی و عەشق بوونە بەشێکی گرنگی سایکۆلۆژیام، ئەمە هەر وەک بە زۆرێک لەو نەوەیەی من هەمان شتە.
لە لە شانزە ساڵییەوە رووم لە بیرۆکەی کۆمۆنیزم کرد، “هەرچەند تا ئێستاش چەپم، بەڵام بە دیدێکی جیاتر لە روانگەی چەند ساڵی پێشووترم”. کۆمۆنیزمیش بە خۆی بەشێکە لە فەلسەفەی گەشبینی، بەو پێیەی هەمیشە هیوادارت دەکات بە سۆسیالیزم و گۆڕانی ریشەیی دنیا، بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا ئەمە هەشتا لە ژێر کاریگەریی ژینگەیی ئاینی و سۆفیستی کۆمەڵگەی کوردیی دەربازمان نەببوو، جۆرێک لە خۆشەویستیمان بە مەرگ هەبوو، بە ئاگا کەوتبووینە ژێر ئەو دیدە “هیگل”ییەی پێیوایە “مەرگ خودی عەشقە، عەشقی ڕەها و پوخت لە مەرگدا خۆی ئاشکرا دەکات”. هەموو دەمانویست “کلایست”ئاسا لەسەر گۆڕی خۆشەویستەکەمان یان بە یادی عەشقێکی ناکامەوە خۆمان بکوژین، تاکو بیسەلمێنین مەرگ خودی عەشقە. لەبەرئەوە ئەمە بە ئەوەی بە خۆمان بزانین ببووینە عارفی تەریقەتی مەولانای ڕۆمی و شاگردی مەسلینی و بەئاگایانە دەمانووت “بژی مەرگ”، بەڵام هەنووکە دوای ئەو هەموو ساڵە وەک دەڵێ شیعرەکەی “ژان ژینە” لە زیندانەوە “داوای ئاشتی لە مردن دەکەم”.

لیزا: لە زۆرێک لە کتێبە سیاسییەکانتدا یەک هێڵی روون بەدی دەکرێت، ئەویش دوانە بە زمانی ڕەخنەیی لە ئەدای سیاسیی و حکومدارییی؟ پێتوایە ئەزموونی حکومداریی لە کوردستان هەمیشە شایانی ڕەخنەگرتنە؟.

ستیڤان شەمزینی: لە راستیدا وەزیفەی هەر تاکێکی بیرکەرەوە بریتییە لە ڕەخنە، بەو پێیەی ڕەخنە خۆی میتۆدێکە دژی داخران و چەقبەستن، لەگەڵییدا ستراکتەری هەر بیناکردنەوەیەکی نوێشە. جیا لەوەش بە دەربڕینی ئەدەنیس “ڕەخنە دژ و پێچەوانەی میتۆدی داخراوە”. ئیشی ڕەخنە ئەوەیە پرسیار جێبهێڵێت نەک وەڵام، ڕەخنە

هەوڵێکی مەعریفی و زانستییە بۆ ئاشکراکردنی دیوی حەشاردراوی هەر شتێک، بۆیە هەمیشە پشت بە زانست دەبەستێت، هەر ڕەخنەیەک لەسەر زانست ڕە نەنرابێت بە سە و دوو ناچێتە چێوەی ڕەخنەوە، ئیدی ڕەنگە بەشێک بێت لە داشۆرین یان نابووتکردن. تۆ دیقەت بدە ڕەخنەکانی نیتچە لەسەر زانستی ڕەچەڵەکناسی “جینەلۆجیا” تەبەنیکراون یان ڕەخنەکانی مارکس بنەمایەکی زانستیی ماددیی و دیالێکتیکیان هەیە، هەروەک ئەوەی ئێتەسەر، مارکس بە دەزەرەوەی مێژوو پێناسە دەکات. لەم سەنگەوە دەتوانم بەڵێم ڕەخنەی زانستی و سیاسیی پێویستییەکی گرنگە لە پرۆسەی سیاسیی و دەوڵەتداریدا، بە ڕەخنە ماشێنی دەوڵەت و ئیدارە بەڕێوە ستەمکاریی و نادادپەروەریی گەورە دەکەوات.
ڕەخنەکانی من لەو چوارچێوەیەدان بۆ تەواوکردنی پرۆسەی حکومداریی لە کوردستان، هیچ کات وەک نەیارێک بۆ شکاندنی شکۆی کوردبوون ڕەخنەکانم ئاڕاستە نەکردووە، بەڵکو دروست بە پێچەوانەوە کاری من ئەوە بووە حکومدارییەکی دیموکراتیک و مودێرن لە کوردستان بێتە ئارا و پێیەوە بکرێت، شکۆی هاووڵاتیانی کوردستان بەرز رابگرێت، بەمەش شکۆی حکومدارییەکە خۆیشی بەرز رادەگیرێت. بۆ ڕەخنەی سیاسیی پێویستم بە زمان و میتۆدێکی سیاسیی ڕەخنەگرانە هەبووە، هەروەک “میلان کۆندێرا” لە “کافکالۆژیی”دا باس لەوە دەکات هەڵسەنگاندنی دەروونشیکاریی یان فەلسەفییانە و مارکسییانە بۆ بەرهەمە ئەدەبییەکانی “فرانتس کافکا” سەرلەبەر هەوڵگەلێکی شکستخواردوون، بەو پێیەی دەبێت ئەدەبیات بە ئەدەبیات هەڵبسەنگێنرێت. ئاوهاش من پێموایە هەڵسەنگاندنی سیاسیی پێویستە بە میتۆدی سیاسیی پراکتیزە بکرێت، ئەگەرنا کارەکە دەبێتە خولانەوەی ناو بازنە.

لیزا: لە کتێبی “گووتاری پۆپۆلیستی و خەونی بچووکی ڕۆشنبیرانی کورد”دا، ڕەخنەی توند لە خودی ڕۆشنبیری کورد دەگریت. پێتوایە کەموکوڕیی ڕۆشنبیران چییە؟ پێتوایە ڕۆڵی ڕۆشنبیر چییە لە کۆمەڵگەدا؟.

ستیڤان شەمزینی: خۆی لە کتێبەکەدا بە ڕوونی ڕەخنەکانی خۆمم ئاڕاستەی ئەو تایپە لە ڕۆشنبیری کورد کردووە توانیوویانە کاریگەریی جەبهەیەن، ئارکەلۆژیستانە بە دوای لەنگیی و ناتەواوییەکانی تەفکرینی ئەو تەرزە رووناکبیرە کورددا ڕۆشتووم کە ناخوازن لە ڕێگەی تێزەکانیانەوە مرۆڤ فێری بیرکردنەوە بکەن، بەڵکو دەیانخەنە دەخەکی دەروێشانە تاکو ببنە کۆیلەی چەمکەکانیان، بە من ئەم جۆرە لە رووناکبیری کورد وەک لە کتێبەکەشدا بە عەوامگەر ناوزەدم کردوون، جێگەی ڕەخنە و تێبینی زۆر بوون، ئەو

جیهانە ئیشکالاوییانەی ئەوانەم داوەتە بەر نووکی رمی ڕەخنە تیژەکانم، لەوەدا ڕەچاوی قسەکەی "مارکس"م کردووە کە دەڵێت "دەبێت ڕەخنە بێ بەزەییانە بێت". هەر چەند لە نووسینی باسەکانی ئەو کتێبەدا بە قووڵی کەوتوومەتە ژێر کاریگەریی روانگەکانی "د.عەلی حەرب" بەڵام لەوەدا خۆم جیا کردۆتەوە، کە ئەو پێیوایە "ڕۆشنبیرانی عەرەب پشکدارییان لە دروستکردنی رای گشتیی و هۆشیاریی کۆمەڵایەتی نەکردووە"، لەو سۆنگەیەی پێموایە ڕۆشنبیری کورد کاریگەریی هەبووە لەسەر رای گشتیی. کەواتە ڕەخنەکانی من لە کوێدان؟ ڕەخنەکانم لەوەدا چڕ دەبنەوە ئەم تایپە ڕۆشنبیرە کارتێکردنی نەگەتیڤیان هەبووە لەسەر هۆشیاریی کۆمەڵایەتی و رای گشتیی، بەو هۆیەی ویستوویانە جەماوەر لە مەگەلبوون بە سیاسییەکانەوە بکەنە مەگەلێک بۆ چەمکە سواوەکانیان.
لەوەدا بە روونی هێمام بە گروپی "ڕەهەند" کردووە، بە پێچەوانەی بۆچوونی "لەتیف هەڵمەت" لەسەر بزووتنەوەی ئەدەبیی "روانگە" کە وتی "روانگە هێلکەیەکی پیس بوو هیچی هەڵنەهێنا"!، من پێموانییە "ڕەهەند" هێلکەیەکی پیس بووبێت، چونکە ڕەشبینی و پووچگەرایی بەرهەم هێنا، نەوەیەکی داڕووخاوی هیپیستی هەڵهێنا، نیهێلیزم و بێ ئینتمایی هەڵهێنا، ڕۆشنبیریی کوردیی کردە مەزادخانەی فیکر، هەر لەو مەزادخانەیەدا هەر ڕۆژەی تەرز و ئەنتی تەرزێکی سواوی تێدا هەراج دەکرێت. بەشێوەیەکی گشتیی ڕووناکبیرانی کورد، هێشتا کۆمەڵێ فەقێیەکی وشکهەڵاتووی چەمک و باوەڕە دۆگمەکانی خۆیانن، نەیانتوانیوە دەسەڵاتی ڕەمزیی خۆیان بە ژیاندنەوە و بیناکردنەوەی ژیان وەگەڕ بخەن، ئەوان هەمیشە وێرانکارن، دەڕوخێنن و دەستیان خاڵییە لە ئەڵتەرناتیڤ، دەرگاکان دادەخەن بێ ئەوەی پەنجەرەیەکیش بکەنەوە بۆ هەناسەدان، ئەوان نوێنەری مەرگدۆستین نەک ژیانویستیی، وەک گلگامێش بە نائومێدییەوە لە خۆیان دەڕوانن و دەڵێن "ئاە مەرگ بینەقاقای گرتووین".

لیزا: خۆت وەک ڕۆشنبیرێکی چەپ پێناسە دەکەیت. پێتوانییە چەپ ئیتر لە پەراوێزی ڕووداوەکاندایە، یان پێتوانییە بە ڕووخانی دیواری بەرلین خەونی چەپەکانیش داڕوخا؟.

ستیڤان شەمزینیی: قسەکردن لەسەر کۆتایی هاتنی ڕۆڵی چەپ وەک قسەکردنە لەسەر کۆتایهاتنی ئۆکسژین لە گەردووندا!! چەپ ئەو ئۆکسژینەیە هەموو کۆمەڵگەکان وەک هێزیکی ڕەخنەگرانە نەک پێویستیان پێیەتی بەڵکو مومکین نییە بەبێ ئەو بتوانن بەردەوام بن. من وا بڕوا دەکەم هێشتاش چراکە خامۆش نەبووە، پەندێکی چینی هەیە

دەوڵەت "باشترین کار ئەوەیە مۆمێک داگیرسێنیت، نەک بانگەشەی تاریکی بکەیت". ئەم پەندە زادەی ئەو عەیامە کۆنەیە، مرۆڤ ئاشقی ڕووناکی بوو، بە تیشکی خۆری دەڕوانی. لە زەمەنێکدا پارە فەرمانڕەوا و سەرمایەداریی کولتووری مرۆڤایەتییە، جیهان کەوتۆتە دەست شەمشەمە کوێرەکان. پەندەکەش بەم جۆرە هەڵگەڕاوەتەوە: چراکان خامۆش بکەن، نەکا شەمشەمەکوێرەی سەرمایەداریی بە شەوارە بکەوێت. جیهان لە سایەی بێ ویژدانی کاپیتالیزم و کۆمپانیا مۆنۆپۆلەکان و بازاڕی ئازاددا، غەرقی تاریکی و تراژیدیایە. ئەوەی لەم شەوەزەنگەدا چراکەی بەدەستەوەیە خودی پیرە پیاوە بیر ڕووناکەکەی سەدەی نۆزدەیە "کارل مارکس".

لە راستیدا وەک لە وتاری "یۆتۆپیای مەرگی مارکس و رووخانی وۆڵ ستریت"یشدا ئاماژەم بە کردووە ئامادەگیی چەپ و خودی مارکس لە جیهانی نوێی تاک جەمسەریدا ئامادەگییەکی سەرەکییە نەک کۆمبارسانە، لەوەدا وتوومە هەشتا جیهان پێویستی بە بیری ڕەخنەگرانەی مارکس هەیە, ئاخر کاتێک مارکس هات، نەک هەر ئەدگاری فەلسەفەی گۆڕی، بەڵکو کودەتای بەسەر تەرمی بیرکردنەوە و پرسیارە وجودییەکانیشدا کرد، بایەخی مارکس و چەپ زۆر لەوە زیاترە کورت بکرێتەوە بە ناو پەیڕەو و پرۆگرامی حزبێکی سیاسیی، چونکە چەپ و مارکس گومان لەم جیهانە دەکەن و ئەڵتەرناتیڤی ڕۆشنیشیان پێیە بۆ چێکردنی دنیایەکی تازە. پێموایە تا ئێستاش مارکس زیندووترین فەیلەسووفی جیهانە، ئەوەی لە دیواری بەرلیندا رووخا بەڵشەفیزم بوو، ئەوەی مرد لێنینیزم بوو، ئەوانەی پێیانوایە هەرەسی سۆڤێت هەرەسی مارکس و چەپە دەبێت جارێکی تر بە ئاستی هۆشیاریی خۆیاندا بچنەوە. داستانی مارکس و چەپ لە رووخانی دیواری بەرلیندا تەواو نەبوو، بەڵکو دوای داڕووخانی وۆڵ ستریت دەست پێدەکات.

وا بیر دەکەمەوە کۆمۆنیزم رژێمێکی سیاسیی نییە، دەسەڵات و دامەزراوە دەوڵەتییەکان نییە، چوون خودی کۆمۆنیزم پێڤاژەیەکە لە دەرەوەی دەوڵەت، لە ستروکتەرە کۆمۆنیزم قۆناغێکە لە پێشکەوتنی کۆمەڵایەتی و ئابووری و ژیاریی مرۆڤایەتی، هەروەک چۆن کۆیلەداریی و فیودالیزم و کاپیتالیزم سێ قۆناغی گەشەکردنی دوای کۆمۆنەی سەرەتایین، ئاواش کۆمۆنیزم زەمەنی ئەو یەکسانییەیە مرۆڤایەتی وەک قۆناغێکی پێگەیشتووتر پێی دەگات، بەو پێیەی لە کۆتاییدا ئامانجی مرۆڤ ژیانێکی باشتر و دنیایەکی جوانترە، چونکە ناتوانێت تا سەر بەرگەی ئەو هەڵاواردنە چینایەتی و نایەکسانییە بگرێت لە هەموو ڕەهەندەکانی ژیانەوە. ڕۆژێک دێت مرۆڤ ناچار بێت بیر لە ئەڵتەرناتیڤێکی ماقوڵ بکاتەوە و هەنگاو هەڵبگرێت بەرەو هەڵبژاردنی باشترین بژاردە، ئەو ئەڵتەرناتیڤەش بێگومان ڕۆحی

کۆمۆنیزمە، یان رەنگە قەیرانە ریشەییەکانی رژێمی سەرمایە و نابەرابەرییەکانی ئەو سیستەمە وەها لە خودی ئابووریناسانی سەرمایەداریی بکات بە ئەوەی خۆیان بیانەوێت چارەسەر لە گۆڕانەوە بە بیرەکەی دێرینەکەی کارل مارکسدا بدۆزنەوە، ئەمە نە یۆتۆپیایە نە دۆگماتیزم و دیدی ئایدۆلۆگی رووت، بەڵکو ئەگەرێگە بە داهاتوو کە ئەگەرێکی زۆر بەهێزیشە.

لیزا: لە کتێبی "تێروانینی سێهەم"دا لە ٢٥٢ لاپەڕەدا باسی کێشە جقاتییەکانی کۆمەڵەی کوردەواری دەکەیت. ئایا دەکرێت بە پوختی پانۆرامایەکی کێشە جقاتییەکانی هەنووکە بخەیتە روو؟

ستیڤان شەمزینی: کێشە جقاتییەکانی ئێمە وەک کورد کۆمەڵێک کێشەی فرە رەهەندن، هەمووشیان پێکەوە بەستراون، قووڵایی و ماکی مێژوویییان هەیە، جیا لەمە کۆمەڵگەی ئێمە پێویستی بە سەرلەنوێ داڕشتنەوە هەیە، پێویستی بە کێڵشەی تازەتر هەیە لە هەموو کایە و سێکتەرە جۆر بەجۆرەکانی ژیاندا. بە ئەم کارەش ئێمە پێویستمان بە گۆڕینی سیستەمی پەروەردەیی هەیە، بەو پێیەی میتۆدی پەروەردەیی ئێمە چ لەناو خێزان، چ لە قوتابخانەکاندا، میتۆدێکە لەسەر ریشە و کولتووری ئاینیی و خێڵەگەرایی بینا کراوە، ئەمەش وای کردووە کۆمەڵگەیەکی دەستەمۆ بەرهەم بهێنێت نەک تاکی ئەکتیڤ و هۆشیار، هەر لەناو ئەو رێگوریشاڵە پەروەردەییەدا گرێی خۆ بە کەمزانین و خۆ بە بچووک زانین هەیە، بەو پێیەی مرۆڤگەلێکی بەرهەمهێناوە بە چاوی گومان و هەستێکی نزمەوە لە خۆی و مێژووی خۆی دەڕوانێت، یەکێک لەو کێشە هەرە سەرەکییانەی وایکردووە کورد لە مێژوودا نەبێتە خاوەنی دەوڵەت، فاکتەرەکەی هەر ئەم گرێ دەروونییەوە بووە، تەنانەت تۆ سەیر بکە لە پرۆسەی ریفراندۆمدا زۆربەی ئەوانەشی دەنگی "بەڵێ"یان دا، دواتر توشی گرێی ئەدیب بوون، بەو پێیەی فەرمانڕەوایی داگیرکەران بە دەسەڵاتدارێتی باوکە فرۆیدییەکە تێدەگەن.
ئەوەی لەو کتێبەدا، بە درێژایی بیست هەڤپەیڤین، ویستوومە بە دیدێکی رەخنەگرانە بیڵێم، ئەوەیە: سیاسەت و فەرمانڕەوایی و ئۆپۆزیسیۆن و پەیوەندیی کۆمەڵایەتی و عەشق و خۆشەویستی و هاوسەرگیریی و روانینمان بۆ کۆی دیاردەکانی مودێرنێتە، سەرلەبەر پێچەوانەوەیە، راستکردنەوەی ئەمەش تەنیا لە رێگەی دەستکارییکردن و گۆڕینی میتۆدی پەروەردەییەوە زامن دەکرێت. بۆیە دەکرێت قسەکانم وەها پوخت بکەمەوە و بڵێم هەموو کایە جۆراوجۆرەکانی ژیانی جقاتیی ئێمە پێویستیان بە دووبارە فۆرمەڵەکردنەوە هەیە، لەم نێوەندەشدا

رۆڵی رۆشنبیر رۆڵێکی کارا و ئەجگار گرنگە، لەو سەنگەیەی رووناکبیر زانستی گۆڕین و سەرلەنوێ داڕشتنەوەی دنیا بەشێوەیەکی جیاوازتر لەوەی پێشتر بەرھەم دەھێنێت.

لیزا: یاخیبوون و پەشیمانبوونەوە دوو خەسڵەتی سەرەکی ژیانی خۆت و ھەندێ جاریش نووسینەکانتن!! دەکرێت بزانین بۆچی؟

ستیڤان شەمزینی: با لە پەشیمانبوونەوە دەست پێبکەین، تێزێکی سەرەکیی ھەیە لە زانستدا بریتییە لە تێزی بەدرۆخستنەوە یان پەشیمانبوونەوە. زاناکان ئەمڕۆ شتێک لە بارەی بەکتریایەکەوە دەڵێن، سبەی پێشکەوتنی زیاتری زانست ئەو زانیارییە ئاوەژوو دەکاتەوە، ئەمەش پێی دەوترێت بەدرۆ خستنەوە یان پەشیمانبوونەوە لە زانیارییەکانی دوێنێ. ھەموو پەشیمانییەکی فیکریی بەرەو پێشەوەچوونی تاک دەگەیەنێت، مەرجیش نییە ئەو پێشکەوتنە ئەرێنی بێت. پەشیمانبوونەوە خەسڵەتێکی ئەو مرۆڤە بزۆز و داھێنەرانەیە، لە قۆناغێکدا و لەسەر یەک شێوە روانین چەق نابەستن، ئەوەی ئەوروپای پێشخست ھەموو ئەو گومان و پەشیمانبوونەوانە بوو لە زانستەوە تاکو فەلسەفە روویان دا و روودەدەن، دیاردەی پەشیمانبوونەوە فینۆمینێکە رەوڕەوەی مرۆڤایەتی بەرەو پێشەوە دەچەرخێنێت، قاڵب و چوارچێوە کۆنکرێتییەکان تێکدەشکێنێت، ئەمە پێویستە جارێکی تر بە تەفکرینی خۆماندا بچینەوە لە ھەمبەر چەمکی پەشیمانبوونەوە. ھەر لە نێو پەشیمانبووەشدا رێگەی یاخیبوون دەدۆزینەوە، بەو پێیەی یاخیبوون ھەمیشە تێپەڕاندنی سنوورە مینڕێژکراو و قەدەغەکراوەکانە، گرنگترین فۆرمی یاخیبوونیش بەزاندنی ھێڵی سووری فیکری باو و رۆشنبیریی زاڵە، لەگەڵ ئەمەشدا لە کۆمەڵگەی ئێمە دیسانەوە میتۆدێکی پێچەوانە پەیڕەو دەکات لە روانین بۆ یاخیبوون و یاخیگەریی لە سەنگەی ئەوەی خولانەوە لە چوارچێوەی دنیابینی کۆن “بە ماکیاژێکی نوێوە” مانای یاخیبوونی بەدەستەوە داوە، بۆ نموونە لە سیاسەتدا ئەوانەی ٥٤ ساڵە بەناوی باڵی مودێرنی بزووتنەوەی کوردییەوە یەک ئاوازی دێرین دەژەنن و لە ساڵی ١٩٦٤ەوە و نەیانتوانیوە یەک دێڕ ئیزافە بکەنە سەر گووتاری سیاسیی خۆیان، ھەمیشە وەک دەستەی یاخیگەر شوناس کراون.

جگە لەمەش دەمەوێت بڵێم ھەموو یاخیبوونێک پۆزەتیف نییە و مامانی جیھانێکی جوانتر نییە. ئەمە بەدەر لەوەی لە دۆخی کوردییدا یاخیبوون چەمکێکی ساختەیە، ئاخر تۆ بڕوانە ھەموو مێژوومان لە یەک دەچێت، ھەموومان لە بیرکردنەوە و رەفتاردا وەک یەکین، ئەگەر جار جار رۆشنبیرێکی یاخیگەر ھەڵکەوتبێت، دواجار بووەتەوە بە بەشێک لە

فەزای باو و رۆشنبیریی سائید، تەنانەت کۆمەڵگەی ئێمە لە روانین بۆ رۆشنبیر هێشتا توانای جیاکردنەوەی دوو شتیان نییە، یەکەم رۆشنبیر وەک مرۆق، دووەم رۆشنبیر وەک خاوەن مەعریفە. بۆیە تەنها رۆشنبیرە تەقلیدییەکان بە مانای گرامیشییەکەی رۆڵیان هەیە و ئەوانیش هەمان گووتاری باو بەرهەم دەهێننەوە، تۆ بڕوانە نیتچە کۆتاییەکانی تەمەنی لە شێتخانە بردە سەر کەسیش نکۆڵی لە بلیمەتییەکەی ناکات کە پڕ بوو لە شێتی، ژان ژینە دز بوو زۆربەی بەرهەمە شانۆییەکانی لە زینداندا نوسیوون کە بەهۆی دزییەوە رێی کەوتبووە حەپسخانە، کەچی لە ریزی شانۆنامەنووسە جیهانییەکان هەژمار دەکرێ. پاپلۆ نیرۆدا وەزیری گەندەڵترین دەوڵەت بوو! کەس نییە شیعرێکی ئەوی خوێندبێتەوە سەرسام نەبێت پێی. هایدگەر فەیلەسووفێکی نازی بوو ئێستاش خودی خۆی و تێزە فەلسەفییەکانی هەوێنی وانەی فەلسەفەن لە سەرتاسەری جیهاندا. میشێل فوکۆ هاوڕەگەزباز بوو کەچی هێشتا سەرنجڕاکێشترین فەیلەسووفە. جان جاک رۆسۆ باس لەوە دەکات بە منداڵی دەستدرێژیی سێکسی کراوەتە سەر کەچی فیکری ئەو هەوێنی ئەو پەیمانە کۆمەڵایەتییەیە هەنووکە ئەوروپا تێزێکی لە پیادە کردووە! ئەرێ تۆ بڵێی ئەمانە کوێی کۆمەڵگەی کوردیی بوونایە چی نەفرەتێکیان بەسەردا بباریبایە؟!.

- ئەم چاپێکەوتنە لە مانگی نیسانی ساڵی ٢٠١٨دا ئەنجام دراوە و لە مانگی مایۆیی ٢٠١٨دا لە رۆژنامەی “رووداو” بڵاوکراوەتەوە، هاوکات لە ماڵپەڕی رووداو نێت دووبارە بڵاوکراوەتەوە.

چیرۆک بۆ منداڵان\ کاترین و شێرەکە. نووسینی: کلەیر جارێت. وەرگێڕانی لە

ئینگلیـــزییەوە : عەبـــدوڵا سڵێمان(مەشخەڵ)

کاترین لەخەو هەستا و شێرێکی بینی کە پێدەکەنی.
کاترین وتی "سڵاو شێرەکە"
شێرەکە چووە لای کاترین و لەتەنیشتییەوە دانیشت.
کاترین باسی شیش و پەتی یاریکردن و خوشکە بچکۆلانەکەی بۆ کرد.
" با قاوەڵتی بکەین" کاترین ئەمەی وت و ئینجا چوونە خوارەوە.
کاترین دەفرێکی گەورەی بۆ شێرەکە پەیدا کرد.
دوای قاوەڵتی کردن کاترین چوو خۆی بگۆڕێ. بڕیاریدا کراسە پەمبەکەی لەبەر بکات کە قۆپچەی زەردی پێوەیە.
بەخێرایی جلەکەی لەبەر کرد و پاشان قاپووتەکەی کردە بەر. کاترین لەشێرەکەی پرسی "لەگەڵم دێیت بۆ قوتابخانە؟"
شێرەکە وتی " بەڵێ"
کاترین هاتەوە یادی کەکتێبەکانی کتێبخانە دەبێت بباتـەوە.
لە قوتابخانە کاترین قاپووتەکەی داکەند و بە عەسقییەکەوە هەڵیواسی.
کاسری بەهێواشی چرپاندی " ئا ئاوا" و چووە ناو پۆلەکەیەوە.
تیکڵ خانم وتی " سڵاو کاترین". منداڵەکانیش خۆشحاڵ بوون بەبینینی شێرەکە.
کاترین لەنێوان جەیسن و لاورین دانیشت و شێرەکەش لەپشت کاترینەوە دانیشت.
تیکڵ خانم وتی " بەیانیتان باش"
منداڵەکانیش وتیان " بەیانیت باش تیکڵ خانم.
تاق بەیانی کاترین کاغەزی ئەبڕی و بە چرێش پێکییەوە دەنووساند و بۆیەی ئەکردن. وێنەی شێرێکی دروست کرد.
لەکاتی پشووشدا بازبازێن و یاریان کرد.
شێرەکە سواری پشتی خۆی ئەکردن.
شێرەکە وتی " من تینوومە"
کاترین دەفرێکی گەورەی پەیدا کرد و بۆی پڕ لە ئاو کرد.
دوای نانخواردنی نیوەڕۆ سەرخەوێکیان شکاند. هەموو لەسەر پارچە کۆمبارەکان پاڵیان دایەوە وەختێ تیکڵ خانم چیرۆکی بۆ دەخوێندنەوە.
دوای نیوەڕۆشیان بە دروست کردنی هەندێ شتەوە بەسەر برد.
کاترین تاجێکی زەردی دروست کرد و دایە شێرەکە.

شێرەکە وتی ” سوپاس کاترین”
کاتێک ساتی چوونە مالەوە هات، کاترین باوەشێکی گەورەی بەشێرەکەدا کرد.
کاترین وتی ” قوتابخانەت پێخۆشە”
شێرەکە وتی ” منیش پێمخۆشە”
لەڕێگای گەڕانەوە بەرەو مال□ ه□ندێ شتیان کڕی. کاترین هەندێ خشڵی هەڵبژارد، دوو ملوانکەی زیو و ئەنگوستیلەیەکی ئەڵماس.
کاترین هەستی بەماندووبوون کرد. شێرەکە هەندێک خستی□ سەر پشتی خۆی.
لەحەوشەی پشتەوە یاریان کرد. شێرەکە جۆلانەی بەکاترین کرد و فێری مڕاندنی کرد.
زۆری پێنەچوو نانی ئێوارە ئامادە بوو کە ماسی لەشیش دراو بوو.
کاترین وتی ” شێرەکەم لەژێر مێزەکەدایە”
دوای نانی ئێوارە تەماشای فیلمی “شەڕەپشیلە”یان کرد و پاشان کاتی خۆشووشتن هات.
شێرەکە لەتەنیشت بانیۆکەوە دانیشت و بۆنی هەڵمی دەکرد.
کاترین لەسەر پەنجەرەکە نووسی “شێر”
شێرەکە تەماشای کاترینی کرد کە قات بێجامەکەی لەبەر کرد و ددانی شووشت.
شێرەکە وتی ” شێر ددانی ناشوات”
کاترین وتی “بێگومان ئەیشوات” “هەموو کەسێک ددانی ئەشوات”
کاترین وتی ” شەو شاد لە خوشکە بچکۆلانەکەم بکە”
دایکی کاترین کەوتە خوێندنەوەی چیرۆک و کاترینی لەئامێز گرت و ئینجا بەخۆیەوە نووساند و ماچێکی گەورەی کرد.
دایکی کاترین وتی” شەو شاد، شەو شاد ئازیزەکەم” کاترینیش چووە باخ□□بی□وە.
کاترین وتی ” شەو شاد شێرەکە، بەردەوام دێی بۆ ئێرە؟”
شێرەکە وتی ” بەڵێ بەردەوام دێم”.

سەرچاوە :

Catherine and the Lion
By Clare Jarrett
Printed in Hong Kong 1996

مێژووی درۆ.. بەختیار محەمەد

((ئەگەر هەموو گەنجینەیەکت تاقی کردەوە، ڕاستگۆیی باشترینیانە)).(1)

((ئایا نازانی، کە درۆی ڕاستەقینە… بۆ خواوەندان و بۆ خەڵکیش وەکو یەك قێزەونە؟)).(2)

کەس نازانێ کەی مرۆڤ فێرە درۆکردن بووە؟ ئایا درۆکردن دیاردەیەکی شارستانییە؟ ئایا پێویستییەکی مرۆییە و بەرهەمی بەرژەوەندی و ناکۆکی و ملانێکانە؟ ئایا سەرەتا درۆ لە نێوان کێ و کێ – دا دەستی پێکردووە و پەیدا بووە؟ لە چ شوێنێکی ئەم جیهانە و لە چ کات و ساتەوەختێکی مێژوویدا درۆ کراوە و سەری هەڵداوە؟ ئایا درۆ هۆکارێك بووە بۆ ئەوەی لەلایەکەوە مرۆ بەردەوامیی بە ژیانی خۆی بدا و لەلایەکی دیکەشەوە هۆکارێك بووە بۆ تاوان و ماڵوێرانیی؟ ئایا مرۆڤ (مرۆڤایەتی) دەتوانێ بەبێ درۆ بژی؟ ئەگەر دەتوانێ بۆ ناتوانێ درۆ نەکا و بۆ واز لە درۆ ناهێنێ؟ ئایا درۆکردن بە پلەی یەکەم پێوەندی بە دەسەڵاتەوە هەیە؟ ئەی ئایین چۆن دەڕوانێتە درۆ؟ بۆ بە ڕەهایی ڕەتی دەکاتەوە؟ ئەی هەڵوەستی فەلسەفە لە ئاست درۆدا چییە؟ ئایا فەلسەفەیەکی ڕاستەقینە هەیە، کە چەمکی درۆ ڕەت نەکاتەوە و بە کارێکی خراپ و قێزەونی نەزانێ؟ ئایا هەر کۆمەڵگە نییە، کە درۆ بەرهەم دەهێنێ و هەر ئەویش نییە، کە دەتوانێ لەناوی ببا؟ ئایا درۆیەکان جیاوازن؟ واتە جیاوازن لە ئاستی کاریگەریی نەرێنییان لەسەر ژیانی ئەوی دیکە و ژیانی کۆمەڵگەدا؟ واتە ئاستی خراپی درۆی سیاسی وەك درۆی کەسیی و کۆمەڵایەتییە؟ ئایا هەرگیز درۆی ئابووری و بازرگانی بە درۆی بەرژەوەندی کۆمەڵایەتی بەراورد دەکرێ؟ ئایا، کە دەسەڵات (سیاسەتمەدار) درۆ دەکا، وەکو ئەوەیە، کە دراوسێ و هاوڕێکەت درۆت لەگەڵدا بکەن؟ ئایا، کە درۆ زۆرجار ئامراز و هۆکاری تاوانە، ئامراز و هۆکارێکی بەرگرییش نییە: بەرگرییکردن لە خۆ؟ بەڵام مەترسی ڕاستەقینەی درۆ لە چ بوار و لە چ ئاستێکدایە؟ لە بوار و ئاستی سیاسی؟ یانیش لە بوار و ئاستی ژیانی کۆمەڵایەتی؟ ئایا، کە دەسەڵات و دەسەڵاتدار درۆ دەکەن، هەرگیز وەکو ئەوەیە، کە بۆ دەسەڵات و نادەسەڵاتدار درۆ دەکەن؟… هیوادارم لەم وتارەمدا بتوانم بە پێی توانا وەڵامی ئەم پرسیارانە

بدەمەوە و هەندێك بە تۆر و تەسەلی لەم چەمكە (دیاردەیە) بڕوانین و بدوێین.

پێدەچێ بەر لەهەر شتێك درۆ (وەك زۆر دیاردەی دیكەی كۆمەڵایەتی و ئەخلاقیی) بەرهەمی پەرەستاندنی ژیار بێ. واتە درۆ یەكێكە لە بەرهەمە نەرێنییەكانی پەرەستاندنی ژیار. پێشدەچێ پرەنسیپی (سەرەتای) درۆ، بەرەژەوەندی بێ؛ جا ئەم بەرژەوەندە چ بەرژەوەندی تاكەكەسی بێ، یان بەرژەوەندی كۆمەڵەكیی و كۆمەڵایەتی بێ. پێدەچێ هەموو ئەوانەش پێوەندییان بە دەسەڵاتی (بەرژەوەندی) جیاوازی چینایەتییەوە هەبێ: بەرژەوەندی جیاوازی چینەكان، بەهای درۆی بەرژەوەندی چینەكان بەرهەم دەهێنێ. واتە هەردەم لە پشت درۆكردندا جۆرێك لە دەسەڵات هەیە: دەسەڵاتی چینایەتی و كۆمەڵایەتی و ئابووری و تەنانەت تاكەكەسیش. واتە درۆكردن پێوەندی بە دەسەڵاتەوە هەیە: ترس لە دەسەڵات، هەر دەسەڵاتێك بێ؛ بەڵام گەورەترین ترسی درۆ لە حەقیقەتە، حەقیقەتی كەشفكردنی خۆی، بۆیە زۆرجار درۆ، یان دەسەڵات، یانیش تاكتیك و فرت و فێڵ دژ بە حەقیقەتی ئاشكرابوونی خۆی بەكار دەهێنێ. لە ژیاری ئێمەدا درۆ هەر تەنیا دیاردەیەكی قێزەونی زیانبەخش نییە، بەڵكو دیاردەیەكی ژیاریی سوودبەخشیشە. مادەم ستەم هەیە، دەشێ درۆی سوودبەخشیش هەبێ. مادەم ترس (ترساندن) هەیە، دەشێ درۆی سوودبەخشیش هەبێ: درۆی فریاكەوتن (ئەگەر بشێ ئەم ناوەی لێ بنێین). ئەم جۆرە درۆیە پلاتۆ (ئەفلاتوون) پێی دەڵێ: ((درۆی گۆكراو{ملفوظ ِ})). بەم شێوەیەش وەسفی دەكا: ((درۆی گۆكراو هیچ نییە جگە لە لاساییكردنەوە و وێنەیەكی كاڵی بارێكی دەروونی بەر لە درۆكە، نەك درۆیەكی تەواو…)).(3) هەڵبەت درۆ هەر پرسێكی (كێشەیەكی) ئەخلاقیی نییە، بەڵكو پرسێكی (گرفتێكی) گەورەی فرەڕەهەندی مرۆڤی سەردەمە. ئێمە لە كۆمەڵگەیەكدا دەژین، ناتوانێ بەبی درۆ بژی: درۆ خەسڵەت و میكانیزمێكی بنچینەیی ژیانی كۆمەڵگەی هاوچەرخی سەرمایەدارییە. بەرچاوترین درۆی ڕۆژانە، كە لەم كۆمەڵگەیەدا دەیبینین، ڕیكلامەكانن بۆ شمەك و كاڵاكان: لەمەوە بەدەردەكەوێ، كە چۆن بەرژەوەندی درۆ بەرهەم دەهێنێ: درۆی پێویست و زەروری. ئەم درۆیە درۆیەكی ئەخلاقییی نییە، بەڵكو درۆیەكی ئابوورییە؛ بەڵام ئایا هیچ درۆیەك هەیە، كە لە پرسی ئەخلاق بەدوور بێ؟ ڕاستییەكەی درۆ دڕاندنی ئەخلاقە. واتە كەی ئەخلاق نەما، ئەو كاتە درۆ دەست پێ دەكا. ئەو كاتەی ئەخلاق وێران دەكرێ، ئیدی پرۆسەی درۆكردن بە سیستماتێك لە كۆمەڵگەدا و لە ژیانی تاكدا دەست پێ دەكا. ئەوەی كە ئەم كارەش ئەنجام دەدا – بە پلەی یەكەم – دەسەڵاتە. هیچ هێزێك

هێندەی دەسەڵات پێویستی بە تێکشکاندنی ئەخلاق و پێویستی بە وەزیفەی درۆکردن نییە. ئەو وەزیفەیەی، کە دەسەڵات هەمیشە شەرعیەتی پێ دەدا. ڕاستییەکەی هەموو دەسەڵاتێکی ستەمکاری ناشەرعی، شەرعیەت بە درۆکردن و پڕۆسەی درۆکردن دەدا. دەسەڵاتی ستەمکار ئەگەر درۆ نەکا، ناتوانێ هەبێ. درۆ ئۆکسجینی کۆئەندامی هەناسەی هەموو دەسەڵاتێکی ستەمکارە. تەنانەت کەسێکی وەك ماکیاڤیللی پێی وایە، کە ((سەرکەوتنی ئەسکەندەری شەشەم بۆ درۆیە سەرسووڕهێنەکانی دەگەڕێتەوە)).(4) ئەفلاتوونیش بەم شێوەیە ڕەوایەتی بە درۆی فەرمانڕەوا و دەسەڵاتداران دەدا و تەنیا بە ئیمتیاز و بە مافێکی ڕەوای ئەوانی دەزانێ و دەڵێ: ((ئەگەر درۆ بۆ کەسێك بشێ، ئەوا تەنها بۆ فەرمانڕەوایان دەشێ، ئەویش بۆ فریودانی دوژمن و بۆ باوەڕپێهێنانی خەڵکی بۆ چاکەی دەوڵەت، ئەگەرنا بۆ هیچ کەسێك ڕێگە پێدراو نییە، کە لەم ئیمتیازەدا بەشدار بێ، بەڵکو ئێمە وای دادەنێین، کە درۆکردنی خەڵك بۆ زەرەری دەوڵەت یەکسانە بە درۆکردنی نەخۆش لەگەڵ پزیشکەکەی و شاگرد لەگەڵ ڕاهێنەرەکەی لە باری تەندروستییەکەی و درۆی کەشتییەوان لەگەڵ کاپتنەکەی لەمەڕ ڕەوشی کەشتییەکە و دەریاوانەکانی…)).(5) هەروەها دەڵێ: ((کە فەرمانڕەوایان ناچارن زۆر پەنا بۆ درۆکردن و چەواشەکردن ببەن لە پێناو سوودی پێڕەوانیان. ئێمە پێشتر گوتمان، کە ئەم جۆرە درۆیە بە کەڵکە بەو سیفەتەی کە دەرمانە.)).(6) درۆ زۆربەی جار – لەسەر ئاستی تاکدا – ڕەهەندێکی چینایەتی کۆمەڵایەتیشی هەیە: هەستکردن بە کۆماسی دەشێ درۆ (کەسایەتییەکی درۆزن) بەرهەم بهێنێ. لێرە درۆ ئامرازی قەرەبووکردنەوەی کۆماسییەکانی ژیانی تاك؛ تاکێك، کە لە ئاست تاکانی دیکەدا خۆی بە کەمتر دەزانێ. ئەم حاڵەتە هەم ڕەهەندێکی چینایەتی، هەم ڕەهەندێکی خودی و زاتیی هەیە. دەشێ بڵێین تاك لێرە کەسێکی درۆزن نییە، بەڵکو وەهمدارە. واتە وەهمی چیرۆکی گۆڕینی واقیعی هەیە. ئەو بە درۆ خۆی دەکاتە کەسێکی پاڵەوان. بە تایبەتی ئەمە لە ئاست نموونەی کەسەکانی دەسەڵاتدا ڕوو دەدا. واتە کەسی درۆزنی وەهمدار، بە داتاشینی چیرۆکێکی درۆ خۆی دەکاتە هاوبەشی کەسە بەرپرسەکانی دەسەڵات. ئەو لە چیرۆکێکی خەیاڵیدا، کە خۆی دایتاشیوە، دەبێتە ئەندامێکی پێگەی بنەماڵەی دەسەڵاتەکان، ئیدی ئەم دەسەڵاتە سیاسی بێ یان کۆمەڵایەتی یانیش ئابووری، گرنگ نییە، گرنگ ئەوەیە، کە ئەم کەسە لە ئازاری واقیعی کەمسەری ڕزگاری ببێ، بۆیەش چێژ لە هەموو وەهم و هەموو درۆکردنێك وەردەگرێ. هیچ شتێك هێندەی دەسەڵات (بەتایبەتی لە کۆمەڵگە تەقلیدییەکاندا) مرۆڤ شەیدای خۆی ناکا. لەمەشەوە دەسەڵات کەسی درۆزن و ماستاوچی بەرهەم دەهێنێ؛ ئەو کەسانەی کە

هیچ ڕێگەیەکیان نییە، بۆیە دەیانەوێ لە ڕێی درۆ و مەراییکردنەوە، ڕێگەیەك لەناو دەزگاکانی دەسەڵاتدا بۆخۆیان بەدەست بهێنن. ئەم ڕێگەیە زۆربەی جار ڕێگەیەکی پاشکۆییە. واتە ڕێگەیەکە پاشکۆیی و کۆیلەیی بۆ دەسەڵات بەرهەمی دەهێنێ. سەرلەبەری پاسەوانەکان – لە هەر ئاستێکدا بن – ئەم ڕێگەیەیان هەیە: ڕێگەی پاشکۆیەتی بۆ دەسەڵات. دەبێ بزانین، هەندێ جار درۆ، درۆ بەرهەم دەهێنێ. بەنموونە دەڵێم: من هەرچەند ڕاستگۆ بووبم لە ژیانی خۆمدا، بەڵام کە درۆم کردبێ، ئەوا – زۆربەی جار – لە ترساندا درۆم کردووە: ترس لە دایك و باوك، لە مامۆستایەکەم، لە پۆلیس و ئاسایش، لە هەموو دەسەڵاتێك، کە ویستوویانە هەڕەشەم لێ بکەن. من بەم شێوەیە درۆزن بوویمە: واتە بە شێوە ئەرێنیی و خۆپارێزییەکەی (هەرچەند بەمە ناگوترێ درۆزن، کە سیفەتی هەمیشەیی نەبێ). بەڵێ زۆر جار ترس لە کۆمەڵگەی داخراودا درۆمان پێ دەکا؛ بۆیە درۆ هەندێ جار پێویستە و ڕێی نەجاتە (ڕزگاربوونە). ئەم درۆیە سوودبەخشە، زەرەرمەند نییە. درۆیەکە دەشێ ژیانی کەسێك لە مەترسی ڕاستەقینە ڕزگار بکا (یان لە هەڵوەستێکی زۆر ناخۆشی شەرمەزارانە). کێ لە ئێمە هەیە جارێك لە جاران درۆی سپی نەکردبێ؟ ئەو درۆیەی هیچ زەرەرێکی نییە و دەشێ سوودی هەبێ. ئێمە هەندێ جار بە ناچاری درۆ لەگەڵ منداڵەکانیشمان دەکەین؛ هەڵبەت درۆی سپی، تا لە فڵانە شت ڕازییان بکەین و واز لە گریان و لاساری و داخوازە ناماقووڵە زۆرەکانیان بهێنن. بەنموونە پێی دەڵێین ئەو شتەی تۆ لە هی برایەکەت یان لە هی خوشکەکەت جوانتر و باشترە (خۆ ئەگەر واش نەبێ)، تا واز لە داواکارییە لاسارەکەی بێنێ و نەڵێ منیش وەکو ئەوان و هی ئەوانم دەوێ؛ بەڵام نابێ درۆکردن لەگەڵ منداڵدا لەم سنوورە (سپییە) تێپەڕێنێ، ئەگەرنا مەترسیدار دەبێ و دەبێتە درۆی ڕەش (ترسناك). درۆی ڕەش لەناو گەورەکاندا هەیە، نابێ لەگەڵ منداڵ بەکار بهێندرێ. بەنموونە سادەترین درۆی ڕەش ئەوەیە، کە بە درۆ بەڵێنیان پێ بدەین ئەو شتەیان بۆ دەکەین، پاشان نەشیکەین و ئەمەش نەك هەر جارێك و دووجار بەڵکو چەندین جار دووبار ببێتەوە و ببێتە دیاردە لای دایکان و باوکان و پەروەردەکارانیان.

لەنێوان درۆی ڕەش و درۆی سپیدا سنوورێکی ئەخلاقیی هەیە: هەموو درۆیەکی ڕەش لە بەدڕەوشتییەوە سەر هەڵ دەدا و بەرهەمی هەرەسی ئەخلاقە: ئەخلاقی تاك و ئەخلاقی کۆ؛ کەچی لە درۆی سپیدا هێزی ئەخلاق بەرجەستە دەبێ: ئەخلاقی یارمەتی دانی خود و ئەوی دیکە. ڕاستییەکەی مادەم دەسەڵاتی ستەمکار و دەسەڵاتی چینایەتی هەیە، ئەوا درۆش بە هەردوو دیوە ڕەش و سپییەکەی (ئەرێنی و نەرێنییەکەی) لە ژیانی

تاك و لە ژیانی كۆمەڵگەدا دەبێ. ئایا درۆی خۆڕسكانە هەیە؟ واتە ئایا هیچ مرۆڤێك هەیە، كە هەر بەخۆڕسك كەسێكی درۆزن بێ؟ ئێمە دەزانین منداڵ تا كەمێك گەورە نەبێ و لەگەڵ دەوروبەرەكەی تێكەڵاو نەبێ و كارلێك نەكا، ناشزانێ درۆ بكا (واتە درۆ لێرە بەرهەمی پەرەستاندنی عەقڵیشە). لەمەوە پێناچێ مرۆڤ بە خۆڕسك بوونەوەرێكی درۆكردە بێ. واتە درۆ بەرهەمی پەرەستاندنی ڕەهەندەكانی ژیارە. بەنموونە: مرۆڤ فێربووە درۆ بكا، تا باشتر بەرژەوەندی خۆی – لەسەر حیسابی ئەوانی دیكە – بپارێزێ. فێربووە درۆ بكا، تا لەناو خێڵ و هێز و گەلەكەیدا خۆی بكاتە دەسەڵاتدار. كێ هێندەی دیكتاتۆرەكان درۆزنە (ئەوان داهێنەری میدیای درۆزنن)؟ ئێمە درۆ دەكەین، تا فێڵ لەوی دیكە بكەین. واتە زیانی پێ بگەیەنین (هەڵبەت درۆی گەورە و ڕەش). هەر درۆیەك زەرەرمان پێ بگەیەنێ، ئەوا درۆیەكی گەورە و ڕەشە. واتە درۆیەكی ترسناكە. درۆی ترسناك ئەوەیە، كە حەقیقەت لەناو ببا. واتە ڕاستی شتەكان لەناو ببا. بەنموونە بۆ شاردنەوەی تاوانێك درۆ دەكرێ، تا ڕاستی كردنی تاوانەكە لەناو ببردرێ. ئەم جۆرە درۆكردنە دەسەڵات دەتوانێ بیكا. واتە دەسەڵات لەڕێی درۆوە ڕاستی تاوانەكانی خۆی دەشارێتەوە. ئەو ئەگەر خەڵكیش بڕوا بە درۆیەكانی نەكەن، بەڵام ئەو لەڕێی هێزەوە وەك ڕاستی درۆیەكانی خۆی دەسەپێنێ. هەركەسێكیش ئەم درۆیە ئاشكرا بكا، ئەوا دەشێ ژیانی بكەوێتە مەترسییەوە. لەمەوە ڕاستگۆیی و دەستگرتن بە ڕاستییەوە شتێكی دژوار و مەترسیدارە. ڕاستیگوتن دژی درۆكردنە، دژێكی ڕەها؛ بەڵام هەندێ جار درۆ لەپێناو ڕاستیدا دەكرێ. ئەم درۆیە درۆی سپی و درۆی تاكتیكییە. واتە درۆ لێرە دەتوانێ وەك پەرژینێك ڕاستیی (حەقیقەت) بپارێزێ. ئەم جۆرە درۆیە ڕاستییە، بەڵام بە تۆكڵی درۆ. واتە ڕاستییەكە، كەڵ لە بەرگی درۆدا خۆی دەردەخا. ئێمە ئەم جۆرە درۆیە هەمیشە لەنێوان جەللاد و قوربانیدا بەدی دەكەین. جەللاد دەیەوێ بە ئەشكەنجەدان دانپێدانان (ڕاستییەكان) بەدەست بهێنێ، بەڵام قوربانی هەوڵ دەدا ئەم ڕاستییانە وەك نهێنی لەلای خۆی بپارێزێ، تا تاوانبار نەكرێ؛ چونكە جەللاد هەوڵ دەدا لەڕێگەی دانپێدانانەوە (بەدەست هێنانی ڕاستییەوە) ڕاستییەكان بكوژێ. تەنانەت جەللاد هەول دەدا درۆش بە كەسی قوربانیی بكا، تا لەم ڕێگەیەوە ڕاستییەك – ئەگەر بە درۆش بێ – بەدەست بهێنێ و بیكوژێ و لەناوی ببا. ڕاستییەكەی وەزیفەی جەللاد ئەوەیە، كە ڕاوەدووی حەقیقەت بنێ، ئەو حەقیقەتەی، كە جەللاد لێی دەترسێ و دژی جەللادە. هەموو دەسەڵاتێكی ستەمكار فۆبیای لە ڕاستی هەیە، هەربۆیەشە دەسەڵاتی ستەمكار بە هەموو شێوەیەك ڕەخنە قەدەغە دەكا، چونكە ڕەخنە جەوهەری ڕاستییە. ڕەخنە ڕاستی دروست دەكا و

ئاشکرای دەکا، نەك بە پێچەوانەوە؛ ئەگەر ڕەخنە نەبێ، ئەستەمە ڕاستییش هەبێ. تا ئێستا، هەموو جیهانی پێشکەوتوو، ڕەخنە پەیدای کردووە و بەرهەمی هێناوە. هەر لەبەر ئەوەشە لە کۆمەڵگە دواکەوتووەکاندا ڕەخنە نییە؛ جنێو و جەنگ هەن، بەڵام ڕەخنە وەك فەلسەفە و فیکری فەلسەفی نییە؛ تەنانەت ڕەخنە لە ئاستە هەرە سادە و سەرەتایە کۆمەڵایەتییەکەشی نییە، بۆیە لەم کۆمەڵگایانەدا عەقڵ (ڕەخنە و فیکر) بۆ دەسەڵاتە و سۆز (دابونەریت و دەمارگیریی و ئایین) باڵادەستە. لێرەوە، کە ڕەخنە نەبوو، درۆ زۆر دەبێ: درۆی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئەخلاقیی و … تاد. تۆ بنۆڕە! چۆن ڕێژەی درۆ لە کۆمەڵگەکانی ئێمەدا یەکجار زۆرە لەچاو کۆمەڵگە پێشکەوتووەکانی وەك سوید و دانمارك…؛ چونکە لەوێدا مێژووی فیکری ڕەخنە ئازادی دروست کردووە، بەڵام لای خۆمان وا نییە: چونکە ڕەخنە (بە واتا فەلسەفی و سیاسی و فیکرییەکەی) نییە، ئازادیش (بە واتا کۆمەڵایەتی و دەزگایی و یاساییەکەی) نییە. واتە ڕاستییش (وەك کولتوور، وەك ئەخلاقی باو، وەك جەوهەر و میکانیزمی کاری دەزگاکان و وەك ویژدان و ئەخلاقی کەسەکان) نییە. لێرەوە ڕاستی لە کۆمەڵگەکانی ئێمەدا وەك پراکتیك دیاردەیەکی فرەلایەنی پەسەندکراو نییە، کەچی درۆ بە پراکتیك دیاردەیەکی هەمەلایەنی پەسەندکراوە: ئێمە بە قسە دژی درۆین، بەڵام بە کردار و لە واقیعدا وا نین. زەردەشتیش دەڵێ: ((باشترین چاکە ڕاستییە و بەدترین تاوان درۆیە)).(7)

پەراوێزەکان:

1- ول ديورانت, قصة الحضارة (النهضة / الاصلاح الديني), ترجمة: محمد بدران, د. عبدالحميد يونس, المجلد الحادي عشر (21 / 22), 2001, ص 94
2- افلاتون, الجمهورية, ترجمة: عيسى الحسن (الطبعة الاولى, 2003), ص 139
3- هەمان ژێدەر، ل 140
4- ول ديورانت، قصة الحضارة (النهضة / الاصلاح الديني), ترجمة: محمد بدران, د. عبدالحميد يونس, المجلد الحادي عشر (21 / 22), 2001, ص 69
5- افلاتون, الجمهورية, ترجمة: عيسى الحسن (الطبعة الاولى, 2003), ص 148
6- هەمان ژێدەر، ل 246
7- اكرم بهرامی، پەیامی زەردەشت، وەرگێڕانی لە فارسییەوە: وریا

قانیع (لە بڵاوکراوەکانی دەزگای ڕۆشنبیری جەمال عیرفان 2013)، ل 73

بەختیار محەمەد

دابـەشکردنی مووچە گرێیخواردوەتەوە بە هێنانەئارای هاوسەنگییەکی نوێ لە نێوان هێزە چینایەتییەکاندا.. موئەیەد ئەحمەد

کەمێک بیرکردنەوە لە هۆکارەکانی هەژاربوونی کادری پەروەردەیی و کرێکاران و فەرمانبەران و زۆربەی هاووڵاتیانی هەرێمی کوردستان، و ڕۆڵی دەسەڵات و دوو حزبی بۆرژوا ناسیۆنالیست، واتە دوو حزبی سەرمایە؛ پارتی و یەکیەتی، لەوەدا، ئەوەمان بۆ دەردەخات کە ئەم واقیعە ڕەنگدانەوەی هاوسەنگییەکی دیاریکراوی هێزی چینایەتییە لە هەرێمدا لە نێوان جەماوەری کرێکار و زۆربەی هاووڵاتیان و لە نێوان دەسەڵات و حزبە دەسەڵاتدارەکان و خاوەنەکانی سەرمایە.

چیتر لە هاوکێشەی خەباتی چینایەتی لە هەرێمدا هیچ شتێک جێگیر نەماوەتەوە، ئەوەی جەماوەری کرێکاران و زەحمەتکێشان لە هەرێمی کوردستان و هەروەها لە عێراقدا بەدەستیان هێناوە، بەدرێژایی دەیان ساڵ، لە سەپاندنی دابـەشکردنێکی دیاریکراوی ئەو سامانەی وڵات کە دەوڵەت خاوەندارێتی دەکات، بە شێوەیەک کە کرێکاران و فەرمانبەران لە سەدایەکی دیاریکراو لەو سامانە بەهرەمەند بن، و بۆ ئەوەی داهاتێکی جێگیر و ئاستێکی دیاریکراوی ژیانیان گەرەنتی بکات، چیتر شتێکی گەرەنتی نییە، و تەنانەت هەڕەشەی نەمانی هەیە. بۆیە ئەم دابـەشکردنی سامانە پێویستی بە پێناسە و دیاریکردنێکی نوێ هەیە، بەپێی هاوسەنگی بەکردەوەی هێزی چینایەتی. ئەمە دڵی

مەسەلەکە و جەوهەری بابەتەکەیە و ئەمەش بزووتنەوەی ناڕەزایی ئێستای مامۆستایان و فەرمانبەران لە هەرێمی کوردستان و چارەنووسەکەی دەگرێتەوە.

بۆرژوازی ناسیۆنالیست لە کوردستان و نوێنەرە سیاسییە سەرەکییەکانی، پارتی و یەکێتی، هەروەها پارتە ئیسلامییە ئۆپۆزسیۆنەکان و ناسیۆنالیستە نیولیبراڵەکان، توانییان، بە درێژایی زیاتر لە سی ساڵ حوکمڕانیی خۆیان، وەک حزبە دەسەڵاتدارەکان و ئۆپۆزسیۆن، لە چوارچێوەی ڕژێمێکی ناسیۆنالیستی دەسەڵاتداردا کە ببنەوە لەم هەرێمەدا، و پاشەکشە بەسەر هەوڵ و تێکۆشانی ئازایخوازانەی جەماوەری کرێکاران، زەحمەتکێشان، ژنان، خوێندکاران، گەنجان و ئازادیخوازاندا بسەپێنن، و هەروەها توانیان سیاسەتە ئابوورییە نیولیبراڵییەکانی بۆرژوازی جیهانی بێباکانە و بە پلەیەک لە دڕندەیی کە بە دەگمەن لە جیهاندا دەبینرێت، بسەپێنن بە سەر کۆمەڵگادا، و تاڵان و قۆرخکاریی هەمەلایەنەی سەروەت و سامانی وڵات بکەنە کارەکتەری سەرەکیی و پایەی سەرجەم ڕژێمی ناسیۆنالیستی دەسەلاتدار.

حیزبە دەسەڵاتدارەکانی ناوچەکە، لە ڕێگەی سەرکوت و پشتبەستن بە ئاسۆی سیاسیی ناسیۆنالیستی زاڵ لە کۆمەڵگادا، توانیان چەپۆکی هێزیان بەسەر جەماوەردا توندتر بکەنەوە، و هەرچی لە توانایاندا بوو بەکاریان هێنا بۆ ڕێگریکردن لە تەشەنەکردنی کاریگەرییە شۆڕشگێڕییەکانی بزووتنەوەی شورای کرێکاران و زەحمەتکێشان و بزووتنەوەی کۆمۆنیستی گەشەسەندوو، کە لە سەرانسەری کۆمەڵگادا سەریهەڵدابوو، لە سەرەتای ساڵانی نەوەدەکانی سەدەی ڕابردوودا.

بزووتنەوەی شورایی، وەک هێزێکی چینایەتی شۆڕشگێڕی خەڵکی کرێکار و زەحمەتکێش، و بە دەستپێشخەری ڕێکخراوە کۆمۆنیستەکان، سەریهەڵدا و ڕۆڵی بەرجەستەی دیار بوو لەسەر شانۆی سیاسی، کۆمەڵایەتی و کولتووری لە هەرێم لەو سەردەمەدا، و لە ململانێیەکی جددی دا بوو لە بەرامبەر حزبە بۆرژوا ناسیۆنالیستە کوردییەکان لەسەر دیاریکردنی چارەنووس و دەسەڵاتی سیاسی کۆمەڵگا. هەرچەندە ئەم ململانێیە بە قازانجی حزب و هێزە ناسیۆنالیستەکان شکایەوە، بەڵام ئەمە نەبووە هۆی ئەوەی لە هەمان کاتدا تۆوی دابڕانی سیاسی ئەو حزب و هێزانە لە جەماوەر نەچێنن و زەمینەسازی بۆ داڕمانی ئاسۆ و ستراتیژی نەتەوەیی خۆیان و کەمبوونەوەی دواتری کاریگەرییان لەسەر جەماوەری کرێکاران و زەحمەتکێشان ئامادە نەکەن.

ساڵانێکی زۆرە و بە تایبەت لە ساڵی ٢٠١١ وە لەگەڵ سەرهەڵدانی یەکەمین بزووتنەوەی جەماوەریی دژ بە دەسەڵاتدارانی هەرێم و حیزبەکانیان، ڕەهەندەکانی ئەم دابڕانە مێژووییەی نێوان ئەم

حیزبانە و جەماوەری خەڵکی زەحمەتکێش لە کوردستاندا بە ڕێژەیەکی زۆر هەرچی قووڵتر و چڕتر بوونەتەوە.
لە ئێستادا هیچ سیستەمێکی سیاسی لە هەرێمەکەدا نییە کە پابەند بێت بەو شتەی کە لە ڕووی مێژووییەوە سەپێنراوە، واتە دابەشکردنێکی دیاریکراوی سامانی وڵات لە نێوان بۆرژوازی و دەسەڵاتداران، و چینی کرێکار، چونکە هاوسەنگی هێزی چینایەتی لە نێوان جەماوەری کرێکار و ئازادیخوازن، و ڕژێمی دەسەڵاتدار، تا ڕادەیەکی زۆر بەلای ئەمەی دووەمیاندایە، بە تایبەت دوای ئەوەی حزبە دەسەڵاتدارەکان توانیان ستەمکاری لە هەردوو ناوچەی سەوز و زەرد بسەپێنن و سەرکوتکردنی دەندانەی خۆپیشاندەران چەندبارە ئەنجامبدەن.
ئاڕاستەکردنی ڕەخنەی ڕیفۆرمخوازانە بە ڕووی ڕژێمی دەسەڵاتدار لە هەرێم و بانگەوازکردنی بە ڕاگرتنی تاڵانکاری و گەندەڵی، بە کەڵکە، هەروەها خولانەوە لە بازنەی ڕەخنەی سیاسی و ئەخلاقی، لە پێگەی بۆرژوا ناوەندی ناسیۆنالیست هیچی تر نییە جگە لە کات بەفیڕۆدان بە جەماوەری زەحمەتکێش لە کوردستان. ئەوەی پێویستە ڕەخنەی کردەیی و ڕێکخستنی ناڕەزایەتییە لەسەر بنەمایەکی ڕوونی چینایەتی پرۆلیتاریی بە سەپاندنی داواکارییەکانی جەماوەری کرێکاران و فەرمانبەران و مامۆستایان و هەژاران. لەسەر ئەم بنەمایەوە، بانگەشەی جەماوەری بەرفراوانی زەرەرمەند لە حوکمڕانی ئەم دەسەڵاتە تاڵانچییەیە، کە پەرە بە خەباتی خۆیان بدەن و لە خەباتێکی کاریگەردا یەکی بخەن بە هێنانەدی هاوسەنگییەکی نوێی هێزی چینایەتی و سەپاندنی داواکارییەکانیان بەسەر دەسەڵاتدا.
سەپاندنی داواکارییەکانی جەماوەر بەسەر دەسەڵاتداران و هێنانەدی گۆڕانکاری لە دابەشکردنی سامانی کۆمەڵگا لە بەرژەوەندی ئەوان، ئەڵقەیەکی گرنگ و هەنگاوێکی جددی پرۆسەی گۆڕانکاری شۆڕشگێڕانەی هەمەلایەنە لە کۆمەڵگا و سیستەمی دەسەڵاتدا پێکدەهێنێت. تەنیا شۆڕشێکی کۆمەڵایەتی چینی کرێکار و هەژاران و چەوساوەکان کە سیستەمی چینایەتی سەرمایەداری و ئەو دەسەڵاتە سیاسییەی کە دەیپارێزێت لە عێراق و ناوچەکەدا دەڕوخێنێت، دەتوانێت ئازادی و یەکسانی و خۆشگوزەرانی بە هەمووان بەدەستبهێنێت.
بزووتنەوەی ناڕەزایی مامۆستایان، کرێکاران، فەرمانبەران و جەماوەری هەژار لە هەرێمدا مافی خۆیەتی کە دابەشکردنێکی نوێی سەروەت و سامانی کۆمەڵگا لە بەرژەوەندی خۆیدا بسەپێنێت و سنورێک بە کۆنترۆڵ و قۆرخکاریی بۆرژوازی دەسەڵاتدار لەو سەروەت و سامانانە دابنێت. پێکهێنانی شورا جەماوەرییەکانیان لەسەر بنەمای چینایەتی سەربەخۆی خۆیان هەنگاوێکی ئەوپەڕی گرنگە بۆ ئەوەی

بتوانن سەرپەرشتی دابەشکردنی ئەو سەروەت و سامانە بکەن کە دەوڵەت و ڕژێم قۆرخیان کردووە لە بەرژەوەندی خۆیان. ئەو فۆرمەی کە ئەم ئامانجە بەدی دێت، پەیوەستە بە پەرەپێدانی خودی بزووتنەوەی ناڕەزایەتی و دەستبەرکردنی سەربەخۆیی چینایەتییان.
پرسی بنەڕەتی دەستەبەرکردنی پێدانی مووچە بریتییە لە هاتنەمەیدانی هێزێکی چینایەتی کاریگەر بە سەپاندنی داواکارییەکان و مافی سەرپەرشتیکردنی ڕاستەوخۆی خۆیان لە دابەشکردنی موچەدا بەسەر هەردوو حکومەتی ناوەندی و هەرێمدا.

٢٨/١١/٢٠٢٣

بنبەستی دەسەڵات و بێتوانایی بزووتنەوەی ناڕەزایەتی.. نادر عەبدولحەمید

لە ئێستادا یەک کۆکتێل لە بنبەستی دەسەڵاتی سیاسی و بێتوانایی بزووتنەوە ناڕەزایەتییەکان، بارودۆخی گشتی؛ سیاسی-ئابووری و کۆمەڵایەتی-کلتوری هەرێمی کوردستانی عێراقی پێکهێناوە بە هەموو ئاڵۆزییەکانییەوە.
هەر لە دەیان کێشەی لەچارنەهاتووی نێوان حکومەتی هەرێم و ناوەندەوە بیگرە تا لە گرێژنەچوونی یەکڕیزی حزبە قەومییەکان، تا لەشکرکێشی و موشەکبارانی دەوڵەتانی کۆنەپەرستی ناوچەکە، تا قەیرانی ئابووری؛ لە مایەپووچی زیاتر لە سێ هەزار پڕۆژە و کۆمپانیای سەرمایەداران و بێ مووچەیی و بێکاری و هەژاری کرێکاران و زەحمەتکێشان، تا پەرەسەندنی ئایدیا و نەریتە دواکەوتووەکان و پاشەکشەی فەرهەنگی مۆدێرنیتە و بەها جیهانییەکانی ئینسان و هاتنەخوارەوەی پلەی ئینسانی ژن لە کۆمەڵگە و بێ ئاسۆیی لاوانی کچ و کوڕ و کۆچ و ڕەوی بەکۆمەڵیان بەرەو هەندەران بە دەرباز بوون لەم بارودۆخە دۆزەخییەی کە دەسەڵاتی بورژوا ناسیونالیستی کورد کۆمەڵگەی کوردستانی عێراقی پێ شکەداوە.
ئەم بارووداخە لە ئێستادا، ئەگەر سەرپێی سەیری بکەین، وێنەیەکی

فۆتۆگرافی وەستاو (ئیستاتیکی) دێتە بەرچاومان، بەڵام ئەمە خۆی وێنەی چرکەساتێکی مێژوویی دیاریکراوە کە لەسەر پڕۆسەیەکی دینامیکی زیندوو لە کێشمەکێشکی کۆمەڵایەتی چینایەتی دوو ڕەوەندی مێژوویی هاتۆتە ئاراوە لەم هەرێمەدا، کە هەلومەرجێکی بابەتی شۆڕشگێڕانەی هێناوەتە ئاراوە، بەڵام نەگەیشتۆتە ئەوەی ببێتە قەیرانێکی شۆڕشگێڕانە بۆ ڕاماڵینی دەسەڵات لە هەرێمەکە.

دووبارە بەرهەمهاتنەوەی ئابووری و دەسەڵاتی هەرێمەکە

یەکێک لەو دوو ڕەوەندانەی ئەم بارودۆخەی هێناوەتە ئاراوە، پەرەسەندنی پەیوەندییەکانی سەرمایەدارییە، لە کۆڵەکە و ئینتیگرەبوونی سەرمایە و سەرمایەداران و بورژوازی هەرێمی کوردستان و دەسەڵات و حکومەتەکەی لەگەڵ سەرمایە و سەرمایەداری و بورژوازی ناوچەکە (تورکیا، ئێران و وڵاتانی کەنداو) و لێکهەڵپێکان بە بازاڕ و سەرمایەی جیهانی و بە بورژوا ئیمپریالیستی جیهانییەوە. ئەمە ئەم هەرێمە بۆتە بەشێکی لێکهەڵپێکراوی جیهانی سەرمایەداری هاوچەرخ و ملکەچی هەمان یاسا و ڕێساکانی ئەو سیستەمە سەرمایەدارییە هاوچەرخەیە وەک پێکهاتەیەکی ئابوری کۆمەڵایەتی و سیاسی. لێکدانەوە بۆ بارودۆخی کوردستانی عێراق و ئاکامگیری لێی، بەبێ لەبەرچاوگرتنی ئەم ڕاستیانە، ناتوانێت واقعی و دروست بێت.

ناسیونالیزمی کورد، وەک بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتی سیاسی (کوردایەتی) بە دەسەڵاتدار و ئۆپۆزیسیۆنییەوە، بە باڵی ڕاست و چەپییەوە، وە بە هاوکاری و هاوپەیمانەتی ئیسلامی سیاسی ئەم ڕەوەندەیان بردۆتە پێش، بە هەموو ڕوانگەیەکی جیاواز و کێشمەکێش لەسەر جیهەتگیرییە ئیقلیمی و بلۆکبەندییە جیهانییەکان.

لە (کۆڕبەندی جیهانی وزە) لە (٢٧ و ٢٨ی ئازاری ٢٠٢٢) لە (دووبەی) پایتەختی (ئیمراتی عەرەبی یەکگرتوو)، هەروەها لە (لوتکەی جیهانیی حکومەتەکان) هەر لەو شارە بەدوای کۆڕبەندەکەدا لە (٢٩ و ٣٠ی ئازار)، سەرۆکی حکومەتی هەرێم (مەسرور بارزانی) لە وتەکانیدا ڕایگەیاند کە ئامادەیە بەشداری بکات لە پڕکردنەوەی کەموکوڕییەکانی بازاڕی نەوت و گاز و وزەی جیهان، بەتایبەت دوای جەنگ لە ئۆکرانیا، ئەمە لە کاتێکدایە کە هەموو ساڵێک جەماوەری هەرێمەکە هەر لە پایزەوە بەر لە زستان خەریکی خۆپیشاندان و ناڕەزایەتی دەربڕینن دژ بە نەبوونی نەوت و گاز لە هەرێمەکە بە پێداویستی ڕۆژانەیان هەتا بە نرخێکی گرانتریش لە بازاڕی جیهانی. ئەمەش واتا سیستمی ئابووری هەرێم وەک بەشێکی ئۆرگانیکی بازاڕی جیهانی، ئاڕاستەی دابین کردنی پێداویستییەکانی سەرمایە و سەرمایەداری جیهانییە، نەک دابینکردنی پێداویستییە سەرەکییەکانی

هاوڵاتیانی ناوخۆ.
نەک هەر ئەوەش بەڵکو مانەوە و ئاسیشی سیستمی سیاسی و حکومەتی هەرێم و حزبەکانی دەسەڵاتداری، هەرچی زیاتر گرێی خواردووە بە بەرژەوەندی زلهێزە ئیقلیمی و نێودەوڵەتییە ئیمپریالیستەکانی ڕۆژاوا، بەتایبەت بەرژەوەندە ستڕاتیژەکانی ئیمپریالیزمی ئەمریکی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا.
ئەمڕۆ جگە لە شەپۆلی خۆپێشاندان و ناڕەزایەتی جەماوەر کە خوازی ڕزگاربوونن لەدەست دەسەڵاتدارێتی هەرێمەکە، هەتا بەپێی ستانداردەکانی بورژوازیش، ئەم دەسەڵاتە هیچ شەرعییەتێکی نەماوە؛ ئەمە نەک هەر لە بایکۆتی زووربەی هەرە زۆری جەماوەر لە هەڵبژاردنەکاندا دەبینرێت، بەڵکو لە مامەڵەی حزبەکانی دەسەڵات و حکومەتی هەرێمیشدا لەگەڵ دامەزراوەی پەرلەمان بەئاشکرا دیارە کە ئۆڕگانێکی ڕوکەش و پوچ و گەندەڵە لە چەشنی حکومەتە گەندەڵەکەی هەرێم و حزبەکانی دەسەڵات.
بەم پێیە هەم ئابووری هەرێمەکە و هەم دەسەڵاتدارێتییەکەی لەسەر بنەمای بەرژوەندییە ئابووری و ستڕاتیژە سیاسی و سەربازی و ئاسایشییەکانی زلهێزە ئیقلیمی و ئیمپریالیستییەکانی جیهان دووبارە بەرهەم دەنێوە، بەردەوام دەبن و لە کێشمەکێشی جیۆ-پۆلیتیکی ناوچەکەدا درێژە بەمانەوەی خۆیان دەدەن.

نەخشەمەندی و پلانی ئاگاهانەی نیولیبرالیزم

دەسەڵاتدارێتی ناسیونالیزمی کورد لە (١٩٩١)ەوە تا ڕووخانی ڕژێمی بەعس (٢٠٠٣)، گەرچی درێغی نەکردووە لە گرتنەبەری ئەجندای بازاڕی ئازاد و برەودان بە کەرتی تایبەت و کۆمپانیاکان، بە بەتاڵانبردنی سامانی گشتی کۆمەڵگە، بەڵام بەهۆی جەنگی ناوخۆ و هەڵواسراوی بارودۆخی سیاسی کوردستانی عێراق لەو کاتەدا، نەیپەڕژاوەتە سەر ئەوەی کە بە پلان و نەخشە، سیاسەتی ئابووری نیولیبرالیزم و تایبەتاندنی کەرتی گشتی (خەسخەسە) پیادە بکات، بۆیە دوای (٢٠٠٣) نەخشمەندانە پیادەی کردووە.
پەسندکردنی (یاسای نەوت و گاز) لە (٢٠٠٦)دا ئەڵقەیەکی پتەوی ئەو نەخشەیە بوو، تا ئەوەی کە کێشەی نێوان حکومەتی هەرێم و ناوەندی بووە بڕینی بەشە بودجەی هەرێم لە (٢٠١٤)دا و سەرۆک وەزیرانی ئەوکاتی کابینەی هەشتەم (نێچیرڤان بارزانی) داوای لە (بانکی نێودەوڵەتی) و (سندوقی دراوی نێودەوڵەتی) کرد کە کۆمەگیان بکەن، ئەوەبوو لە (٢٠١٦)دا کۆنفراسیەکیان لە هەولێر بەست بە شداری (نەتەوە یەکگرتووەکان) بۆ دانانی نەخشەیەک بۆ ئابووری هەرێمەکە.
ناوەڕۆکی ئەم نەخشەیە، لایەک بریتی بوو لە کەمکردنەوەی خەرجییەکانی حکومەت؛ بە ڕادەستکردنی کەرتی گشتی هەرچی زووتر و

خێراتر بە دەستی کۆرتی تایبەت و کۆمپانیاکان، و شانخاڵی کردنەوەی حکومەتی هەرێم لە پێشکەشکردنی خزمەتگوزارییەکان، وە لە لایەکی ترەوە زۆرکردنی داهاتی حکومەت بە دانانی باج و سەرانە بەسەر هاوڵاتیاندا.
ئەم بارودۆخەی ئێستا لە سەرەتای (٢٠٢٤)دا کە وەک وێنەیەکی وەستاو دەبینین لە بێ مووچەیی، پەرەسەندنی بێکاری و هەژاری لە ڕادەبەدەر، نەبوونی خزمەتگوزارییەکان و وێرانبوونی کەرتی تەندروستی و خوێندن و ...هتد، هەمووی ئاکامی پڕۆسەیەکی چەندین دەیەیە لە گرتنەبەری ئەم سیاسەتە چینایەتییە نیولیبرالیزمە ئابوورییە کە تەواوی سەروەت و سامانی کۆمەڵگەی بە ملیارەها دۆلار لە دەستی کۆمپانیا زەبەلاحەکاندا کۆکردۆتەوە.
بەم پێیە، بێ مووچەیی هەژاری و برسییەتی و نەخۆشی و کەمی خزمەتگوزاری گشتی، ... ئاکامی نەبوونی سەروەت و سامان نییە لە هەرێمەکەدا، تا چاوەڕێی دەستی حکومەتی ناوەند بێت بودجە بنێرێت، بەڵکو بە دیاریکراوی ئاکامی دەستبەسەراگرتن و مۆنۆپۆڵکردنی ئەو سامانە گشتییەیە کە دەسەڵاتی سیاسی هەرێمەکە بە حکومەت و حزبە قەومی و ئیسلامی و پەرلەمان و هێزی پێشمەرگە و ئاسایش و دادگا و میدیایەکی زەبەلاحەوە پارێزگاری لە دەکەن. ئەمە واقعییەتێکی چینایەتی سیاسی دەردناک و ئاکامی پەرەسەندنی سەرمایەدارییە، کە کۆمەڵگەی دووکەرت کردووە لە نێوان کەمایەتییەکی خاوەن دەسەڵات و پشتیوانەی ئیقلیمی و نێودەوڵەتی و مۆنۆپۆلکەری سەروەت و سامان و زۆرایەتییەکی بەشبەش کە ژیانێکی کولەمەرگی بەسەردا سەپاوە.
نمونەی بەرچاوی ئەم واقعیەتە ئەوەیە کە دوای ئەو هەموو ساڵە لە دەرهێنان و فرۆشتنی نەوت و گاز لە بازاڕی جیهاندا، لەوسەرەوە حکومەتی هەرێم زیاتر لە (٣٢) ملیار دۆلار قەرزارە، لەوە دەچێت داهاتی دەرهێنان و فرۆشتنی ئەم سامانە سروشتییە هەر بە کۆمپانیا بیانی و ناوخۆییەکان بووبێت و ئەم حکومەتەش تەنها بە گرتنە ئەستۆی خەرجییەکان بەشداری کردبێت! و بە لە بڕینی مووچەی مامۆستا و کارمەندان، بە داسپاندنی باج و سەرانە بەسەر هاوڵاتیان و بە بڕینی خزمەتگوزارییەکان قەرزەکانی بداتەوە.

بزووتنەوەی ناڕەزایەتی، قۆناغەکان و تایبەتمەندییەکانی

جەماوەری زەحمەتکێش و ئازادیخواز وەنەبێ لەبەرامبەر ئەم بارودۆخەدا بێدەنگ بووبن، هەمیشە خەریکی مانگرتن و خۆپیشاندان وەڕێخستنی بزووتنەوەی ناڕەزایەتی بوون، کە لە هەر قۆناغێک لە سێ قۆناغی (١٩٩١-٢٠٠٣) و قۆناغی (٢٠٠٣-٢٠١٣) و قۆناغی (٢٠١٣-٢٠٢٣) تایبەتمەندی خۆی هەبووە. لێرەدا ناچینە ناو خودی ئەم باسەوە، بەڵکو ئەوەی شوێنی مەبەستمانە ئەوەیە کە لە قۆناغی دووەمدا

داهاتێکی زۆر لە بودجەی سەراسەری عێراق و داهاتی ناوخۆ کەوتە بەردەست حکومەتی هەرێم و حزبەکانی دەسەڵات و سفرەخوانی بازرگانان و بەڵێندەران و خاوەن پڕۆژە ئابووری و کۆمپانیاکانی پێ ڕازێنرایەوە، ئەم قەناعە بە تەخشان و پەخشانی دۆلار و دابەشکردنی زەوی و دروستبوونی گەڕەکەکانی فیرعەوناوا ناسراوە، لە بەرامبەر ئەم هەموو ناز و نیعمەتەی توێژە جۆراوجۆرەکانی سەرمایەداران، جەماوەری زەحمەتکێش و هاوڵاتیان بەدەست نەبوونی خزمەتگوزارییەکان، و ئازادیخوازان و ڕۆشنبیرانیش بەدەست سەرکوتی فکری و سیاسییەوە دەیانناڵاند و لێرەو و لەوێ ناڕەزایەتییان دەنواند، تا ئەوەی لە (ئەگەستی ٢٠٠٦)دا بووە شەپۆلێکی خۆپێشاندان و پاشان ناڕەزایەتییەکانی دژ بەسەرکوت و تیرۆری ڕۆژنامەنوسان بەدوای تیرۆری (سەردەشت عوسمان)دا لە (ئایاری ٢٠١٠)دا سەری هەڵدا و لە (١٧ی شوباتی ٢٠١١)دا ناڕەزایەتییەکانی ئەم قەناعە گەیشتە چڵەپۆپەی خۆی، بە ئاکام نەگەیشت، سەرکوتکرا و ئەم قەناعە کۆتایی هات.

ئەوەی شایانی باسە ڕۆشنبیرانی لیبڕاڵە قەومیی کوردستان، کە لە هەوڵدا بوون (کوردایەتی) موتوربە بکەن بە لیبرالیزمی جیهانییەوە، لەم قەناعەدا و لەناو ناڕەزایەتییەکاندا زۆر چالاکبوون ئەمەش لە ناو بزووتنەوەکەی (سەردەشت عوسمان) و بەتایبەتیش لە (١٧ی شوبات)دا دەرکەوت، بەڵام دوای بنبەستی هەوڵەکانی (بزووتنەوەی گۆڕان) بە هەنانەدی گۆڕانکاری هەتا ئەگەر شکڵیش بێت لە ڕێگەی پەرلەمانەوە، ئاوێکی سارد کرا بەسەر ئەم لیبڕاڵە قەومییانەدا.

جگە لەوە بارودۆخی قەیرانی ئابووری و دارایی لە دوای ساڵی (٢٠١٣)وە، تا هاتووە چڕتر بۆتەوە و لەسەری خەڵکی کرێکار و زەحمەتکێشدا شکاوەتەوە و بەم پێیەش خەسڵەتی چینایەتی ئەم ناڕەزایەتییانە زیاتر بەرجەستە بۆتەوە و ناڕەزایەتی توێژی ڕۆشنبیران و میدیاکارانی دژ بە تەنگەبەرکردنەوەی ماف و ئازادیی خستەتە ژێر سێبەری خۆیەوە، کە ئەمانە تێکەڵا بوونەتە پاڵنانی هەرچی زیاتری ئەم لیبڕاڵە قەومییانە بە پەراوێزی ئەو بزووتنەوانە، نەک هەر ئەوە، بەڵکو پێشبینی ڕاپەڕینی جەماوەریش وای لە کردوون بەچاوێکی دوودڵییەوە بڕاوانە بزووتنەوەکان و بەناوی دژایەتی کردنی "توندوتیژی" هەرچی زیاتر خۆیان کەنارگیر بگرن لێیان.

ئەمە و لە پرۆسەیەکیشدا، وە بە ئەزموونێکی خۆبەخۆیانە، ئەم ناڕەزایەتییانە نەک هەر هیچ خۆشباوەڕییەکیان بە چاکسازییەکانی حکومەتی هەرێم و حزبەکانی دەسەڵات نەماوە، بەڵکو هەرچی زیاتر سەربەخۆیی خۆشیان لە ڕەوت و حزبە قەومی و ئیسلامییەکان بەرجەستە کردۆتەوە، ئەڵبەتە ئەمە نەفی ئەوە ناکاتەوە کە ئەم ڕەوت و حزبانە

نفوز و جێ پێیان هەبێت لەناویاندا، بەڵام مەسەلەکە ئەوەیە کە ئەم بزووتنەوانە وەک یەکێکی گشتی لە ژێر هەژموون و ئیتۆریتەی سیاسی ئەمانە و لیبڕاڵ قەومییەکانی کوردستاندا نەماون، بەڵام ئەم دابڕانە سیاسییەی ئەم بزووتنەوانە هێشتا نەگەیشتۆتە ئاست دابڕان لە ئاسۆ و ئامانجی ڕەوتە بورژوا قەومییە لیبڕاڵ و ئیسلامییەکان، کە ئەمە ناکۆکییەکی کوشندەی ئەم بزووتنەوانەیە و دواتر دەبینەسەری.

بەکورتی، لە بەرامبەر بنبەستی ئابووری و سیاسی حکومەتی هەرێم و حزبەکانی دەسەڵاتدا، کە توانای هیچ جۆرە چاکسازییەکی هەتا شکڵی و بە ناوەڕۆکیشیان نییە، چەندین بزووتنەوەی ناڕەزایەتی مامۆستایان، کارمەندانی تەندروستی و بەگشتی مووچەخۆران و مانگرتنی دەستەجەمعی شارەکانی وەک دەربەندیخان، پێنجوێن، هەڵەبجە و کفری، دژی نەبوونی خزمەتگوزارییەکان و بێکاری لاوان و هەژاری و بێدەرەتانی وەستاوە، ئەمە جگە لە مانگرتن و ناڕەزایەتی هەر ماوە نا ماوەیەکی کرێکارانی ژینگەپارێز و جەماوەری گەڕەکە فەقیر نشینەکان و شۆفێرانی پاس و تاکسییەکان، … وە هەموو ئەم بزووە ناڕەزایەتییانە لە دەرەوەی هەژموونی سیاسی و ئەجێندای ڕەوت و حزبە ئۆپۆزیسیۆنە قەومی و ئیسلامییەکان لە ئارادان، بەڵام نەیانتوانیووە پاشەکشەیەکی مانادار بە حکومەت و حزبەکانی دەسەڵات بکەن، بە ماوەیەک بە گوێی سەردەردەنن و بە بە بەدەستهێنانی خواستەکانیان پاش ماوەیەک و بەزۆری لە ڕێگەی سەرکوتەوە دادەمرکێنەوە و دووبارە لە کاتێکی تردا سەردەردەهێننەوە و لەناو بازنەیەکی داخراودا دەسوڕێنەوە.

بە دڵنیاییەوە بەرجەستە نەبووبەوەی ئەم ناڕەزایەتییانە لە ناوچەی (زەرد)ی ژێر دەسەڵاتی (پارتی) بەهۆی سەرکوتێکی توندەوە و یەکگرتوونەبوونی ئەم بزووتنەوە جیاجیایانەی ئەم توێژ و بەشە کۆمەڵایەتییانە لە بزووتنەوەیەکی سەراسەریدا لە ئاست هەرێمی کوردستانی عێراق، خاڵێکی لاوازی بنچینەیی ئەم بزووتنەوانەیە لە بەرامبەر حکومەتی هەرێم و حزبەکانی دەسەڵاتدا کە زۆر بەباکن لە ئاست ئەو هەموو نەهامەتی و کارەساتەی کە دایان سەپاندووە بەسەر جەماوەری ئەم هەرێمەدا، نموونەی ئەمە خۆی لە پەککەوتنی سیستمی خوێندن لە (زۆن)ی سەوزدا دەبینێتەوە بەهۆی بایکۆتی زیاتر لە چوار مانگی مامۆستایانەوە، کە نەبێتە مەسەلەیەکی جددی نەک هەر بۆ حکومەت، بەڵکو بۆ ئەجێندای وەزارەتی پەروەردە و خوێندنیش.

پرسیاری ئەسڵی ئەوەیە کە چ بکرێت؟

بەدڵنیاییەوە هەر هەوڵێک بۆ بەرجەستەکردنەوەی ناڕەزایەتییە پەنگخواردووەکانی جەماوەر لە (زۆنی زەرد) و هەوڵدان بۆ یەکخستنی

بزووتنەوە ناڕەزایەتییەکان و هێنانەدی فیدراسۆنێکی سەراسەری ئەو بزووتنەوانە هەنگاوێکی پێشڕەوی جیدی دەبێت، بەڵام دیسان ڕووبەڕووی ئەو پرسیارە دەبینەوە کە چۆن و لە کوێوە دەستبەکار دەبین بۆی؟

خاڵی یەکەم و سەرەتا ئەوەیە کە ئەم بزووتنەوانە، هەڵقوڵاوی کۆمەڵگەیەکی سەرمایەداری و دەسەڵاتی بورژوا ناسیونالیستن، وە بە دیاریکراویش بەرهەمی داسەپاندنی سیاسەتی ئابووری نیولیبرالیزمی حکومەت و حزبەکانی دەسەڵاتە بەسەر جەماوەری زەحمەتکێشی ئەم هەرێمەدا، ئەمە لە لایەک وە لە لایەکی ترەوە ئەم بزووتنەوانە هی توێژە زەحمەتکێش و ڕەنجدەرەکانی ئەم کۆمەڵگەیەن و ڕووبەڕووی دەسەڵاتێک بوونەتەوە کە زووربەی هەرە زۆری کۆمپانیا و پڕۆژە ئابوورییەکانی ئەم هەرێمە یان هی ئەفراد و بنەماڵە و حزبەکانی دەسەڵاتن یان هاوبەشی پشک و خاوەن جۆرێک لە پەیوەندیین کە ئەم حکومەت و دەسەڵاتە بەرژەوەندییەکانیان دەپارێزێت و ئەوانیش بە پێی ئەجینداکانی ئەم حکومەت و دەسەڵاتە کاردەکەن.

بۆیە دەسپێکی عەمەلی ئەوەیە کە دەبێ هەوڵبدرێت ئەم بزووتنەوانە هەڵگری ئەم ئاسۆیە بن لە بەگژاچوونەوەی سەرچاوەی ئەم نەهامەتیانەیان کە سیاسەتێکی چینایەتی ئابووریە و حکومەتی هەرێم و حزبەکانی دەسەڵات ئاگاهانە و نەخشەمەندانە پیادەی دەکەن، و دامەزراوە نێودەوڵەتییەکانی جیهانی ئیمپریالیزم لە (سندوقی دراوی نێودەوڵەتی) و (بانکی نێودەوڵەتی) و (نەتەوە یەکگرتووەکان) و (یەکێتی ئەوروپا) بە پشتییەوەن، کە ئەویش پیادەکردن و داسەپاندنی ئەم نیولیبرالیزمەیە لە کوردستان.

گەرچی بزووتنەوە ناڕەزایەتییەکان وەک ئاماژەمان پێداوە لە ژێر هەژموون و ئەجیندای سیاسی لیبەراڵ قەومییەکان و ڕەوت و حزبە قەومی و ئیسلامییەکان هاتوونەتەدەرەوە و هیچ خۆشباوەڕیەکیشیان بە چاکسازی دەسەڵات نییە، بەڵام ئاسۆ و ئامانجی ئەو ڕەوتانە زاڵە لەناو ئەم بزووتنەوانەدا و ڕێگرە لەوەی نوکی ڕمەکانیان ئاڕاستەی ئەو شوێنە بکەن کە جەوهەری و سەرەکییە لە پێشڕەوی و بەدەستهێنانی سەرکەوتنیاندا.

بەمانایەک دەبێ هەوڵبدرێت بزووتنەوەی ناڕەزایەتی مامۆستایان و فەرمانبەران، بزووتنەوەی ئازادیخوازانەی ژنان، بزووتنەوەی لاوانی شۆڕشگێر، بزووتنەوەی بێکاری و بزووتنەوەی توێژە جۆراوجۆرەکانی کرێکاران …. هەموویان یەکگرتوو بن بە بەگژاچوونەوەی سیاسەتی نیولیبرالیزم کە حکومەتی هەرێم پیادەی دەکات. دەبێ نەک هەر حکومەتی هەرێم و حزبەکانی دەسەڵات وەک هۆکاری سەرەکی ئەم نەهامەتیانەی خەڵکی بناسێنرێن، بەڵکو دەبێ لەگەڵیشیاندا (یەکێتی

ئەوروپا) و (ئەمریکا) دامەزراوە نێودەوڵەتییەکانیش وەک دووژمنی خەڵکی کوردستان بناسرێنەن، و لە هەوڵی ڕێکخراوکردنی ئەو جەماوەرەدا بن بەم ئاسۆیەوە بۆ بەگژاچوونەوەی ئەم بەرە یەکگرتووەی حکومەتی هەرێم و پشتیوانە نێو دەوڵەتییەکانی.
ئەمەش کارێک نییە تەنها بە پڕوپاگەندەی فکری و سیاسی ئەنجام بدرێت، لەگەڵ ئەوەشدا کە ئەمە بەشێکی بایەخدارییەتی، بەڵکو دەستبەکاربوونە لەناو خودی ئەم بزووتنەوانەدا و پەیوەندی گرتنە بە ڕابەران و هەڵسوڕاوانیان و پێکهێنانی کۆڕ و کۆمەڵ و ئەڵقەی خەباتکارانە و پێکەوە گرێدانی بزووتنەوە جیاجیاکانی توێژە کۆمەڵایەتییە جۆراوجۆرەکانە لە ڕێگەیانەوە، بەشێوەیەک کە بتوانێت بزووتنەوەیەکی سەرتاسەری دژ بە هەڵپێچان و ڕادەستکردنی کەرتی کشتی بە دەستی کەرتی تایبەت و قۆرخکاری کۆمپانیاکان بە سەروەت و سامانی ئەم هەرێمە بووە ستنەوە و لە پەرەسەندنیشیاندا دەست بەسەر سەرمایەکانیاندا بگرن و بیگێڕنەوە بۆ خەزێنەی گشتی و بخرێتە خزمەت خۆشگوزەرانی جەماوەرەوە.
ئەمەش کارێک نییە کە بەجیا ئەنجام بدرێت لە وەڵاخستنی بزووتنەوەیەکی کرێکاری سۆشیالیست و ئینتەرناسیونالیست، کە لە جەرگەیدا کۆمۆنیستەکان و مارکسیستەکان یەکگرتوو بکات. بەو ئەندازەیەی کە بزووتنەوەیەکی بەهێز و بەرفراوانی حزبی و سۆشیالیستی لە دەرونی ئەم کۆمەڵگەیەدا سەروسامانی پێ دەدرێت، بەو ئەندازەیە یەکگرتووکردنی ناڕەزایەتییە جۆراوجۆرەکانی توێژ و بەشە کۆمەڵایەتییە جیاجیان بنەمایەکی مادی پتەو پەیدا دەکات و لە خولانەوە لەناو بازنەیەکی بەش دەنە دەرەوە و گرێ دەدرێنەوە بە بزووتنەوەی هاوچینەکانیان لە سەراسەری عێراقدا بە جەنگێکی یەکلاکەرەوە لە دژی دەسەڵاتی چینایەتی بورژوازی.

کۆتایی مانگی یەکی ٢٠٢٤

سزادانی مامۆستایان تاوانە..

عوسمانی حاجی مارف

حکومەتی هەرێم لەگەڵ خراپترین قەیرانی نەدانی موچەدا، ڕوبەڕوی واقیعەتێکی ئاڵۆزتربێتەوە، بەجگە لە حساباتی ساڵانی پێشو، هەر لە ٢٠٢٣ و ٢٠٢٤دا نەدانی پارەی چوارمانگ قەرزارە، ئەگەری ئەوە هەیە ئەم قەرزە زیاتر بێت.

لەگەڵ ئەوەی ناڕەزایەتیەکان بەردەوامن، بەڵام هیچ هەنگاوێکی جدی و ڕۆشنی نیە بۆ پێدانەوەی ئەو قەرزە، لە هەمان کاتدا گرێی چارەسەری پەیوەندی کێشەکانی نێوان هەرێم و ناوەند نەکراوەتەوەو نیشانەیەکیش نیە بۆ کردنەوەی. ئەوەی جێگای سەرنج و ڕیسوایی و گاڵتەجاریە، بڕیاری سزادانی مامۆستایان پەیامی هەڕەشەی حکومەتە بۆ شکاندنی بایکۆت بەبێ وەڵامی داواکاریەکانیان!.

دیارنەبونی ئاسۆیەک بۆ دانەوەی قەرزەکان و دانی موچە لەکاتی خۆیدا، دەنگێکی ناڕەزایەتی بەرزبێتەوە، کە داوا دەکەن مووچەی فەرمانبەرانی کوردستان بگوازرێتەوە بۆ بەغدا، بۆ ئەو مەبەستەش واژۆی بەشێکی زۆری مامۆستایان و فەرمانبەرانی هەرێم کۆکرایەوە، چەندین کۆبونەوە بۆ نوێنەرەکانیان لەگەڵ ژمارەیەک بەرپرس لە بەغداد ڕێکخراوە، داواجاریش ئەنجامێکی ئەرێنی نەداوە بەدەستەوەو دۆخەکە وەک خۆی بۆ ئاڵۆزی ماوەتەوە!.

ئاسۆی دابینکردنی دانی موچە لەکاتی خۆیدا، پلە بەرزکردنەوە کە زیاتر لە ٩ ساڵە ڕاگیراوە، دانەمەزراندن بەگشتی و دانەمەزراندنی مامۆستایانی وانەبێژ.. بۆتە گرێ کوێرەیەکی حکومەتی هەرێم مەبەستی نیە بیکاتەوە.

هەرچەندە حزبەکان و حکومەتی بەغدا و هەولێر دەیان کۆبونەوەی فەرمیان ئەنجامداو سەردانیان ئاڵوگۆڕ کردوە، بەڵام نەگەیشتونەتە چارەسەری یەکلایی کەرەوە، لەهەمان کاتدا ئاسۆیەک دیارنیە بۆ نیشاندانی هاوڵاتیان کە چارەیەک پەیدادەبێت و ئەم دۆخە ئاڵۆزە تێدەپەڕێت. زیاتر کێشەکان بە لاسەنگی و بێ وەڵام و بێ چارەسەر دەبینرێن، ئەمەش بۆتە سەرچاوەی ئەوپەڕی بێئومێدی و نادڵنیایی دانیشتوان لە بەرامبەر قوڵبونەوەی زیاتری قەیرانەکانی هەرێم کە بە دەسەڵاتدارانی میلیشیای نابەرپرسی بنەماڵەکان بەڕێوەدەبرێت.

ناوچەی زەرد بۆ پێشێلکردنی ئازادی و تۆقاندن بەر بە ناڕەزایەتیەکان دەگرێت، وەک بە بارمتەگیراوو کەیلە مامەڵەی فەرمانبەران و مامۆستایان دەکات، ناوچەی سەوز بۆ چەواشەکاری فەرامۆشکردن و تاوانبارکردنی مامۆستایان، یا هەڕەشەی سزای لەکار دەرکردن فشار بۆ مامۆستایان دەهێنێت دەوام بکەنەوە، ئەمەش جۆرێکی

تر□ ل□ مام□□ی بە کۆیلە کردن.

لە هەمان کاتدا جگە لە کەمتەرخەمی بەرامبەر بە پێدانی موچەو ژیان و گ□وزەرانی مامۆستایان و فەرمانبەران، ئاستی دابینکردنی پێداویستی و خزمەتگوزاریەکان بۆ دانیشتوان لە تەندروستی و کارەباو.. تابڵێی شەرماوەرو بە ئازارە.

دەسەڵاتێک بە هەر پێوەرو شێوازو میکانیزمێک پێکهاتبێت و بەرێو□ بردنی کۆمەڵگەی گرتبێتە ئەستۆ، نەیەوێت و نەتوانێ سادەترین پێداویستیەکان دابین بکات، نەک نابێت بەهیچ جۆرێ ڕێگای ئەوەی پێبدرێت، کە لەبەرامبەر ناڕەزایەتی بۆ داواکاریە ڕەواکانی پەیوەند بە پێداویستیە حەیاتیەکانی خەڵکەوە، بەهیچ جۆرێک باس لە سزا بکات و بڕیاری سزادان دەرکات، بەڵکو ئەو دەسەڵاتە بۆ خۆی دەبێت بدرێت بەدادگاو لێپرسینەوەی لە گەڵدا بکرێت و سزا بدرێت.

دوای سێ دەیە زیاترلە ئەزمونی حکومڕانی لە هەرێمدا بە رۆشنی ئەوە لەبەرچاوە، کە حکومەت و حزبە دەسەڵاتدارەکان و دەسەڵاتی بنەماڵە و سیاسەتمەدارانی هەرێم، بەجۆرێک لە گەڵ گەندەڵی و جەردەیدا قاڵبون و ئاڵاون، هیچ ڕێگایەک بەرەو چارەسەر بۆ ئەم کێشەیە لەدەستوری کاریاندا نیەو ناتوانێت ببێت، بەتایبەتی کە ئێستا ئاستی کێشەکان بارگرژی ناوچەکەو هێرشی درۆنی موشەکیشی هاتۆتە سەر.

سزادانی مامۆستایان و فەرمانبەران گەر دەسەڵاتی ئیستای حزبەکان بەهەر جۆرێک هەوڵی جێبەجێی کردنی بدەن، نابەجێ و نافەرمیە، ئەمەش دەچێتە لیستی ئەو تاوانە قێزەوەنانەی کە چەندین ساڵە بەرامبەر دانیشتوانی هەرێم جێبەجێیان کردوە.